

ספרים

הוצאים לאור בפעם הראשונה

הוצעת והוכנס לאינטרנט

על ידי

www.hebrewbooks.org

ע"י חיים תשס"ח

חברת מקיצי נרדמים

(הוקמה מחדש בשנת תרמ"ה)

בהשגחת ראשי החברה:

אברהם ברלינער בגרלין,
בנימין זאב באכער בבוראפעסט,
מרדכי בראנן בגרעסלא,
דוד גינסבורג בפערסבורג,
שלמה חיים האלבערשטאם בגילין,
אברהם אליהו הרכבי בפערסבורג,
מרדכי יאסטרואו בפילאדעלפיא,
שמואל צבי מרגליות בפירנצי,
צדוק כהן בפאריס,
דוד סימאנסען בקאפענהאנען.

שנת ט"ו (תרנ"ט).

KOBEZ AL JAD.

BERLIN 1899.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins M'KIZE NIRDAMIM

(Dr. A. Berliner.)

In Commission bei J. Kauffmann

Frankfurt a. M.

לקורות היהודים בפראג

בשנות ת"ס — תס"ה.

מחברת שניה

מגלת שמואל.

יצאה לאור עם הערות ותקונים על ידי

אהרן פריימאן.

ראשית דבר.

ראה אנכי נותן לפניך, קורא יקר, מגלת משפחת רם, הנודעת לשם ולתהלה, משפחת טויסק או טויססיג בפראג. בה יסופר נפלאות תמים דעים, איך נמלט פרנס הדור ופאר הקהלה, השתדלן ר' שמואל טויסק, פרימס דק"ק פראג, ואתו עמו כל בני קהלתו מפחד פתאום ומשואת רשעים ויצילם ה'. ר' שמואל טויסק הנהו בנו בכורו של הפרימס ר' יצחק טויסק זקש"ל,⁽¹⁾ אשר נשא את בת ר' דוד שניידער לאשה ושמה מושקט, היא האשה, אשר נרבה לבה אותה לבנות בית תפלה בהוד והדר, ולפיכך נקרא על שמה ביהכ"נ מושקט טויסק.

ויהי ה' את יצחק וימצא תן וחסד לפני הקיסר חלף עבודתו למוטב המדינה ויתן לו במתנה חלקת הבתים מעובון המנוח ר' מרדכי מייזל, אשר החרים כל רכושו, ויולדו לו ליצחק שלשה בנים, שם הבכור ר' שמואל טויסק הנ"ל והשני ר' שלמה והשלישי ר' יואל. ויהי אחרי מות ר' יצחק ביום א' דר"ה אייר תנ"א⁽²⁾ ור"ט קהל פראג נתנו עיניהם בר' שמואל בנו ויבחרו בו להיות פרנס ומנהיג, ראש ופרימס, והי' האיש ההוא הולך וגדול וראוי לאותה איצטלא, כי ביתו הי' בית ועד לחכמים⁽³⁾ שמה מצא מנוח לכף רגלו הגאון הגדול המפורסם ר' נפתלי הכהן זצ"ל שהי' אב"ד ור"מ בק"ק פוזנא והמדינה ובק"ק פרנקפורט דמיין אחרי אשר הלך בגולה וישבע נדודים⁽⁴⁾ — ושם חתנו הרב ר' ברוך ב"ר זלמן סג"ל אויסטרליץ מק"ק אייזנשטאדט שהי' אב"ד דק"ק קעלין ואח"כ נתקבל לדרשן ומ"מ דק"ק פראג⁽⁵⁾.

(1) עיין מש"כ Hok במ"ע Centralblatt שנה שלישית (1884) צד 97 והלאה.
(2) ואלמנתו מ' מישקט נשאת לר' אברהם ליכטנשטאדט מאיזונגא, ולא ארכו הימים וגם בעלה השני נפטר ו' אדר תנ"ה (כאשר תמצא אצל האק בספרו משפחות פראג צד 193 סימן 9015 ועיין מש"כ החכם קויפמאן בספרו על גולי ווינא צד 182 הערה ט') והיא נפטרה בשיבה טובה ביום ב' ח' טבת תע"ט ונוסח מצבתה נרפס בס' גל עד ס' 146.

(3) ובס' פרח לבנון לר' יהודא בר' יוסף פרץ דף ט"ו יזכר שמו לברכה ולתהלה כי היה מוקיר רבני וחכמי התורה בצדקת פרונו.

(4) אמנם גם פה לא ישב זמן כביר ויכררהו ורבו מקנאיו ומשטיגיו וישבע חרפת מגריו ואך לשוא אמר: זאת המנוחה הניתה לעיף וואת המרגעה ולא אבו שמוע עיין מש"כ אודותיו הח' קויפמאן במה"ע Revue d. Et. j. כרך XXXVI שנת 1898 צד 258.

(5) עיין בספרו של הח' קויפמאן על גולי ווינא צד 171 הערה 3.

וכל מעשה תקפו וגבורתו של ר' שמואל שויסק יעידון ויגידון תהלת תפארתו, כי לו יאתה כבוד ויקר ולו נאווה תהלה, כי ה' חכם לבב ואמין כח, לפני מלכים יתיצב ועל פיו נתחדשו הקיומים והחריות (פרוויילעניען). שבני קהלת פראג פטורים מלהביא חיל צבא הקיסר אל ביתם לתת להם מקום ללון, ובשנת תנ"ג נתחייבו היהודים אשר בפראג לשלם סך כ"ב אלף זה"כ מכס-מלחמה (קריענסקאנטריבוציאן), וידל ישראל מאד מפני הלחץ זה הדחק, כי זה חמש שנים אשר נשרפה הבירה ושארית הפלטה ירדה פלאים ע"י רוב הצרות והתלאות ומטה יד הקהלה לשלם המכס ההוא. ויקם ויתעורר ר' שמואל שויסק, האיש הדגול מרכבה, המורם מאלפי ישראל, ויהי להם לפה ולמליץ אצל הקיסר. ובחמלתו עליהם אמר קיסר לעאפאלד אל הממונה על האוצרות שינתן הסך הנ"ל ליהודים בהלוואה, ומדי שנה בשנה ישלמו מעט מעט כפי אשר יוכלון תת! וזאת ועוד אחרת היתה נסבה מאת ר' שמואל שע"י השתדלותו הרשות נתונה לפתוח דלתות בהכ"נ הישנה, שהיתה סגורה ומסוגרת זה כמה, אין יוצא ואין בא להתפלל שם תמידין כסדרן (*). וביקרת רוחו ונדבת לבו הואיל לתקן שערי הגהעטא, אשר היו למחסה ולמסתור בעד בני עמנו בפראג מחמת עריצים, מחמס ושוד בני עולה, להציל אחיו מיד עושקיהם כח. וגם המקוה אשר נכנתה מקדם ע"י ר' מרדכי מייזל ותהי למעי מפולת נתחדשה ונתרחבה על ידו. ואף גם זאת עלתה בידו, שזה רבות בשנים אשר נתבטל המנהג לדרוש ברבים בביהכ"נ בשבת ויו"ט מחמת דברי ריבות שנתהו, והוא החזיר העטרה ליושנה שנתבטלה הגזרה.

הן אלה קצות דרכי גבר רם המעלה הלוה, אשר ברכו ה' והיהודים אשר בפראג שמוהו עליהם לראש וירוממוהו וינשאוהו על גפי מרומי הקהלה וימסרו בידו רסן הנהגת עדת ה' ויהי רועה נאמן מושיע לעמו בכל עת צרה וצוקה, עזרה בצרות נמצא לרווחתם ולישועתם.

ועם כל זאת יצאו אנשים בני בליעל ואכלו קורצא בי מלכא, שני אנשים עברים התמרמרו נגדו ויקשרו קשר לחרור ריב ומדון, להתעולל עלילות ברשע, להתנולל עליו ולהתנפל עליו ויבקשו את נפשו לקחתה, ולולא ר' שהי בעזרתו בחרות אפס בו, אזי חיים בלעווה. תמונה איומה ונוראה מעצבת לב מתאר סופר המגלה הזאת לנגד עינינו בכתבו בצד 16, כי גם בני נכר כהמוכיר קינסקי ידעו ויכירו, שקנאת איש מרעו כאש לוהטת ותאכל במחנה העברים, איש את אחיו ישפיל ע"י עלילות ושקרים, אכן נודע הדבר, דילשורין יש ביניהם! ענני אופל יכסו שמי קהלת פראג המעטירה וכל לבב דוי לראות כי גפ חומר מנוע נכבד, נצר ממשפחת ריעס הנודעת לשם, פורה ראש ולענה, גבר אשר דרכו נסתרה ואל במתי הכבוד בתור דרשן או פרנס הוא נושא את

(*) כ"ב האק במ"ע צענטראלבלאטט שם צד 100.

נפשו, שנה ופירש והקדיח תבשילו וגם ארז לחברה עם המטים עקלקלותם וילך שובב עם פועלי און.

ולעומתם נשבה ונרומם וזכר אשת חיל רבת פעלים וטובת מעללים, היא אסתר, אשת ר' ליב רוזנבערג, אשר חגרה בעז מתניה ותאמץ זרועותיה להוציא ממסגר אסיר, וגם ר"ט קהל פראג לא טמנו ידם בצלחת, ויעמדו בפרץ ברוב אונים ואמיץ כח ברצוי דברים וברצוי כספים, לא נחו ולא שקמו להראות להשרים היושבים על מדין כי חף הוא ר' שמואל טויסק מפשע ונקי הוא מכל אשמה ורשע, עד אשר עלתה בידם וד' הצליח דרכם להפך עצת מרעים ולקלקל את מחשבתם, לקרא לשבויים דרור ולאסורים פקד-קוח.

אני טרם אכלה לדבר, עוד דבר לי אליך אודות כתב המגלה הזאת, אשר כל קוראה יכיר ויבין, שמחברה נעשה שותף לר' שמואל טויסק בצערו אשר סבל, שכל פרטי הצרות והמאורעות מסודרים מיום ליום ומחדש לחדש ושמות כל השרים והשרות שבווינא שנזכרים בפיו, אדמה כי לא אשנה, שהמגלה הזאת הכינה וגם חקרה ר' חיים טויסק, קרובו של ר' שמואל, אשר ינע וטרה הרבה בעבורו ואשר הלך אתו למסעיו בעת שומו לדרך ללכת לעיר הבירה להשתדל בעד בני קהלתו (1). ואעידה לי עד נאמן: שכל שמות הנזכרים ונכתבים בספר הזה לכולם יקרא כתואר הכבוד בשבחות ובהללות ובעין יפה הוא נותן עטרת תפארת בראש כל אחד ואחד, מה שאינו כן בשם חיים טויסק, בכל מקום שאתה מוצא שמו במחברתו, שם אתה מוצא ענותנותו, בלי תואר הכבוד או שום כנוי בהוד והדר, אמור מעתה שר' חיים טויסק הוא בעצמו כתב את המגלה הזאת לכבוד בית אביו ובני משפחתו ובכונה השמיט כל השבחות בהזכירו את שמו, שלא יהא כדורש לכבוד עצמו, וכמאמר החכם: יהלך זר ולא פיך.

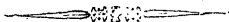
והשתא דאתינא להכא עכ"פ יש להחליט הזמן היותר מאוחר מתי נכתבה המגלה הזאת, שבצד 23 נזכר שם האלוף הראש והקצין מו"ה מאיר קריש יצ"ו ר"ה ופרנס בפראג, חתנו של הגאון מו"ה פייבל תאומים אבד"ק פרעמשלא והגליל, וכנהוג מאז ומקדם הוסיף מלות יצ"ו על שמו, ומוכח מתוכם שבעת ההוא הי' ר' מאיר קריש הג"ל עומד בין החיים, ובס' משפחות פראג להח' האק צד 305 סימן 7439 כתוב לאמר שנפטר בחדש טבת ת"ף לפ"ק. צא ולמד שזמן כתיבת המגלה היה ע"כ קודם שנת ת"ף. ומסוף דברי האגרת הזאת ניכר שהיתה את נפש המחבר לחקוק דבריו בעט ברזל ועופרת ולהביאם אל בית הדפוס, אמנם לא הוציא מחשבתו הטובה לפעולת ידים ולאור עולם.

(1) ואח"כ הי' חזן בבית-בן ציונייגר בפראג ונפטר בשנת תצ"ג כאשר תמצא בס' משפחות פראג צד 145 סימן 3280.

הכת"י, אשר ממנו העתקתי המגלה הזאת, הי' מלפנים מקנת כספו של
הח' כרמולי (עי' ברשימה שלו צד 41 סימן 1054) ובפעם הזאת לא שלח
ידו להוסיף או לגרוע ככל העולה על רוחו כדרכו בקדש. אמנם פטור בלא
כלום אי אפשר לכן כוננו אצבעותיו שם הספר: "מגלת שמואל דער
פרימוס פון פראג". ולא אדע אם הוסיף הדברים האלה מדעתו או העתיקם
מכת"י אחר אשר הי' למראה עיניו, והחכם המנוח ר' נחום ברילל קנה הכת"י
הזה בכסף מלא, ומבית אוצרו הובא אל בית עקד הספרים אשר להעיר
פראנקפורט ע"נ מיין, וכאשר שמתי עיני עליו וראיתי בו דברים מועילים לקורות
היהודים בפראג, ראיתי לנכון לפני להביאו בדפוס.

פה פראנקפורט ע"נ מיין לסדר ו'ה'י'ה פו'ה מ'ט'ה א'ה'ר'ן לפ"ג.

אהרן פריימאן.

מגילת שמואל

דער פרימוס פֿון פראג.

אין דיזער ווערט דרציילט, דיא ניסים ונפלאות וואס השי"ת ב"ה ברוב רחמיו
וברוב הסדיו להראש והקצין פרנס ושתדלן המפורסם כהר"ר

שמואל טויסק

ר"ה ופרימוס דק"ק פראג

אונד דען גנצן כלל ישראל בשנת תס"ד גטין הוט וויא ער פין שקר בלבול
נצול געווארן איז הקב"ה זאל ווייטער כל ישראל מציל זיין. וישלח משיחנו.

עס וואר בק"ק פראג איין גוויסער מאן ה"ה הראש הקצין כהר"ר שמואל
בן הר"ר יצחק ר' ישראלס ממשפחת טויסק. אין דער זעלבינע מאן וואר איין
גאטשפארטשניגער מאן. הש"ת גאב אים חן וחסד בייא אדונינו הקיסר יר"ה.
וואר גיאכטיג און זער חשוב בעיר פראג און אין אנדרה מדינות. און דער
וועגען זיין פֿרום אין ערליכקייט וואר בק"ק פראג ראש הקהל ופרימוס. ער
וואר איין גרויסער שתדלן נגנן און גאר אפֿט לעיר מלוכה ווין להשתדל בחצר
המלכות יר"ה וועגען כלל ישראל אין דער קהלה קדושה פראג אין זיא צו
טהון גנאד אין ברמהרציקייט, אין אזו פֿעל פועל און משתדל גוועזען, דש
אל דיא מהקצין ר' מרדכי מייזל ז"ל איבר פֿונפֿציג יאר ליגנדן פֿשגאל
פֿרפֿאל געוועזיג, קרקעות, חזקות, ומקומות, בפרט מיט גאלד אין נילבר אין
אך מיט פערל געשטיקט, בנדי קודש, פרוכת, און מענטליך ווידרום פֿרייא
לקהלתנו יצ"ו צוריק אויז געהאנדליגט ווארדען.

ווא האט אך הקצין ר' שמואל מער משתדל גוועזען
א' דאס מען פון הקצין ר' מרדכי מייזל משנים קדמונים געבויאטן באדהוף,
וועלכער איבער פֿירציג יאר חרוב און ממש איין ארט צו איין מיסט
הויפֿען גוועזען ווידר אויז גרויסט אין מיט איין שין וואונדערליכש בנין אין
פֿין צווייא זייטן צי דענעלביגען באדהוף איין גרושן פלאץ מיט צווייא גיאה
גאך ניע מאהלען גוועזטה טהארין ווידרום מחדש גוועזען.
ב' האט זיך פֿרלאפֿין דורך פֿריצי ישראל, דש מן אין איין לגני צייט הוט
ניט דרפֿן דרשען וויא דער סדר פון לגני צייט איז גוועזען אלי שבתות
וימים טובים צי דרשען אינ' קינדער ישראל אונטער ווייזן איר געזעץ אונ'
רעכט על פי תורת משה, אלש הוט הקצין ר' שמואל על פי החסד אדונינו
הקיסר יר"ה, ווידרום משתדל גוועזען צו דרשען אלי שבתות וימים טובים כמאז
ומקדם.

ג' הוט ער משתדל געוועזען דש מען זאל דיא יהודים נסין ווידר מיט טאָרן
בעווארנט אין בעשלאסין הוט.

ד' הוט פֿלעגן צי זיין דער סדר אין פראג ווען יהודים זיינן שולדיג גוועזען
איהרה מסים..... אין האבען ניט צו דער צייט אפגעפֿירט, דש
מען..... הוט גטוהן, און דען טנדילמרק געשפירט דאס אָרט.....
פרנסה האבען, און אך בעלי מלחמות אין הייזרן איין גלייט. זאז ער.....
הוצאות לאלפים ורבבות אלי יאהר אויף גנגן אין דרייבר איהרע מסים
לאדונינו הקיסר יר"ה קיין מאהל בצאהלן האבן קענן. זאז הוט הקצין ר'

שמואל הג'ל מאדונינו החסיד הקיסר יר"ה כתוב והתום נבראכט, דש דר
נליכן כפיות ווייטער נימר געברויכט ווערדען זאל נייארט איינע זאלכע כפייה,
דש דיא יהודים קיין הוצאה האבען זאלן, דער מיט דיא הוצאה צו שטייער
קאן גינמן ווערדן דיא מסים צו בעצאהלען.

ה' בשנת תנ"ג לפ"ק הוט מן גרושה מסים מוזן געבן דש נימר מיגליך איז
נוועזען אויז צו שטיין אין וואו צי געמיין. אזו הוט הקצין ר' שמואל
משתדל נוועזין, דש אדונינו החסיד הקיסר יר"ה הוט אונז חסד גיטאן אין
דיא יהודים אויז זיין איינגן רעגטאמבט כ"ב אלפים לייאן לאזין, דיא מסים
אין קינגליכן אָבער שטייעראמבט דער מיט צו בעצאלין, אין זאלכי כ"ב
אלפים זאלין דיא יהודים איינציגליך אלי יאהר מיט גרינגי טרמינן אין רענט
אמבט בעצאהלען, דש מען אָך ביו דאטא נאך דאראן בעצאהלען טהוט.

י' איז אימר צו איבער דען סכום אין מסים גרושה מחלוקת נוועזין, דש פיל
לייט האבן דען יאך פון מסים ויך אפ גלודנט אין אנדרה אויף גלענט.
דער מיט אבער איטליכער מס געבען זאל נאך זיין יכולת אין פֿרמענין, דס
איטליכער זאל עס קענין אויז שטיין הוט הקצין ר' שמואל משתדל נוועזען
אין צו וועגען געבראכט מאדונינו הקיסר יר"ה דש דר סכום איז בטל נווארן,
נייארט איטליכר זאל זיין ברדאן פון הגדל אין רווח געבין, אין דא ארויף
זיין געשטעלט גיווארין י"ב אנשים קציני הקהלה זאלכן ברדאן איינצונעמן
און אלי מסים והוצאות הקהלה דרפין צו בעצאהלען, וואוערדורך אלי
מחלוקות גשטילט איז נווארין, און איטליכער מיט דער גוטען אנשטאלט
צו פֿריעדען איז ווייל לקהלה הקדושה דאערדורך גרושה הוצאות ערשפארט
ווירד.

זא איז אָך צו וויססען אין שנת תס"ג וויא אדונינו הקיסר יר"ה [דיא
שטאדט] לנדא ⁽¹⁾ פון דעם קינג אויז פראנקרייך איבער אובערט אין איי
גינמן, הוט ויך בייא דער קיסרשה ארמען איין יהודי אויז פולין מיט נאמן
שלמה וויסקאפא אויפגיהאלטען, אין מיט זיינע ליסט בייא איין הוכן מיניסטער
ויך בקנט גימכט, נאך דעם טרעפט ויך קאם דער שלמה וויסקאפא אויף פראג
צוואר מיט ציריסיני קליידער, דאך אבער ויך איין רוף גמכט, דש ער בייא
קינדליכען רוף אין בייא הוכר שרים אן געמליך ווער, אין העטי איין גווישן
בריב פון איין פארנעמען הוכן שררה צו הגון אדונינו המלך יוזיפוס יר"ה
בייא ויך, וועלכער בריב מיט דענועלביגען מיניסטערש זיין חותם פרויעלעט
ווער, אָך העשט וועגען אן דיא שרים שטאטטהאלטער יר"ה אן גהאלטען אין
געהרט מאן זאל אים פֿין קיסרשי געלטער צו בייא הילף זיינע רייס אום
קאסטען, דא ער גוטווענדיג נאך ווין טאן מוז מיט געבען ווייל אן דעם

(1) ובימים ההם נלכדה העיר הזאת פעם שני' בחדש סעפטעמבער 1708 למספרם

ברִיב פֿיעל געלעגען ווער. דיא שרים שטאטהאלטער יר"ה האבען אים מיט איר גרושה חכמה פֿרבשיידן דו ווען דיא זאך אלזא אמת איזט, אזו וואלען זיא זעלבסטען, דען זעלביגען בריב, דורך איין אייגענה שטופעט נאך ווין לאדונינו המלך יר"ה שיקען, ווייל אבער דער שלמה ווייסקאפּה צי דיזין זיינען דימין קיין אנועהענש נהאט, האבן זיא ווין פֿרלאנגען אין בנעהרען אב געשלאגען, וויא אבער דער גיטע שלמה ווייסקאפּה געזעהן הוט דש זיין מיינונג אים פֿעלגעשלאגען, זא האט ער זיך אן הקצינים קהל פֿה פֿראג יצ"ו גמאכט אין פֿערלאנגט פֿין גימעלטיין הקצין ר' שמואל טויסק דש ער אים מיט זיך זאל נעמען נאך וויען אויף הוצאות הקהלה, וויילן אבער הקצין ר' י"מאל ושאר קצינים פרנומן דש אים דיא שרים שטאטהאלטער יר"ה שאהן אפֿ געוועזען האבען זא איז ער אלזא עבען גיט גהערט ווארדן, זא וואר נון דער בריהמשי שלמה ווייסקאפּה פֿולער רוגו אין שווערט הוך אין טהייער אן הקצין ר' שמואל איין נקמה צו טאן, היערקף גינג ער אליין לעיר ווין אין ערווערשט זיך בייא עטוועלכע מיניסטער איין צושריטט.

בימים ההם וואר אין פֿראג איין אונגשייטער הוך פֿראלער אין עהר פֿרגעסנער יהודי נאמענס ר' אהרן ריס ⁽²⁾. וועלכער פֿול אום ערשרייבליכעי אייגענויגנקייט אן געשטיצט דש גיגין הש"י ב"ה אין דיא עהרבארי וועלט גיט צו פֿר ענטפֿערן גיוועזען, וויא ער אך באמת עטליכע מאל אויז בפֿעליך השררה יר"ה לכלל התפסה קומן אין גרוסה קנסות געבן מיזן, אין אלש ער אין איין זאלכע ירידה גערן מיטל געזוכט, זיך ווידרום אן השררה יר"ה צו צומאכען, זא האט פֿורטיל געטראכט, אין פֿארנעהמי יהודים אום שולדיגער וויים לכלל תפוסה אין אין גרושה קנסות גבראכט בשנת תנ"ב לפ"ק, ווען עש זיין שארף געצילטען פֿלשן אנבריינען נאך העטי פֿארט גין זאלין, מי יודע וואש פֿאר איין איבלן אויז שלאג העטי נעמין קענין, דאך אבער אויז גנאד אין ברמהרציקייט אדונינו החסיד הקיסר יר"ה איז עס צי געלט אויז גנגין, נאך דיזין איין גקומער קנסות, האט זיך ריו ווידר איין היילשטאט זוכען וואלין, איג בייא דיא שדרה יר"ה גיבעטין אין פֿרלנגט ווייל דיא קנסות אויף זיין אנבריינגן איין קומן ווין, אזו העטי ער האַפֿנדלך איין גוטן לון פֿרדינט אבער אנשטאט געלט, בקהלתנו פֿראג איין דרשן צו זיין פֿרלנגט, נון האבין צוואר דיא שדרה יר"ה זיין בנער אים פֿרוויליגען וועלין, הקציני קהל אבר האבן דיא שדרה יר"ה איין אמת תירין פֿרגווענד ווייל אדונינו הקיסר יר"ה הוט פֿיל מאל אליד גנעדיגשט מיט גיגעבן מען זאל מקדם איין זאלכן פרשון דער געמליך צי איין דרשן טיגליך אין ראוי איזט אויף נעמין אין דער נאך קאנפֿרמירן לאוין, אויז אורדך, דש דיא שדרה יר"ה גיט וויים דיא יודישע

⁽²⁾ הנולד כבדלץ כטבואר להלן ונזכר בהקדמת הס' מקור חכמה לר' יששכר דוב בר' משה פתחי'.

סערמוני ווען הנון וראוי איז צי איין דרשן, אלוו דער בקנטי ריס דערצו קיינש וועג טיגליך איזט. ענטליך אבר דר ריס זא לנג לאמענטיהרט אי העפטליך גארבייט ביז ער מיט גרושה פֿרשלאהאפֿטיקייטען זיך הט דורך נשלגן אין זיך אין דרשנית איין גדרונגן אבער נישט לאנג קיום גהאט, מאחר דער עולם וויא לענגר וויא מער אים בשעת הדרשה זיינע נרשי דרשות אוי שפאט און אוי גלאכט און איז קיין מענש דער צי גנגין.

ובשנת תס"א לפ"ק הוט מען בקהלתנו פראג אלי אמבטן כנהוג מחדש גוועזן. זיינן האלופים קצינים קהל יצו צי זמין גנגין על בית הוועד אין איין שלום גמאכט מאחר דער במעלטי ריס זיך נגד אלקים ואדם לגדולה וכבוד איין דרינגן וויל וואצו ער נישט ראווי איזט, אצל אדונינו החסיד הקיסר יר"ה ויידר אים איין צי קומן.

ובחדש אדר תס"ב לפ"ק ברענגט הקצין ר' שמואל טויסק איין בפעליך מאדונינו הקיסר יר"ה דו מען דען ריס פין דען דרשנות אבשפין און אמועצין גל אינ איין אנדרן וועלכער ראווי והנון איז במקומו צו איין דרשן אויף נעמין, וויא נון דער ריס דיא בפעליך פרומין האט, נאם ער בהענד זיין פלוכט אין זיין פֿאָר לַגֵּד נאך בערלין, אין אלטאָרטן פון מלך פרייסן יר"ה ודוכס ברנדנבורג אן אדונינו הקיסר יר"ה איין רעקומענדאציען אויז גוורקט, אין דרייב ערהאלטען, דש ער צו דיא זונשט גווינליכע פֿינף ראשים פֿר דען זעקסטן ראש הקהל צי געטצט ווידען זאל.

זא אריבער האבען זיך האלופים הקצינים קהל זער אַנטזעצט אין זיך אונטער רידט פין דעם מעשה רע וואס זיך דער ריס פֿארנעמט, דש ווידר אזו פיל אלייגענדיגשטי ערגנגני רעשקריפטען, אך ווידר אזו פֿיל אלטי תקנות זיך ווידר זעטצט, אז נישט צי פערשמערצין נאך צי גורדין איזט, דש ענטליך השיב"ה איין טאג גשיקט הוט, דש ער אין זיין פרנס החדש מענכמאל אויז אונ פֿערשטנד אינ מענכמאל להכעים דעם גרעכטען אונרעכט אונד דען אונרעכטן גרעכט מאכין וואלין, און אויך זאנאר אין משפטים זכין פֿיל גרובהייטען אין פֿעליד בנגנין, וואו אריבער האלופים הקצינים יצו מוכרח גוועזן מערמאלין מתייען צי זיין אין איין שלום צי מאכין, זאלכש אלש נישט אליין אצל אדונינו החסיד הקיסר יר"ה זונדרן אויך למלך פרייסן ודוכס בראנדיבורג יר"ה, וואו ער דאך הוט אלי צייט בקנטשפט צי זוכן פֿרמינט, גוטווענדיג מודיע צו זיין אין די ריזישי זיפים אג צי ברענגין. זאו איזט אצל הקצינים יצו ביא גפֿאלין, דש איין גווישי אשה השובה הצנועה והחסודה, אין במעלטי שטאט בערלין מיט נאמן אסתר (ס) בת ר' שמואל ר' יעקלש מפראג, אלמנת הקצין המפורסם ר' יודא:

(ס) היא אסתר בתו של ר' שמואל שול האָף מפראג ואשהו של ר' יוסט ליעבמאן. עיין מה שכתוב אודותיה והנוגע לבני משפחתה בס' תולדות אנשי שם צד 6 וכן ובספרו של הח' Geiger, Geschichte d. Jud. in Berlin. I, 20; II, 42.

ברלין ו"ל וואין האפט, וועלכי אשה מיט איר זיין הקצין המפורסם ר' יצחק אין אירה אנדרה קינדער און ברידער אלס הוף יהודים בייא הוך במעלשין מלך פרייסן יר"ה זער אן נעמליך, זא האבען האלופים הקצינים יצ"ו, הנעלה ר' אברהם בן ר' דוד גינשפורג ⁽¹⁾ מפראג אן האשה החשובה הנ"ל אויף ברלין גשיקט, דאמיט דערזעלביג דער אשה חשובה איין ווייניג אין הירצין צו רידיק, אין דרצילן זאל פין דען ריווען זייני מעשים דאס גיט מיגליך איזט צו גדולדין ווייל עש דר קהלה קדושה זער צו שאדען איזט.

וויא ר' אברהם גינשפורג נאך בערלין קומן איזט, טעט אים דיא אשה חשובה גרושן כבוד אן מיט גוטי ווארט, אין אכילה ושתיה, עש האט אים אבער קיין עשין אין טרינקען און גין וועלין, ביז ער איר צי פֿאַר אלש וואש אים מהאלופים הקצינים יצ"ו אויף גיטראנין ווארדן איז, גיטווענדיג ערצילט הוט, דיא אשה חשובה זיינע ריד פֿרנומין גב זיא צי אנטווארט, זיא וואלטי פין ווענין השיב"ה אין פין ווענין דיא קהלה קדושה בייא דען מלך פרייסין יר"ה ווענין דעם עסק ממליין זיין.

אונט זיא גינג גלייך צי דען מלך פרייסין יר"ה אין מיט ווייניג אין ביטן איר בקשה פֿר גבראכט, זא ארויף האט דער מלך פרייסין יר"ה אן זיינן אין ווין האבנדן אפגוזאנטיין איין גנעדישט בפֿעהליך ערנין לאזין, וועלכער גלויטעט, דש וויילן ער פין דען ריווען זיינע שטיקל אין מעשים רעים ניקש גווישט הוט זונדערן ער אלייר ערסט ערפאהרין אלשדען זאל דער אפגוזאנדי זיך דען ריווען צי גיטען גיט מער אן מעדין.

נאך דעם דער ריס גשפירט דש דער מלך פרייסין יר"ה און דער אבגעזאנטי אים נוכט מער צי גיטין איז, זיך געפארעכטין עד מעכט בכאן פראג ווענין זיינע ביזי מעשים אין בגננני זיזפים לכלל תפֿסה קומן, זא מכט ער זיך אן ערב יום כפֿור היימליכר ווייש אויז פראג לעיר מלזכה וויען, אין ער קערט איין אויף דען פיטר פֿרייטהוף ביי ר' בער טבור, דער דא זעלביג מאל אלזא איין גארקאכר וואר, און פרבלייכט דארטין איבער גאנץ סכות אונטער אנדרן גונדל אין פֿרעמדי לייט אונטער וועלכי דער אנדרין גימעלטי שלמה וויישקאפֿה זיך עבען אד אויף גיהאלטין האט, אזו דערצילט ר' אהרן ריס דען שלמה וויישקאפֿה וואס אים צי קומן איז אין וויא דער מלך פרייסין יר"ה אן זיינן אפגוזאנטיין ווידער אים איין בפֿעליך געבן העטי, אונ דיוז ביז ווער אים אלס ווידערפאהרין דורך הקצין ר' שמואל טוסקי זיין בשוועהרן, זא ארויף ענטפֿרט אים שלמה וויישקאפֿה, אז וויא דער ר' שמואל האט אייך גיטען הוט ער מיר עבין גטון וויא איך בין צי פראג גוועזין מיר גישט וועלין לאזין דיא הוצאה אויף ווין געבן, אין זאנט איינער צון אנדרן, ווייל הצינר

גרושה מלחמות זיין צווישען אדוניו הקיסר יר"ה אין מלך צרפת, זא וועלן מיר אן געבען ביא קייזרליכען הוף שטאט דער ר' שמואל אין דער גהים דורך גווישי בשטעלטי לייט אויז פראנקרייך נגד אדוניו הקיסר יר"ה (נאט פר זיא) דורך בריב קרושבערדירן טהעטי.

גלייך אין דער זעלביגע צייט וואר אין פינדיג איין יהודי מק"ק מיין מיט נאמן שלמה בהקצין ר' נפתלי הדין לוי תפוס גוועזען ווייל דערוועלביגע דען פערנמין נאך מיט דען מלך צרפת זאלטי בריב געוועקסלט האבען. זא האבען זיך דיא צווייא רשעים רים אין ווייסקאפ ענטשלאשען אין האבען פערפֿעלשטי בריב אין נאמן עטוועלטי אין לוסטינגן עלזוי אין שווייץ, אינער דען מלך צרפת ויטצנדי יהודים אן הקצין ר' שמואל טויסק שטילזירט אין פרטילחפֿטיג צי גשריבן און אן הקצין ר' שמואל פֿרלאנגט, דש ער זאל משתדל זיין ביא דען קייזרליכען הוף דער תפוס ר' שלמה לוי מפנינדיג הנ"ל פטור ווערן קענט אין מיט נכלה שטיק אין דיא בריב איין טעם געשריבען, נעמליך פילליכט ווען דער ר' שלמה הלוי נישט מבט פטור ווערן זא ווערט ער אפין בארין וואס ער אויף ר' שמואל טויסק ווייטן טוט.

אויף דען זעלביגען בריב האבן זא צום שיין אין איבער צוק נאכט, אן שלמה ווייסקאפ, אויף אין איבער צוק געשריבען דש ער ווייסקאפ דען אינליגענטען בריב בלי שחי' אן הקצין ר' שמואל טויסק איינהאנדלען זאל, דערמיט ר' שמואל טויסק זיך אין דען במעלשטן תפוס ר' שלמה הלוי אירח נפשות מציל זיין קאנטי.

אין דאס אויז דיא העתק אין אפשייפטען פין דיא במעלטי פלשי בריב וואס דער רים אין ווייסקאפ גשריבן האבן.

א' צי הנדן מיין גליבטן בקנטין שלמה, אויז מיר איין וואנדער, דש איר מיר זא לאנג נישט שרייבט בישי אייך דיוון איינשלאסן בריב איינ צי הענדיגן אן דען פרימוס פין פראג ער הייסט ר' שמואל טויסקי זקס ⁽⁵⁾ זעלביגע איז שטעטין אין ווין אין איר קאנט אויך זעהן וואס מיין פעטער שלמה גרשון פין העניגויא אן אייך שרייבט איך בישטע אייך זיך דיא זכין וואש אין דעם בריב שטייט פין דעם פרימוס זיך לאזן רעקמענדירט זיין, דען עס איז אין גרושה זאך, איר זאלט אייך אבר וואול פרועהן מיט דיא בריב פין דען גמעלשטען שלמה גרשון פין העניגויא, דש עס נישט אפין בארט ווירט, וויילן זא אויז דען עלזוא קומן, איר זייט נגונ קלוג ווירט אייך ווייטן

⁽⁵⁾ זהו שם הכינוי של אביו ר' יצחק, כאשר תמצא בהקדמה, ובוה תנוח דעתו של החכם רמז"ש במה שהעיר במ"ע Naumanns Serapeum שנת 1864 צד 64 בהגה.

פאר צי זעהן. ווייטער האב איך קיין צייט מוז אלוו גלייך אויף דען מרק סאלדן.

טורנאך דען כ"ב אקטוברש אלף תש"ג.

עמפפנגען דען י"ח נאוועמברש אלף תש"ג.

ב' איך ווינט אייך פריד אין אלש גיטן מיין געליבטער פריינד שלמה, בריכטי אייך דש מיר ווין נאך אלי גאט דאנק ביא גוטער גונדהייט, פֿר האפֿין דעשט גלייך פֿין אייך ווערט אייך ניט ערמנלין ביז הונדרט יאר. אין מיטעלש דיוין איזט אונש איין וואונדער דש מיינע טאכטער יאכטיל, וועלכע זיך זער זארגיגן טוט, דש זא לנג פֿין אייך נישט געהערט האט מיר האפֿפֿין, דש איר ווידרום בלד ביא אונש קומן ווירד אודער אין דער שווייץ. אונזער דעססען ביטטי זער, דש איר זאלט אזוי גיט ווין אין דיוין איינגשלאסען. בריב, וועלכער גהערט אן דעם ר' שמואל פֿרימוס פֿין פֿראג, וועלכער זיך שטעטן אין ווין איין פֿיגער, זעלבגען בריב איין צי הענדיגען, אין וואן איר אין דער זאך אויך בעהילפֿליך ווין קענט, אלוו ביטי דש איר ניט שפֿאהרען זאלט. נור זיך וואול פֿרזעהן, דאש גאט בהיט איר ניט אין גרוש אונגליק קומט אין ווין, ווייל דיין שריפטען אויז דען עלזאז קומען, אין דש ניט זאל זא גין גאט בהיט וויא עש גנען איזט מיינס שוואגער אברהם פֿון העניגווא, וועלכער איזט אויף געהאנגען ווארדן אין לייפֿן בורג. איר זייט גנוג פֿרשטאנדיג אין קלוג, דש איר אייך שון וואול פֿאר זעהן קאנט. יוסף פֿין פֿרייזך לאזט. אייך גרישין, אין ביטי אייך איר זאלט רידיגן מיט פֿייבל מונק, וועלכער אין פֿרייזך גליפֿרט דוט, זעלבנער איזט שולדיג דעם יוסף עטליכע טויזענט, אין ער איזט הייט אין ווין, דש ער זאלטי דיא געלטער איכרמכין נאך באויל צום קויף מאן הויזמאן אודער דרג. ווייטער ביט אייך נאך מאהלין דיוין פֿרגמעלטין בריב אפֿצילעפֿערן נור גנץ היימליך אין אליין, איך וויל אייך ווידער אמאל בדינן. כ"ד שלמה גרשון מחזק העניגווא ביא דער שטאט באויל.

עיקר שבתתי פאר י"ד ימים בין איך גוועזען אין שטראסבורג איזט דארט גוועזן איין קריסט איין פֿארנעמיר פֿין שוואבישען האל זעלבניער דרייט אייך וואן ער אייך בעקומט זא וויל ער אייך טוט שטעכען דרום נעמט אייך אין אכט. מיינע פֿרוי אונט קינדעליך לאזען אייך גריסן, מיינע טאכטער יאכטיל לאזט אייך גריסן.

פעסטונג העניגווא ביא באול כ"ד אקטוברש אלף תש"ג לפ"ק

עמפפנגען י"ח נאוועמבער אלף תש"ג לפ"ק אין ווין. איבערשריפט.

איבער דיוין אין דיא צווייט ביא לעגענטע בריב איז איין קאפֿפֿערט געוועזען אין וויא פֿאלגט. דיוין בריב צי צו בעשטעלין אן דען יודען שלמה אין דער לעאפאלטשטאט ביא דען גולדין טאבין אודער אין דם לאָזאַמענד פֿין גראב טרויטמאנסדארף באטשאפטער אין דער שווייץ.

ג' פריעדע צו מינים ליבען ר' שמואל זקסל פרימוס פין פראג. איך ווער
האפפען, דש מיך מכ"ת ווירט עקסקווירן דש איך אים מיט אלי מינים
שרייבן במיהן שואה, דען דיא צייט ברענגטש מיט, וויא איך מכ"ת ווייטער
אויפדיליך שרייבען ווערדי. וויילן מיר האבן גהערט אין אינדרן לנד, אין דעם
לנד עלזוס, דש גאט זאל זיך דרברמיין, דש דר יהודי שלמה לוי פין מעין
איז געפאנגן אין וועלשער לאנד ביא דיא דייטשען סאלדאטען, אין איז צי
בזארגען, דש גאט בדיט, דש ווען דרועלביגער שלמה לוי זאלט קומן אויף
איין טאטור דש זעלבנער שוועצען טעט וואש ער ווייט, דש זונט צווייפל
מכ"ת אין איין גרושה גפאר זיין ווירד, וויא זיך מכ"ת וואל איין בילדן קען
ווייל. און וויא קינדער ישראל זיין ערברמליך איינער אויף דען אנדערן אין
אידר מענטש, דער זיין חבר פין איין זא טוט ערעטט אין דער צי איין מאן
וויא דער איז, וועלכער איזט פאן פארנעמי לייטען, אונד איזט גאר הויך
עסטומירט ביא מינים העררן דען קיניג אין ביי זיין מאניסטערן, אין אויך
דש מכ"ת פיל פין אים גהט הט, אין וואגן טון וויל פיל טויזענט קאסטען
ווירט, אלוו איין ברונן דש מאן דרויז וואסער טרינקט זאל מען קיין שטיין
דריין ווערפען, דיש ניקש צי אכטן זאלט נכטש פרייזן אום טיין צי
טהון דען עס איזט איינער פון זיינה דינר הויז אין הענטיא געוועזן, ער
הייסט הלל, זעלבנר איזט אויך מיט שלמה הלוי ביא מכ"ת טועזן אין הויז
צו פראג איז אויך אין דער שטאט ווין, זעלבנר דינר מיר גוזט הוט, דש
מכ"ת גיפאזט איזט, אין ווין אלס צי ריכטן, מאג זיין וואס עס וויל, דרום
ווערן מיר האפען, דש מכ"ת ווירט זיך פון אלי זיינ זאכן אפונדען, אין
ווירט זיך דער פאר גימעלטי זאכן אן נעמין אין ביא דען קייזערליכן הויף
דיווז צו ריכטען דען שלמה לוי ביא זיין לעבען צו ערדלטיק, אונד לנד רב
פין עלזוס ("), וועלכער איזט איין ברודער פין גמלטיין שלמה לוי הוט וועלין

(⁶) ה"ה הרב ר' שמואל הלוי, אשר כהן פאר בתור רב ומדינת עלזאס ע"פ
פתגם המלך מיום 11 Februar 1702, עיין במ' Recueil des Edits du Conseil
souverain d' Alsace I, 360; Loeb, Annuaire de la soc. d. é j. II, 163.
ובינותי בספרו של הח' I. H. Fischer, Commentatio de statu et jurisdic-
tione Judaeorum secundum leges Romanas, Germanicas, Alsaticas.
Argentorati 1763 „Samuel Levi a. 1700 16 Nov. a Judaeis Colmariae congregatis electus et 1702 20. Jan. diplo-
mate regio instructus est. ובאשר כי לא הראה לנו מקור דבריו, לא אוכל להביאם.
בכור הבחינה, לדעת האמת אתו אם לא. ובדרך אגב אודיעך בזה שמות הרבנים אשר
נהגו נשיאותם על כל מדינת עלזאס בהורמא ורשותא דמלכותא, ואלו הן:

(א') ר' יצחק אהרן ווירמש מק"ק טייך שנתמנה לאב"ד ור"מ ע"פ פתגם המלך
Recueil I, 102; Jost Annalen II; R. d. e.j. 21. Mai 1681 למספרם, עיין

איך שרייבען. אבר איז קרנק פאר גרושה זארג. אבר אינדרן גמעלטן לנד
 ר' זיינה פֿרוי הוט גשריבן אן איר שוועסטער האלמנה דיא ווייט פֿין דען
 פרשטערבן ליב ליפֿשטט⁷ פֿין ווין זעלביגע בריב ווין גשיקט ווארן נאך
 פראג אן אין גוטן פֿריינד, וועלכער מב"ת בוזאנדט איז וד"ל. ביט נאך מאל
 מב"ת דיא זאך ויך צו רעקומענדידען און דען גמעלטען פרשון פֿרייט צי
 מאכן וויא מאן קאן. צוואר מב"ת איזט פרשטענדיג אין איזט קלוג, דער
 הער קען ויך וואול איינבילדען דש ווען נאט בדיט דיזר גמעלטי הלוי פֿין
 מעין אויף איין שווערי טאטור קומן מעכט, דש זינד צווייפל וד"ל, מיר
 האבן הייר אין העניגיא בריב פֿין פראג וד"ל, זינד צווייפל מב"ת אויך ווייס,
 איבער פעלד דרף מען נישט פֿיל שרייבען איך שרייב מב"ת אלס קורץ. היט
 ער ויך אין נים ער ויך אין אכט, דש זעלבנר גמעלטי פרשון אין אכט גנומן
 ווירד אין איהם צי העלפען וויא מעגליך איז. וועלכער מענטש קלוג ווין וויל
 מוז זעהן אויף דען ענד וואש פֿין איינר זאך קומט אין ביט מב"ת אום איין
 ענטווערט. כ"ד שלמה גרשון מחזק העניגיא בייא באוול.

דער דינער פֿין שלמה לוי ווין נאמין איזט הלל, וועלכר מיט דען
 שלמה לוי פאר איין יאר אן ווינטער איזט בייא מב"ת אין הייז גוועזן לאזט
 מב"ת גריסן. איבערשריפט.

אן דען יודען שמואל זקסל פרימאטאר פֿין דען הויפֿשטאט פראג.
 בחרם הגדול דען בריב קיין פֿרעמדען מענשען צי לעזען, אין דער רעזידענץ
 שטאט ווין. העניגיא כ"ב אקטובר אלף תש"ג
 עמפֿנגין י"ה נאוועמבער אלף תש"ג.

דייז ווין דיא ליגנהפֿטיגי בריב וואש דער במעלטי ר' אהרן ריס אין
 שלמה ווישקאפ אין דער סוכה ווידער הקצין ר' שמואל טויסק צי זאמן

VIII, 267 XIX, 117 ff; Löwenstein, Gesch. d. Jud. i. d. Kurpfalz 99 f.

(ב) ר' שמואל הלוי הנ"ל.

22. März 1731 מיום המלך מטעם הרבנות בכהר שמש בכהר הרבנות מטעם המלך מיום
 כמו שכתב הח' אודותיו הח' עיין מש"כ אודותיו הח' Weiss, Geschichte und rechtliche Stellung der Juden
 im Fürstbisthum Strassburg. Bonn 1826 p. 173. 214 ובספרו אודות ר' נתנאל ווייל צד 87 וכפי הנראה
 הלך בעקבות הח' פֿישער הנ"ל בכתבו ער' שמואל ווייל נתעלה וישב על כסא כבודו
 בשנת 1711 ולא היא!

(ד) ר' יוסף שטיינהארט, נתקבל לרב בדמינה ע"פ אשרתא דמלכותא מיום 1753
 24. Juli ועיין שם בספרו של הח' וויסס צד 183 ומש"כ אודותיו במ"ע Literatur-
 blatt des Orient 1844, p. 246; Ersch und Grüber, Encyclopädie II,
 31 p. 96; Löwenstein, Nathanael Weil 69.

(7) עיין מש"כ הח' נראנקל בספרו „איגשורֿמען" סימן 545.

גשפונן אין ארץ גראכט האבן דיא ברוב צי זאמן פֿרחתמט, אין דריבר איין אפארט אין איבער צוג גמאכט איז דיא איבער צוג שריפט אויף זעלבנען גשמעלט, אן דען ווירטן אין דער לעאפאלטשטאט אין דעם גולדין טאָבין הויז אין איין ווייניג אין דעם קאפארט גשרובן אין גבעטן דש דר ווערט זאל דייז איינגשלאסנע ברוב דען במעלטן ווייטשאפ איינהענדיגן. אין דען זעלבנן פאק ברוב הויך איין קריסטען יונג דען ווירטן גשיקט אין אים בפולן, אין מיט געד, דש ער דעם במעלטן ווירטן אום פֿעלכאר זעלבנש איינהאנדיגען זאל איין זאל זאמן דש אים זעלבני פֿין אין פֿארנעמין אופציהר געבן ווארדן ווער, דען ווירטן איין צו הענדיגן.

וויא נון דער יונג זעלבני ברוב אן ווירטן גבראכט אין דער ווירט ביא זיינר עפונגט איין יודיש שריפט גועהן, הוט ער דיא זעלבני ברוב אויז צארן דעם ברוב ברענגר ווידער צוריק גווארפן אין גזאנט, איך מאג מיט יודיש ברוב ניט צי טהון הבין.

דער יונג ברענגט דיא ברוב ווידרום צי הנדן דעם רים אין ווייטשאפ צוריק, זא נון דיא גועהן הבין דש דער פֿלשי אנשטאלט אויף דען ארט איין ניט אן גננין, זא דיא זיך אנדרישט ענטשלאסן אין איין גיאה קפארט גמכט, אן איהרע עקסעלענץ הערן גראף טרויטמשדארף בטישפֿער אין דער שווייץ, און זעלבני ברוב ווידר הויך דען קריסטן יונג גראכטן הערן גראף אין הויז גשיקט, זא בלד דער גראף דען ברוב ערעפֿנט און דריינן יודיש ברוב גפונדן וועלכי אן ווייטשאפ דער ביא דעם גראפֿען בעקאנט וואר גלויסט'ט ער אים הופן לאזן אין אים דיא ברוב איינהענדיגט.

וויא אך דער שלמה ווייטשאפ מיט ערמה אן גבראכט, דש ר' שמואל טויסק אין פֿראנקרײך קרשפֿנדירט אין מיט דיא במעלטן ליגענהאפט, אויס גטראכט פֿלשי ברוב כלומר דש ליכט געבן וואלן, אין דיא פֿלשי ברוב דען הויך גראכטן הערן, הערן גראפֿן פאר גלייאנט, כדי דיא במעלטי הוכי שררה ווייט אן אדונינו החסיד הקיסר יר"ה, אין אן אדונינו המלך יאזופוס יר"ה אפֿין בארן זאל, אין דא ער הויך הקצין ר' שמואל טויסק אין דער געד איין פֿערקירצונג איין צו שפינן גטראכט, זא אך דער במעלטן גראף צי איהר עקסילענץ הערן גראף צו לאָס בורג גפארן אין אים דיא זאך פאר גטראנג, וועלכי הוכי שררות זאלכי אך תיכף לאדונינו המלך יאזופוס יר"ה אן גבראכט האבן.

אבר השיב"ה דער אלי צייט דען גריכטן ביא שטיט זאלכש איבל פֿרהוט, דש אדונינו הקיסר יר"ה ובגן אדונינו המלך יוזיפוס יר"ה, אויב ווייט בריהמטי מילדרייכט אין ברים הרציקייט גנאר, דיא זיך צין גרונד פֿארהער צו ערלייטן אליר גנעדיגשט אן בפולן.

דאש זאל השי"ת גרענקן צי גוטן דען אליר דורכלייכטיגשטן
גרעשמכטיגשטן. אדונינו הקיסר יר"ה ובנו אדונינו המלך יאזיפוס יר"ה אין
ברמערציקייט זאל אים בייא שטין אימער אין אייביג אמן.

בחדש חשוון שנת תס"ד לפ"ק איז הקצין ר' שמואל טויסק נאך
עם האלופים הקצינים ושאר מנהיגי הקהלה גהלטיין שלום אין עצה
קיינורליכן הוף לעיר מלוכה ווינא אין שתדלנות אפגוענד אין גשיקט ווא
אום אליר גנעדישט קונפערמירונג דיא אלטין קיומים של קהלתינו הקדו
פראג וכל מדינות פיהם, ומחמת בית הכנסת הישנה זמט דער צו גהע
היזור, וועלכי לערך י"ב שנים פרחתמט אין פהר שלאסין גוועזין, אך
גאר הרוב גשטאנדין, דש זיך ממש דרין דיא עופות נעסטן גמכט האבן,
סאליצירן אין צי סובליצירן.

אין ער גאם מיט זיך זיין קרוב היים בן ר' אברהם ° ר' פויבר טוין
דש ער אים אינטער וועגען, אין זונשט אן ארט אין שטעלין טרייא בדינן ז
ובחדש כסלו שנת תס"ד לפ"ק הוט הקצין ר' שמואל ברוך ד
משתדל גוועזין דש אדונינו הקיסר יר"ה, אויף איין פרעגמענד מיט צירל
שריפט מיט אייגנהענטיגער אינטער שריפט אין קיסרש הותם במעלטי אונ
קיומים אליר גנעדישט קונפערמירט אין ערטהיילט, אך אן השררה שטטהג
יר"ה איין גנעדישט בפעליך ערגין לאזין, יהודים בייא דיור ערהלטער קיו
גנעדישט צי שיצן אינד גנדהלטן, וויא ניכט וויינער איין אליר גנעדי
בפעליך ערגין גלאזט און אן בפולן, דש דיא זעלביגע אלטשול מיט ד
גאנצען צערקיל גסין אין היזור וואש דר צי גהעריג איז יהודים ווידרום א
בויען ערעפנן אין גניסן זאלין.

גלייך וויא נון פון זעלבשטן ביליק אלש ערפארט אויך אינו
אונטרעטיקייט לאדונינו הקיסר יר"ה מיט דער גנצין פאמיליע אין ז
איסטרייך איין זאלכין דיק אין הוכן וואינש צו געבן אויך אליר אונטרעטי
ווינשן טהון דש השי"ת ב"ה זאל אים אין אלי זיינע ווירק בגליקן שיצן
שירמן דש ער אלי צייט זיינע פיינד איברויגן אין איברווינדען זאל אמן.

נאך דעם וויא הקצין ר' שמואל דיזי גיט ווערק מיט גאטשהילף
ענד הוט גברעכט איג בדיעה הוט גהאט ווידר אין זיין היים אויף פראג
ייזון, זעלבגש מאל גינג דער וויישקאפ צי אובן במעלטי הוכי שררות
פראנט, וואש עש דען בעטייט דש מן אויף זיין אנברענגן ר' שמואל
לידיג לאשט אין גיט בשטראפין טוט, אין דערבייא פֿרלנגט אוב אן ד
צווייפל ווער, וואש ער אנבראכט הוט, זאל אים אירה עקסילענין הער גר

לאם בורג ⁽⁹⁾ טיטול ויין שמואל מיינסטער נאך פראג מיט געבן, וף מען צי פראג קלאר פינדען דש ויין אנגענוגען אמת איזט זא הוט אך טיטול הער גראף לאמבורג ויין שטאלמיינסטער מיט דען וויישיקאפ אויף פראג גשיקט אין זיא רייזטן פין ויין אוועק ביזם ראשון לחטובה אין ויין אויף פראג אנקומן ביזם ג' טבת, אינטר דעשן הוט דער ריס צו ויין דש פייאר אויף גפאכט זי שמואל לכלל תפיסה צו ברענגן.

וויא עס וואר לילה ה' טבת דש דר דוכס מרקעו אכיל ⁽¹⁰⁾ שטאט קומנדנט טיטול לאדוני החסיד הקיסר יר"ה גקומן נאך דיא פארצאלע וואש אלי נכט כנהוג דיא בעלי מלחמות לסיון ווישן מוזן, זא הוט אדוני החסיד הקיסר יר"ה כבודו ובעצמו דעם במעלשן שטט קמנדנטין אליה גנעדישט אן בפולן הקצין ר' שמואל טויסקי מיט ר' אברהם בן ר' מאיר אויסטרוילין מגורשי ויין מק"ק מעין ⁽¹¹⁾, וועלכר ביזוויילן זיך אין ויין אויף גחלשן צי תפסין, וועלכש דער שטאטקומנדנט דען הערן ווכטמיינסטער ליידנט אין ויין ווידר אן בפולן הוט.

דען וועלכענען זיס ה' פראג קאם דער הער ווכטמיינסטער ליידנט אליין אין דער הערברג ל"י שמואל אין פראגט אים אין דיא הויזלייט וואו דער ר' אברהם פין מעין איזט, אונ דער ר' אברהם וואר דאש וועלכדיג מאל ניש דחיים אן צי טרעפען, ר' שמואל אבר הוט ניש אמאל גראכט, דש דעש זוכען אויף אים אך גמינט איזט וויל ער ביא זיך וואל גוואוסט, דש ער איין ריינער מאן איזט, ניקש איבלש גמינט אודער בנגן הוט, אין וויא זון דר טאג אנברייכט, דש הקצין ר' שמואל מיט הכהן החשוב הייט בן הקצין ר' אליעזר מוויק, וועלכער אין איינשטאט באזיט פעם גלענט הוט אין מחמת רעש מלחמה ⁽¹²⁾ זיך נאך ויין בגעבן, אין שיל תפלה שחרית מתפלל ויין וואליק, זא גינג דר ווכטמיינסטער ליידנט נאך, אין וויא זא אין דיא הויזט קומן ויין איז דיא בראטשאפט גיטאנן איין קאפראל מיט פיר בעלי מלחמות מיט איהר כלי ויין, זא שפרעכט דער ווכטמיינסטער ליידנט צו הקצין ר' שמואל ער זאל מיט אים גין אין דער תפיסה, אין דא מיט דער במעלשי בחור קיגן ר' אברהם מעין ניקש זאגן זאל האבן זיא דען בחור מיט אין דער

⁽⁹⁾ כפי הנראה הוא Generaladjutant Graf Lamberg.

⁽¹⁰⁾ ה"ה Stadtcommandant Ferdinand Marchese degli Obizzi. זיין מש"כ אודותיו Hormayr, Wien, seine Geschieke und seine Denkwürdigkeiten II כרך ג' חוברת ראשונה צד 52.

⁽¹¹⁾ אולי הנהו סופר הקהלה בברלין אשר גם הוא בשם ר' מאיר אויסטרוילין יכונה ואשר העתיק שו"ת גשאל דוד מר' דוד אופנהיים הנמצאים בכת"י בבית אוצר הספרים אשר לבית מדרש הרבנים בברלין.

⁽¹²⁾ כוונתו על מרידת ההגריים ובראשם השר Johann Rakoczy.

תפיסה גנומן, און אלי לייט אין ווין הבין פון דעם ניקש גוואושט, ביז דער ווכטמיינסטער ליידנער עטליכע שעות אין דער הערבריק ווידער גקומן אין פרלננט מען זאל אים אלי כתבים געבן פון דעם. תפוס הקצין ר' שמואל טויסק. אין אין דער זעלביגער הערבריק וואר אך איין מכטיג אשה חשובה מיט נאמין אסתר בת ר' ליב הלוי ממשפחת הורוויץ אשת הקצין ר' ליב רוזן בורג ⁽¹³⁾ בת מקהלתנו יצ"ו, וועלכע מיט אונזער שידליכע סחורות נאך ווין צי הנדלן, אונד בייא שרים ושרות צו פרזילברן פלעגט. וויא זיא דיא תפיסה פון ר' שמואל פון דען ווכטמיינסטער ליידננט ערפארין הוט, זא ערשרעקט זיא נאר זער אין פראגט אים פר וואש און אויז וואש פר איין בפעהל ער ר' שמואל לכלל תפיסה גנומן הוט. דער ווכטמיינסטער ליידננט אבר איר ניקס זאגין וואלין ענטליך אויף איר גרוסן שטרקן לאמענטירען אין ביטן זאנט ער איר דש עש אויז בעפעל דעש שטאטקמנדנט אכילי זיי געשעהן.

זא ארויף הוט דיא אסתר דען ווכטמיינסטער ליידננט ר' שמואל זיינע כתבים אלש געבן חוץ זיין קאשטיל ווא אריין עטליכע טויזנט טאליר געלט געוועזין איז צי דיא אלט שול וקיומים דש הוט. זיא ניט וועלין געבן און דערפיר ערבות גטון.

אין צווישן איז דער ר' אברהם מעץ אך לתפיסה קומן, און דער בחור הירש דערקינג פטור גווארן. זא זעטצט מן הקצין ר' שמואל טויסק אין איין קליינש חדר אין דער תפיסה בשוק פיטרהוף אויף דער הויפט ווכט סגור ומסוגר, אפילו דיא פענשטער וועלכע אייזערני גיטטער גהאט האבן, מיט אייזירי לעדין פרשלאסן אין פר אים אין דער תפיסה איין בעל מלחמה מיט איין בלוסן שווערט גשמעלט אום משמר צי זיין אין קיין מענטש אפילו דיא אשה אסתר ניט צי אים לאזין וואלין.

אין דען בעמעלטען ר' אברהם אין איין בונדרי תפיסה צי דיא בעלי מלחמות גגעבען זא לויפט דער בעמעלטע חיים טויסק צי הקצין המפורסם ר' מענדל אופנהיים ⁽¹⁴⁾ אין שרייאט אין וויינט אין דרצילט אים וויא עס מיט הקצין ר' שמואל טויסק אהער גיטט. אין ערבישט דאס ער זאלטי צי דען בעמעלטן מארקעז אכיל גין אין איהמי פֿיספלנד ביטן דס ער אים זאנען זאל וואש דען הקצין ר' שמואל גוינדיגט הט אין ווארום ער תפוס גווארן.

זא גינג אך הקצין ר' מענדל וויא אך האשה אסתר צי גימעלטן מארקעז אכיל אין ביטיטן אים, ער זאלטי זיא דיא זאך צי ווישן מכין. דער מארקעז אבער גאב זיא אנשוורט. ער וויש ווייטער ניקש ווארום, זונדירן עס

⁽¹³⁾ אולי הוא חד מהנהו ר' ליב רוזנברג שזכרו אצל Hock צד 235.

⁽¹⁴⁾ אודותיו עיין בספרו של החכם קויעמאנן Samson Wertheimer צד 47.

הערה 1 ונוסח מצבתו נדפס ע"י פראנקל בס' Inschriften סי' 340.

וואהר איהם מאדונינו הקיסר יר"ה וויא ער גסטן אין דר נכט די גווינליכי פאראלע אפצי האלן גנגן, אליר גנעדישט אן בפוהלן ווארדן. אבר דיא אורוך וויש ער ניט.

זא ביטי דיא אשה אסתר נאכאמאל ער זאלטי איהר ערלויבן אין דיא תפיסה צי ר' שמואל צי גיהן דערמיט דא אים טריסטין קענט, דש ער זיך קיין צער זאל צים הרצן נעמין, אין אך גבעטין דש ער ערלויבן זאל דש דר חיים טויסקי זאל מעגען אין דיא תפיסה עסין ברינגן, ווייל קיין אנדרר אלש איין יהודי דש עסין ברענגין מוז. זא האט דער מארקעז זאלכעס ביטן איהר ערלויבט, בתנאי דש זיא קיין לשון הקודש, זאנדערן טייטש מיט איהם רידן זאל, דערמיט דער שומר דיא רייד פערשטעהן זאל.

זא גינג דיא אשה אסתר אין דער תפיסה צי ר' שמואל אין ביטט ר' שמואל דיא אשה אסתר זיא זאל וועגען זייער צי אירי בקנטי שררות גין אין פין אינן אויזנעמין ווארום ער תפוש אויזט ווארדן מה פשעו ומה חטאתו. וביום ו' ערב שבת קודש ו' טבת הט דיא אשה אסתר ערפרין דש הקצין ר' שמואל ווער אן געבין ווארדן בייא אדונינו הקיסר יר"ה דש ער העטי קרובענדירט אין בריב גוועקסעלט אין פֿרנקריך.

דרויף גינג זיא גלייך צי טיטיל אירה עקסילענין הערן הערן גראף קינצקי קנצלר ⁽¹⁵⁾ יר"ה, ווייל דר זעלביגי הקצין ר' שמואל גר וואלבקנטט איז אין ניקס איבלעס אויף אים כל ימיו ערפארין, והשר ההוא איז אן זיך זעלבן איין גרושר חכם ומבין, אין וואש וואול, דש בעוה"ר בייא אונז יהודי איינר דען אנדרן קיין גדולה פר גינט, אין איינער איז דען אנדרן משפיל מיט עלילות ושקרים. אין זיא גינג אויך צי איהרע עקסילענין דיא פֿרוויטיבטי פֿרוי גראַפֿין פין מארטיניציק ⁽¹⁶⁾, אין צי איהרע עקסילענין די פֿרוויטיבטי פֿרוי גראַפֿין פין וויישן וואלף ⁽¹⁷⁾, אין צי איהרע עקסילענין דיא פֿרוויטיבטי פֿרוי גראַפֿין פין טורדיים ⁽¹⁸⁾, אין פר זיא ביטליך גוויינט אין גבעטין, זיא זאלטן אצל אדונינו החסיד הקיסר יר"ה איין הויך אָן זעהגליכי פֿרביטט טהון, דאמיט הקצין ר' שמואל במשפט גהערט ווערדן זאל, ווייל דעמי ניט אלזוי איה וזנדערן ער זיך אין דר זאך גניך גריכט ווייש.

דיא שרים ושרות האבין דר אשה אסתר צי ענטפערט געבן מען זאל איין מעמאָריאל אן אדונינו הקיסר יר"ה פֿרֿעדטיגן, אן דיוו איר בענעהרן אצל אדונינו הקיסר יר"ה אינשטרעניגסט זוכן אין זיא וואלטן אויך גושין דר

.Graf Wenzel Norbert Kinsky Oberstkanzler ⁽¹⁵⁾

.Gräfin von Martinitz ⁽¹⁶⁾

.Gräfin Weissenwolf ⁽¹⁷⁾

.Gräfin von Thürheim ⁽¹⁸⁾

בייא טוהן, אבר טייל שרים האבן דש פֿלשי אנברענגין גיגלויבט אונד דיא אשה אסתר געווארנד, דש זיא אין דיא זכין ניקש רידין אין איין מישן זאל, דש זיא דורך זייער אך ניקש איין ביסן זאלטי.

זא גינג דיא אשה אסתר ווידר צו הקצין ר' שמואל אין דר תפיסה אין דרצילט אים דיא ריד פֿין די שרים ושרות, הוט ר' שמואל בפֿולין, ווייל דר גראף זוירבי ⁽¹⁹⁾ אפעליצאן ראט טיטול פֿין פראג היציגד אלהיר אין ווין איזט, זאל מען זעהן דורך איהם איין שטיפעט נאך פראג צי שיקען אין זיין שקר בלבול מודיע זיין.

זא שרייבט היים טויסק איין אויזפֿיהרליכן בריב אן הקצין ר' אברהם בן הקצין ר' ליברמן ל"ש ט"ה ⁽²⁰⁾, וויא עש מיט ר' שמואל שטיט אין פרלננט למען ה', מיט חכמים ונבונים איין עצה צי הלטין אין צווייא פֿרנעהמי אנזעהנליכי לייט אין שתדלנות צי שיקען נאך ווין דערמיט מען ר' שמואל נעביך קען מציל זיין פֿין זאלכי עלילות שקר, אין זאלכי בריב שיקשי דער גנעדיג הער גראף זוירבי מיט איין שטופעט לפראג. ביום א' ה' שבת זיין דיא בריב אויף פראג אן קומין אין וויא הקצין ר' אברהם ל"ש דען בריב ערעפֿנט אין גלייאנט, איז ער גרויזמליך דערשראקין, אין גינג גלייך להראש הקצין הרב מהור"ר היים טודרוס ⁽²¹⁾ אין לייאנט איהם דיא ביזי בשורה פֿאָר, וויא הרב ר' היים דש הערט טהעט ער ביטרי שרייא אין זאגט ווי גשריען, דש שקר בלבול בעטרעפֿט ניט הקצין ר' שמואל אליין, זונדערן אלי יהודים בכל תפוצות ישראל.

זא הט הרב ר' היים מיט הקצין ר' אברהם ל"ש עצה גהאלטין, אין זאגין הש"י ב"ה ב"ש ווערד בייא אונ' מיט אינש זיין וועלכר איין גריכטן ניט פֿרלשט, אין שיקן גלייך אין ליסן צי אנגד ריפֿן מער חכמים ונבונים ואוהבי הקצין ר' שמואל עצה צי שליסן אין צי הלטין, ה"ה הראש הקצין ר' יעקב ירושלמי ⁽²²⁾ והקצין ר' ליב קרפלש ⁽²³⁾ והקצין ר' ליור וויער והקצין ר' ליב וויער ור' גומפרכט לייטמריין ⁽²⁴⁾ מליין, איז בייא אינן מוסכם געבליעבען, ווייל מיר פֿר נעמין דש איין יהודי מיט נאמין שלמה וויישקאפ מיט נאך איין גווישן הערן שון עטליכי טאג אלהיר אין פראג זיין אין טראכטין פֿלשי עדות ווידר הקצין ר' שמואל אויף צי ברענגין, אין מען האט אים אן פיל גווישי אַרטער נשפירט מיט אשת ר' אהרן ריס, זא מייזן מיר נאטח ווענדיג

Appellationsrath Johann Josef Wrtby ⁽¹⁹⁾

Lichtenstadt ⁽²⁰⁾

עין Hock צד 137. ⁽²¹⁾

שם צד 173. ⁽²²⁾

ג"ז שם צד 332 סימן 3123. ⁽²³⁾

שם צד 191 סימן 6210. ⁽²⁴⁾

נאך פֿראגן אין פֿרנעמין איר טון אין לאזין אין אירה ווערק ווייל ער זיך
אך אפֿפֿענטליך געריהמט הוט ברהובות ובשוקים, דש מען באלד ווערט הערן
וויא עש מיט ר' שמואל טויסק ערגין ווירט, אין וויא ער אים ווערט בצאלין.

אין דער שלמה וויישקאפ וואר אין דער הערבועריג ביא דען בלינדען
זעליג דושניט ⁽²⁵⁾, זא גיענג הנעלה ר' הירש בן הרב ר' חיים ר"ט הנ"ל ⁽²⁶⁾
מיט חכמה אניין צי דען בלינדען זעליג דושניט אין נאב זיך קיגן דען שלמה
וויישקאפ ניט צי דרקענן אין זיך כלומר געשטעללט, דש ווען ער אך איין
שונא ווער צי הקצין ר' שמואל טויסקי, אין נאהם דען וויישקאפ מיט זיך
אין זיין הויז אהאם. זא גינגן הקצינים ר' אברהם ל"ש, ור' לויז ור' גומפרט
לייטמריין אויז צי פֿארשטן דען במעלשין שלמה וויישקאפ זייני מעשים, זיא
פראגטן איהם וואש זיין פערלאנגן איז, אין ווארום ער זיך בעריהמט הט
זיידר הקצין ר' שמואל טויסק אינשולדיגרווייז צי האנדלן, דא נאב זיא
שלמה צי ענטפֿרט אין זאגט עש זיא אמת אין איז אין איין מבוכה גדולה,
אין איך ווייש אלש אין האב אלש אין מיינ הענד כחומר ביד היוצר, אין עס
זיא ניט לנג דרצי, דש הקצין ר' שמואל אין איין גרוסן חזק געשיקט
זוערדן, וואַ קיין יהודי איז, שנצין צי ארביטין און ווערט ימים ושנים זיטצן
און ניט ווישן ווארום ויצעק ואין שומע.

אי דאך גיבטש מיר טווענד גולדן זא וויל איך מיינע ווידר אים גפֿירט
ביז גינגן ווידר צי גוטן גראנקען אומווענדן. דא דיא דרייא קצינים גזעהן אין
גמערקט האבן, דש ער הקצין ר' שמואל דעש שקר גלכיל להנאתו ולטובתו
גמאכט האט, אין זיך דאדורך בערייכערן געזינד איז, אנטווארטען זיא אים
בחכמה גדולה, זיא העטין דיוז ניט אין מאכט אליין צי טהון, בלתי ידיעות
הקצינים ומנהיגי הקהלה, זיא וואלען זיך היום מיט הקצינים אינטרירדן, אין
מארגן מהיץ לרחובות היהודים אים דיא אנטווארט זאגן.

אונט דעשין הט דש אשת ר' אהרן ריס גוואר ווארדן, זא לויפט זיא
גלייך צי דען הערן שטל מיינשט וועלכער מיט שלמה וויישקאפ, פֿין איהרה
עקסילענץ גראף לאמביוג טיטול אהער געשיקט ווארדן, אין זגט אים, דש
במעלטר שלמה וויישקאפ העט מנלה גוועזין אל זיינה סודות, אין דש מען
אים משחד ווערט מיט געלט, אין דאדורך ווער אלי זיין ווערק אין טרחא
בחנם. וויא דר שטלמיינשט פֿין דיא נוטי אשת ר' אהרן ריס דאש פֿרנומן
הט ער גלייך דען שלמה וויישקאפ צי זיך ברופֿן, פרשליעסט איהם בחדר
מיוחד, אין ליסט ווייטר קיין מענש צי איהם.

דרויף האבן האלופים הקצינים נאך ווין גשיקט הקצין ר' אהרן כ"ן

⁽²⁵⁾ שם צד 78 סימן 6101.

⁽²⁶⁾ שם צד 137 סימן 4818.

דייטערלש ⁽²⁷⁾ והאלוף ר' שלמה אחיו של הקצין ר' שמואל מויסקי ⁽²⁸⁾ והנעלה ר' הירש בן הרב ר' חיים ר' טודרוס, צו זעהן וואש צו טהון ווער אין האבין איין שליה מיוחד לק"ק קעלין געשיקט להאלוף המרומם הרב מהור"ר ברוך אויסטרליין חתן הקצין ר' שמואל מויסקי ⁽²⁹⁾. אין אים דיא זאכין מודיע גוועזן, דש ער זאל נוטווענדיג אהער קימען, ביא וואונען אין דער עצה וועגען זיין שווער הקצין ר' שמואל מויסקי.

וויא נון אבר דער שלמה וויישקאפ אין דער שטלמיינסטר גהערט האבין דש דיא לייט אויף ווין גרייזט זיין, זא רייזן זיא נשווינד נאך, אין מכשין אין ווין אנשטלט דש מאן דיא משולחים גס תפסן זאל, וויא אבר דיא משולחים דיוז ערפאהרען האבן געהמץ זיא איהרען וועג נאך ק"ק שאפי ⁽³⁰⁾ דיא גרעניץ מעהררין אין איסטרייך אין האבן דיא ווינר רייז איין גשטעלט. וביום ד' י"א טבת איז הרב ר' ברוך אויף פראג אן קומען זא איז אים ערצעהלט ווארדן וויא עס הער גיט, דא האט הרב ר' ברוך גליקליך נאך געפארשט צי ווישן ווער מיט אשת ר' אהרן ריס צי דעם זעלביגן שטלמיינסטר אין שלמה וויישקאפ גנגן איזט, זא האט זיך צו גטראנען, דש איינר גזאגט האט, ער הט גוועהן, ר' מאדל מבערלין חתן הקצין ר' ליב קרפלש מ"ה ⁽³¹⁾ וועלכער איין קרוב מיט ר' אהרן ריס איז, ווער גנגן עס אשת ר' אהרן ריס אין דיוז זכן צי דען וויישקאפ.

נון גינגן הראש והקצין ר' יעקב ירושלמי והקצין ר' ליוזר ווינר צי דען במעלטן ר' מאדל, אין אים שטרק צי גרעדט, נאט ער זיך גרענקט, ווארום ער דש טוט, אין גרענקט גיט אן הש"י ב"ה אין פראלאזט זיין שווער ⁽³²⁾ גוטן פריינד, אין שטיט ביא די עצות פין זעלבי לוזן גוינדל, אין פר אלי מאל ווישן וויר וואול, דש דוא מיט אינן אינטרסירט ביסט. ווען דוא אבר אן הש"י וויללסט גרענקען זוגניר ווש איז דיא פלשי אנשטלט אין שקר בלבול. זא זאגט דער ר' מאדל עס זיי אמת איך בין מיט זיא אינטערעסירט, אין בין אך נוועזען מיט אשת ר' אהרן ריס אין הב גוועהן, דש זיא דען הערן שטלמיינסטר איין חשובה גענולעבר געשענקט האט אין איך האב פין דעם

⁽²⁷⁾ שם צד 353 סימן 201.

⁽²⁸⁾ עיין אודותיו בהקדמה.

⁽²⁹⁾ גם זה שם.

⁽³⁰⁾ היא קהלת Schaffa אשר נתיסדה ע"י גולי אוסטרייך בשנת 1671 כאשר

תמצא בספרו של החכם קויפמאן על גרוש ווינא צד 177.

⁽³¹⁾ שרל בתו של ר' ליב קרפלש, שנפטר בשנת תפ"ה, נשאת לר' מרדכי מאדל

בן ר' אברהם ריס ועיין מש"כ אודותיו החכם קויפמאן בהערותיו לס' משפחות פראג

צד 356.

⁽³²⁾ Schwäher.

שטלמיינשטער גהערט ווי ער נזאגט האט דש אינשריידליכי כתבים אויף ר' שמואל גפונדן זיין ווארדן אין ווירד דעשמוענגען גוויש איין גפאר ליידען מיסען.

ובעש"ק י"ג טבת שיקט הרב ר' ברוך איין שטופעט אן דר אשה אסתר אויף ויין אין איר צי ווישן גטוהן וואש דר ר' מאדל אויז געזגט הוט, וויא פלשי בריב אויף דען שווער ר' שמואל זיין אויזגטראכט ווארדן. זא גינג דיא אסתר אין לאזט דען בריב וואש איהר הרב ר' ברוך צי גשריבן אויף טייטש אפשרייבן, אין וויסט דען בריב ביא כל שרי מלכות וואשדער שלמה וויישקאפ פאר ביז ווערק אין פראג נשטיפט הוט אין ליסט יך אך מעמאריאל אין סופליקאציאנש אן אדונינו הקיסר יר"ה פערפערטיגען, אין זאלכי מעמאריאל מיט איהר אייני הנד לאדונינו הקיסר יר"ה איבערגעבען, אין גינג צי איהרע עקסילענין גראף לאמבורג אין אים דען בריב אך גוויזן אין דער ביא דער צעהלט, דיא ביז מעשים וואש דער שלמה וויישקאפ אין פראג בענגן הוט.

דא נון דער גראף לאמבורג נזעהן, דש דיא ריד מהאשה אסתר אמת זיין אין דאש פלשי אנברענגין פין וויישקאפ איז ניקש אין פין פראג נישט גבראכט, דש זיין פלשי אנברענגין העט מהזיק גוועזען זא בפעלט דער גראף לאמבערג דאש מען דען שלמה וויישקאפ אין דיא רמור הויפטוואך ⁸³ תפסין לאזין זאל. ובחסד השי"ב"ה האבין פיל שרים ושרות וועגען הקצין ר' שמואל צו גיטן ממליץ גוועזין דש אדונינו הקיסר החסיד יר"ה גרושה חכמים וחשובים ונבונים אוהבי משפט אמת וצדק אין דען עסק משפט בחכמתם נאך צי פארשען אין קומסיאן געבען אב דש פלשי אנברענגין ווירד ר' שמואל אמת איז. אין דיזי זינד דיא גנעדיגי הערין קומיסארי, וועלכע דיא זאך מאדונינו החסיד הקיסר יר"ה, צי ערלייטערן אלירגנעדישט אויפגעטראגען.

דער ערשטי איהר עקסילענין גראף קינצקי קאנצלר טיטול מיט זיין קאנצלייא סעקרעטארי טיטול הער בעכינג, אין א"ע גראף פערצילעני ⁸⁴ הוף קנצר טיטול מיט זיין קאנצלייא סעקרעטער הער קוואריענט ⁸⁵ טיטול אין אירא גנאדן קריגס סעקראטער קאמפמיללער ⁸⁶, אין עש וואר דרום אויז דער קריענשקאנצלייא איין קומיסארי דערצי געבען ווארדן, אין דש אך הקצין ר' שמואל דורך בעלי מלחמות איז נתפש ווארדן.

⁸³ Rumor-Hauptwache שנתסדה אחרי כא קרית בירת ווינא במצור פעם

שנית, עיין Baermann, Alt und Neu Wien זד 846.

⁸⁴ Hofkanzler Graf Julius Bucelini.

⁸⁵ Quärient.

⁸⁶ Kriegssekretär Zacharias Mariophilus Campmüller עיין מש"ב

הח' קויפמאן בספרו Urkundl. v. Samson Wertheimer זד 83.

ביום השבת י"ד יום לחדש טבת זיין אברמאלין כתבים מחיים טויסקי אין נאמין הקצין ר' שמואל אויף פראג קאמן וועלכע גלויבט דש מן זאל שיקן צי הילף האלף הקצין מהור"ר מאיר קדיש ר"ה⁽³⁷⁾ והנעלה ר' זעליג זינגר עה"ק⁽³⁸⁾ אין זיין איידאם הרב ר' ברוך אויסטרייטין אין זיא נעמין איהר רייו נאך ווין.

דא זיא קומן אינטערוועג ביא דער שטאט נייא הויז⁽³⁹⁾ זיין דורטן לייט פין ווינא אינו ענטגעגען קימן, אין זיא גואנט דש דיא ערסטע משולחים נעמליך ר' אהרן כ"ץ ר' שלמה טויסקי, ור' הירש ר' חיים ר"ט אין ווין זיין נתפס גווארין, וואריבער זיא זיך ענטזעטצט, אין הארט דערשראקען, וויא אבער דערנאך פערנאמן האבן, דש עס שקר וואר, דש דיא ערשטע משולחים גיט נאך ווין זאנדרן נור ביו שאפי גערייזט אין דארטן צי פערנעמין דען אויסשלאג.

זא רייזט הרב ר' ברוך ור' זעליג זינגר ג"כ ביו שאפי אין הקצין ר' מאיר קדיש ווארטעט אלזא אין דער שטאט נייהויז אויף אורדר וואס אים פין שאפי גשרובן ווערט פין הרב ר' ברוך ווא ער זיך אהין לענקען זאל. דא נון הרב ר' ברוך ור' זעליג נאך שאפי קימען פינדן זיא אלדארטן דיא ערשטע דרייא משולחים וועלכע שאן בריב אין הנדן גהט הבן פין חיים טויסקי בשם הקצין ר' שמואל, דש זיא אירה רייו נאך ק"ק ניקלשפורג נעמין זאלן, אין דארט עטליכע טאג פערבלייבען אין ווייטרי אורדר פין חיים טויסק ערווארטן זא האט הרב ר' ברוך גלייך איין שטיפעט געשיקט אויף נייהויז אין הקצין ר' מאיר קדיש דיש זאלכש מודיע גוועזן דא ארויף אין הקצין ר' מאיר קדיש אום גוייטש אויף ווין גרייזט.

דיא ערסטן דרייא משולחים אבר מיט זמט הרב ר' ברוך ור' זעליג זינגר רייזן אויף ניקלשפורג, אין פין דורטין רייזט ר' זעליג זינגר תבא נאך ווין, אין דיא ערשטן דרייא משולחים והרב ר' ברוך זיימטן אלדארט דיא אורדר מהקצין ר' שמואל ע"י חיים צי פערנעמין.

ביום ו' ד' טבת קומט אן אויף ניקלשפורג המשרת זלמן אצל האשה היקרה אסתר רוינבורג אויף דיא פשט, אין ברענגט דיא אורדר מהקצין ר' שמואל, דש עש זיך וואול גיט לאשט דש אלי בכלל זינדרן נור זיין ברודר שלמה אין זיין איידאם ר' ברוך אוסטרייטין אין ווין קימן זאל.

ובמוצאי שבת כ"ב טבת האט זיך הקצין ר' אהרן כ"ץ ור' הירש ר"ה ר"ט ווידרום צוריק אהיים נאך פראג געבין אין יום א' דרויף איז ר' שלמה

⁽³⁷⁾ עיין Hock צד 305 סימן 7489.

⁽³⁸⁾ שם צד 121 סימן 6695.

⁽³⁹⁾ Neuhauss.

והרב ר' ברוך מניקלשפורג מיט דר פאשט להיים ולשלוס נאך ווין גרייזט.
הקצין ר' מאיר קדיש איז צוואר ביום ב' כ"ג טבת בשלוס אויף ווין קומן
אבר נויא ר' שלמה והרב ר' ברוך דען זעלביגן טאג אן דר ערשטי ווכט בייא.
דער טורי קומן. אונ' אין מקום אנײן הבין וועלן, הוט זיא במעלטי ווכט
אויף גהלטען אין תפוס גנימן, וועגן דער אנשטלט דיא דערפֿיר נועזין איז
דיא פֿרגמעלטי דרייא משולחים צי תפסן.

זא הט ר' שלמה ור' ברוך אירא תפיסה תיכף אין מקום במעלטי
האשה אסתר רוזינבורג מוריע נועזין, זא לויפט דיא אשה גלייך פֿין איינר
הוכי שררה צו דער אנדער אונט אויז געווערקט, דש הרב ר' ברוך ווייל ער
אינטער דיא דרייא ערשטי משולחים ניט מיט גמעלט וואר תיכף פטור נווארין
אין ר' שלמה וועלכר איינער אויז דיא ערשטי דרייא איז בייא הערן
ווכטמינשטער ליידננט תפים געבליבן.

זא טהין הקצין ר' מאיר קדיש יהרב ר' ברוך נהאשה אסתר צו אליר
גנעדישטה הערין קומיסייערן דיא מאדונינו הקיסר יר"ה דעפיטירט איז ווארדן
פֿיספלינד אנלויפֿען, אין מיט וויינין גבעטין דש זיא זאלין ציזאמען טרעטין
דען עסק גרינדליך מפקה צי זיין כדי דערדורך אויף דען אמת צי קומן.
זא נאב השי"ת רי לייט זעליקייט אין דיא אויגן דיא גנעדיג קומיסיאן, דש
זיא בליל ר' כ"ה טבת פֿליישיג ציזאמין טרעטין אין הויז בייא אירא עקסילענין
הערן זערן גראף קינצקי טיטול.

זא האבין השרי קומיסיאן טיטול להקצין ר' שמואל אויז התפיסה
צי זיך ברופין לאוין, זא האט ר' שמואל לויטער אונ' קלאר ערוועזען דש
ער זיין טאג דעם ר' שלמה הלוי צי פראג ניט נועהן האט זינדערן הקצין
הנ"ל זיך מיט ר' שלמה הלוי אין דער שטאט צנאם⁴⁰ בעגעגענט האבין
זא האט הקצין ר' שמואל זיין וועג נאך ווין גנומן ור' שלמה הלוי נאך
פראג געבין.

זא הקצין ר' שמואל לשרי קומיסיאן אום גאטן ווילן גבעטין מאהר
אז דער אמת קלאר פראבירט אין נור איין פֿלשים אנברענגן דיא גנעדיג
הערן קומיסיארי גנעדיג גריהען אין בליבין מעכטן דעם ר' אהרן ריס ג"כ צי
תפסן וויילן יום מיט דען במעלטן וויישקאפ מיט אייגנדר דען פֿלשין שלום
גנגן אים ערדיכטט האבין אין ווען ער ג"כ לתפיסה קומן ווירט ער האפֿ-
פֿענטליך דיז בקעגן זא ווערט די ליבה וואהרהייט דעשטא בעשר אן טאג
אין אן ליכט קומן.

זא האבין דיא שרי קומיסיאן יר"ה להקצין ר' שמואל זיין גהרואמבש
ביטן אין ביגערין פיר גוט ערפינדען אין האבן גלייך הוך גנעדיג בפֿולין דש

מן דען ריו אלוא גלייך זאל תפסן, זא הט מען דיא פֿעליני נכט ר' אהרן רים גיזכט אליר אורשן מען הט אים אבר נכט גפינדן ווייל ער זיך היימליך פערשטעקט אין פערבארגן הוט, דאך אבער דען זעלביגן יום ר' אין דער נכט כ"ו לחדש סבת הט מען אים גפינדען אין איהם דיא ווכט אן גנריפן צי תפסן זא ווערפֿט ער אויז זיינה ארמיל גשווינד ארויז צוויי גווישי בריב אין פרברענט זיא צי אשין פר אויגין דיא זעלביג וואכין אין דיא אנדרי כתבים דיא ער ביא זיך גהאט האבן זיא פין אים וועג גענומן אין האבין אים תפסן גפיהרט אין שטאקהויז⁽¹⁾.

והכתבים של הקצין ר' שמואל האט מן נאך פראג גשיקט צי הנד איהרע עקסילענין הערן הערן אפליציאן פרעזידנד זעלביג כתבים צי געבין דען גנעדיגין הערן גראף הרברשטיין⁽²⁾ אפולציאנסראט שיטול וועלכע כתב ולשון היהודים גנין וואול קען, דרמיט דערזעלביג דיא יעניג כתבים דורך לייאנן זאל, אין דרויז אליין איהן הלט ווירט ערזעהן קענן, דערדורך ווירט מען ווישן אוב הקצין ר' שמואל טויסקי דיא אוב מעלטי אן גיגעבעני קורשברענין יוא אדער ניט וואר זיין.

גון וואר צי דערזעלבגער צייט איבעראוברט אין איינגענומן ווארדן דיא שטט פאסוי⁽³⁾, אין אויך דען שלאס אוברהויז פין פֿיאָרפֿערש צי הילף דעם קאָניג אין פֿרנקרייך דא וואר איין גרושיר טומיל ביא גנין קייזרליכען הוף דש דיא הוכי מיניסטר ממש נכט צייט געמין קאָנען דש שפּיילך אויז דען מונד צי ווערפֿען מכל שכן אין יידישי עסקים צי געשעפֿטיגען, זינדן אליין דורך גרושן אנלויפן אין ביטן וואש הקצין ר' מאיר קדיש ר"ה יצ"ו והרב ר' ברוך הלוי גברויכט הבין אן דיא הערן קומיסארר וויא אך דש הגאון הגדול המפורסם ר' דוד אופנהיים אב"ד דקהלתנו פראג זער מפציר גוועזין אונ' שטיק גבעטן אן זיין מחותן הגאון הגדול הרב השתדלן המפורסם פאר הדור מו"ה שמשון ווערטהיים דש ער בעסך זה צי איהרע עקסילענין הערן הערן גראף פערצילעני הוף קאנצלר שיטול גין מעכטי היט זיך הגאון ר' שמשון הנ"ל אן גלענין זיין לאזין אין גלייך גנגין אין אים גאטש ווילען געבעטן דש ער איילפֿרטיג דרויף טוהן זאל דש משפּט פֿין הקצין ר' שמואל צי ערלייטערן אין צי ערקלאָרען.

דא ארויף זיין דיא שרי קומיסיאן יום ב' ר"ה שבט ווידר צין אנדערן מאלס צי זאמן גערעטעטן זא האט הרב ר' ברוך אינטערטעניג געבעטן ווייל

⁽¹⁾ Stockhaus.

⁽²⁾ Graf Herberstein.

⁽³⁾ כיום 11. Januar 1704 למספרם גלכדה העיר פאסוויא ע"י חיל באיערן ושר צבאם Graf von Tatzenbach עיין מש"כ Erhard, Gesch. d. Stadt Passau I, 270 וגם מצודה Oberhaus מול פאסוויא הייתה לבו.

זיין שווער ר' שמואל אין דיא שטאט ווין בייא כל שרי מלכות אין גיטען
רוף וואל בעקאנט איז דש מען אים גיט דורך דיא שטאט מיט בעלי מלחמות
פֿיהרען זאל דען עס ווער אים איינע גרוש' הרפה, אלוז איז הרב ר' ברוך
זיין בקשה בווייליגט אין אנבפולין ווארדן דש דר ווכטמיינשטער ליידננט אין
איין געדעקטין קרעטין מיט ר' שמואל צי דר קומיססיאן פֿארין זאל.

אבר שלמה וויישקאפ ווערט עפנטליך בהרפה ובושה מיט פֿיל בעלי
מלחמות צי דער קומיססיאן געפֿיהרט. דיא קומיססיאן לאזין דען שלמה וויישקאפ
צינערשטין פֿאר אין טוהן איהם מיט גרושה חכמה איבר ב' שעות לנג עקד
סאמינירען, אירה שאלות אין ווינה דרויף געגעבענע תשובה ווישן וויר עד
היום גיט, זונדר אליין ווי מען האט פֿרנימן זא האט ער זיך אליין פֿר רעט,
דש די הערן קומיסארי זיין פֿאלש אנברענגן מיט גרושה חכמה גלייך פֿרמערקט
האבן. אחר זה הבין הקצין ר' שמואל עקסימינירען וואלין, זא הט גלייך
אירה דירכלייכטיקשטא אינזרה אליר געדיגשטא קייזערין באותו פעם אום
איהרה עקסילענין גראף קינצקי אלש צי דיור קומיססיאן רעקטאר געשיקט זא
ווארן נון דיא הערן קומיסארי פֿין אננדר גנגנין אין מען פֿיהרט הקצין ר'
שמואל ווידר אום עקסימינירט אין דיא תפיסה. יום ה' ר' שבת ווירט אין
דען עסק צי דריטמן מאל קומיסאן גהאלטן אין אברמאלין בעמעלטין שלמה
וויישקאפ, פֿין ערשטן פֿרנומן אין קינן איין הלבי שעה ווירט עקסימינירט
אין נאך זינר הוט מן הקצין ר' שמואל פֿרנומען והקומיססיאן יר"ה האבין
איהם דיא פלשי בריב פֿרנציגט עד זאל דריבר ריד אין ענטפֿרט גיבן.

וויא ר' שמואל דען פלשין בריב אנפֿנט צי לאיינן אין פֿינד דארין
אלש זיך ר' שלמה הלוי צי פראג בייא אים אין הויז אויף גהלטין האבין
זאלט זא היבט ר' שמואל פֿין העליר שטים אויז גרושן עיות צי שרייען אין
צי וויינן אינ' זאנט, איך מאג שוין ווייטער ניקש לייאנן זונדרן ווען דיא אייניג
פינקטע נור וואר איז דש שלמה הלוי זיך גאר אין זיין הויז בפֿינדען אדער
איך צי זעלביגע צייט בין צי פראג גוועזין, גיב איך מיר זעלבשטן שולדיג
אין וויל פֿין הערצין גערן ליידין.

זא האט די קומיססיאן הקצין ר' שמואל אין הערצן גרעט ווייל דר
וויישקאפ איין ארמער מאן איז אינ' גיט צי צערין האט, דש ער זאלטי איהם
אין דער תפיסה זיין אינטרהלט געבין, דאש האט הקצין ר' שמואל לזכור
דיא הערן קומיסארי איינגווייליגט אים אלי טאג מיט עשרה צ"ל צו פֿרפלענין.
באותו פעם וואר הקצין ר' שמואל ואחיו ר' שלמה פֿין דער קומיססיאן
פֿטיר אין לוז שפראכען קינן ערבים באופן ובתנאי ווען מען אים ווידר פֿרלנגן
ווידר זאל ער זיך ווידר שטעלין מיסן, אינ' דער בייא דען טיטול הערין
סעקרעטארי בעכיניג אנבפולין דיזע עקסימינירונג, וויא אך דריבר געמאכטען
שלוס צי פֿפיר צי ברענגען, ולאדונינו הקיסר יר"ה איינצירייכען ווינה העכשט

אין דען עסק שקר בלבול גערעט. מאחר דש ער איז נור אויף ערבות פטור
זא מוז מען נאטווענדיג דער צי טהין דש מען להשרדה יר"ה קלאר ווייזען
דס עס איין שקר בלבול איז.

אלש בפעלט הקצין ר' שמואל זיין במעלשן ברודר אין איידם דש
זיא עס האלופים הקצינים בק"ק פראג צי רידן אין אינן בעטין דש זיא זאלין
ר' מאיר בן ר' יקותיאל הכהן אתרוגים ברענגר ⁴⁵, וועלכער איין גשיט אין
ווייט גרייזער מאן. אונ' בקי אין לשונות אין ווייט וועג אין שטעג. אים
שיקן אין דער שטאט באזיל ליגט סמוך למדינת צרפת אונ' אין אנדרע מער
קהלות הסמוכים אום זעלביגע לייט וועלכע די פלשי כתבים געשריעבען האבן
זאלין. אין דיא שטאט באזיל ציטירן לאזין אין זיא אלדארט במשפט ובשבועה
אפהערין לאזין אין פין במעלשין משפט כתוב וחתום ברענגען ואל, וויא זיא
על פי השבועה זאגין ווערן אוב זיא זאליי ברייב זיא אדער ניט גשריבן האבין.

נאך דיון אינטרריידונג דש נון הרב ר' ברוך ור' שלמה אפריון וואלין
קומט גלייך נאך ווין דען גוטען ר' אהרן ריס זיין ווייב מיט איהרן זין הבחור
שמעון צי פֿרענמין, וויא עס מיט אירעם גוטען מאן בעשטעלט איזט, אבר
הרב ר' ברוך ור' שלמה זיין פֿארט אפגערייזט אין קימן אן לק"ק פראג ביים
ועש"ק כ"ו שבט אין האבין האלופים הקצינים דיא ריד פֿין ר' שמואל פֿר-
געטראגן זא האבן האלופים הקצינים מיט דיעזע עצה מסכים געוועזן. אין
ביום ה' ט' אדר ראשון איז במעלטער מאיר אתרוגר אפגשיקט ווארדען.

אינטרדעם גינג הקצין ר' שמואל צי אלי שדרות בפרט צי דיא אים
פֿראורדינאטי הוכי קומיססאן אין זיין אינטרעטענין דאנק ביליג מעסיג אפ-
געלעגט אין געבעטין זיא זאלין אן מאַס געבן אין דעם עסק ווייטער נאך צי
פֿארשען, כדי זיין גערעכטיגקייט אן טאג געבראכט ווערדן קענט אין זיין וועג
לק"ק פראג נעמין אין איז גלייך אן אסתר תענית לשמחת פורים לשלום
לביתו קומן.

זא וואר אין דער קהלה אונערשרייבלייך שמחת פורים אין געבין צי
השיב"ה שבה והודאה אויף דען נס גדול להקצין ר' שמואל ולכל עדת בני
ישראל איז גשעהן.

ובסוף לחדש אדר שני קימט ווידער צוריק מאיר אתרוגר אונד ברענגט
כתוב וחתום מהמושל לנדפֿאָנט אויז דער שטאט באזיל דש די זעלביג יודים
פֿין טורניך אין העניגווא האבין איין שבועה יבגליגט דש דעש זיין אייזל
פלשי כתבים דש זיא מעולם ועד היום הוה קיין רמו ורמזיה נהבט האבן אין

⁴⁵ שם אשתו קרינדל ובנו יששכר בער תמצא אצל Hook צד 26 סימן 6747
ושם סימן 6740 ובשם אתרוגר יכונה על שם משאו ומתנו להביא אתרוגים לחג הסוכות
כדי שנה בשנה.

דש זי ר' שמואל טויסקי נישט אמאל קענען, אין דש דיזוי הינטרריקס איהרר אויף איהר שלאך גשריבן נווארן וועלכש שקר ושווא אין אויס דען פאלשן בריב וואס ליב טירנך ¹⁶) כ"ד איקטוברש אן שלמה ווישקאפ גשריבן זאל האבן, דעש קלאר ליכט געבט אין דעם אין זעלביני בריב שטעהט דש ער ליב טירנך העט נישט פיל צייט צי שרייבן ווייל ער נאטווענדיג אויף סאלדוס אויף דען מארק ריזן מוז, אין דיא זעלביני צייט איז כלל אין סאלדוס קיין מרק. נון וויא מאיר אתרונר דיעו כתוב וחתום גברט הוט זא רייזט יום א' ר"ה ניסן הקצין ר' שמואל עם מאיר אתרונר ווידר נאך ווין אין נאמין כתבים מבאזיל מיט זיך אין איבנבן דיא כתבים אן דיא הוכי קומיסיאן יר"ה, אין הקצין ר' שמואל פֿרלנגט אין בעטיט ווייל ער דורך דיא כתבים זיינה גרעכ־טיקייט קלאר מברר איז, מען זאלטי זא וואול אים אלש אך זיינע ערבים אפסאלוירען עש הוט זיך אבר עטליכע טאג פֿערציהען, אי זיך השרי קור מיססיאן יר"ה אין דיא זעלבינע כתבים אויז דער שטאט באזיל ערקלערט האבין. זיא הוט הקצין ר' שמואל גלייך בליל ראשון של פסח ווענען זיינע אויזגעשטאנדין צער פחד ובהלה דעש חולי קדחת ל"ע שטרק אנגריפֿין אין עטליכי וואכען שטארק געקרענקט אינ' אין ווערנדר זיין קראנקהייט ברענגט דען גיטן רים זיין ווייב איין כתב ערבות על סך עצום ווענען איר מאן, דש עד מיט ר' אברהם אויסטירליך וועלכע ג"כ תפוס נווארן מיט הקצין ר' שמואל במוצאי שבת ר"ה אייר אויס דער תפיסה פטור נווארדן. וויא נון הקצין ר' שמואל ווידר צי זיין גוינד קומן איזט הוט עד אברמאלין ביא דר הויכי קור מיססיאן יר"ה שטרק גבעטין אין לאמענטירט, מען זאל אים אין זיינה ערבים אפסאלוירען אין דר ביא דיא פֿלשי עדים הינקיגען מיט איין וואולפֿרדינטי שטראף צי בעליגען.

זא הוט אדונינו הקיסר יר"ה יוני אלף תש"ד למספרם שהוא יום חג דשבועות תסד"ל אן השררה שטטהלמער יר"ה איין אלירנגעדישט בעפֿעל ערגין לאזין דש הקצין ר' שמואל ווירקליך אפסאלוירט איזט מיט זיינה ערבים אין ער איזט גיין און גרעכט, אין אלי אנגבראכטי זוכן אליש אויף אים פֿלש איז בפינדן דש דשמי וועגין דיא שטטהלמער יר"ה ווייטער גנעדיג בעפֿעלן זאל בכל בתי כנסיות פה פראג עפֿנטליך בובליצירען צי לאזין אין אך אן שרי אפליציאן יר"ה איין אפזונדירליכש אלירנגעדישט בעפֿעהליך ערגין לאזין דש זיא ווידר ר' אהרן רים אויף זיינה זא וואול גנר הקצין ר' שמואל טויסקי אלש אך אין עסק משפט מיטווייליג בענגננה זופים משפט חרוץ שהון זולין, אין דער ביא דער רמור הויפטמאן אין ווין געסנער שלמה ווישקאפ הוט מען דען שטאטגריכט אין ווין מוסר גוועזיג, דש זיא אים אויף

זיין פֿלשים אנברענגן נגד ר' שמואל זיין פֿרדינמן פסק מכין זאל והקצין ר' שמואל אים זיינה אובן גמעלטן אינטרהלט עשרה צ"ל אלי טאג ווייטער נימר געבען דרף וועלכי קיסרשי בפעליך נאך הקצין ר' שמואל אנקינפט אין פראג אויז בפעל שטטהלטרײא יר"ה כ"ו יוני שהוא כ"ד סיון בשבת שלאחריו בכל בתי כנסיות ביבליצירט ווארדן, זא הוט הקצין ר' שמואל נאכדעם דיא אלטשיל דיא דורך זיין שתדלנות ערעפֿנט גווארדן, אויזפיצין אין אויז ווייסן אין מיט שאַהני ציורים מאלין לאוזן דש ממש איין מקדש מעט איז אין מיט האלופים הקצינים על פי הנורל אלי שמעט אויזגטיילט ובעש"ק ט"ו מנחם בשמחה ובששון מיט פֿיל חזנים וכלי זמרים מחנך ומקבל שבת דרינג גיזעזין, ולמהרתו בשבת נחמו הוט הגאון הגדול המפורסם אב"ד דקהלתנו מוהר"ר דוד אופנהיים נר"י איין דרוש נפלא דרינג גדרשנט, ובאותו פעם איז מגדולי הקהלה פֿיל גדרים ונדבות לכבוד הבית גפֿאלין, אין השיב"ה שבה והודאח גגעבין על כל הטובה אשר עשה לשמואל עברו ולישראל עמו.

אין דר זעלביג צייט הוט אירה עקסילענץ הוף קאנצלער גענדיג אן בפולין דען רמור הופטמאן דעם בעמעלטן ריז מיט זיין ווייב אויז צי זוכען אין. זיא אויז דער שטאט אויז צי פֿיהרען דש זיא זאלין זיך ניט מער בעיר מלוכה ווין פינדן לאוזן, וויא נון אבר דער ריז פֿין דיוז בפעל ערפארין זא הט ער זיך היימליך אויז ווין ארויז גמכט אין זיין וועג אויף בערלין אין זיין פֿטראלאנד גנומן ווא ער נאך דא איז אין ווייל ער זיך זעלבן אין אונרעכט ווייש זא טרויט ער זיך פֿין אלדארט ניט וואול אוועק צי ריזין אבר זיין גוט ווייב איז גלייך מיט רמור קנעכט אויז דער שטאט געפיהרט ווארדן.

אונ' אין צווישן דש דאש שטאט גריכט בעיר ווין המשפט של שלמה וויישקאפ אינטרוכט האבן, זא איז בעו"ה ביום ג' י"א אייר תסח"ל שהוא ח' מייא אלף תש"ה למספרם אונס אונזרי קרון פֿין אונזר הויפט גפֿאלן דש אונזר אלירגנעדישער קיסר לעאפאלטוס פאן דיוז וועלט דאס צייטליכע גוענטט גנומן און זיין הייליגע זיל ווידרום צו גאט דעם אלירהעכסטן גווענדעט, אזו וואר אונזער זיין גנצין גביהט אינטר אלין לייטן פֿין גרושן ביז קליינשמן איין גרושי קומיר טרויר אין קלאג, גאט דער אלירהעכשטי זאל אים בייא דענען פאר אים גווענעני קסריות דיא אייביג רוא געבין, אין נאך זיין צייטליך גיזענגים איז ווין זון המלך יוזיפוס בחכמה ובדעת ובתבונה ממלא מקומו השיב"ה זאל איהם זיין וועג טהון אין לאוזן לאורך ימים טובים מצליח ווין ויצליח בכל אשר יפנה ויפיל כל שונאיו תחת כפות רגליו אמן.

ובתשעה באב תסח"ל שהוא יום יוליאוס אלף תש"ה למספרם איז המשפט של שלמה וויישקאפ עבען צי ענדע גנגנין, אין הוט פֿין משפט איין פסק חרוץ בקומן דש ער אויף ג' שנים אין שטאט גראבין בעיר מלוכה ווין אין אייזן און בנד זאל ארבייטן.

איהם דש לנד אישטרייך אויף עוויג פרוויון זיין זאל.
נאך דיון גליקליכן אפלוף הוט הקצין ר' שמואל טויסקי עם כל בני
ביתו וכל אוהביו והגלוים אליו אויף זיך מקבל תענית נוועזין בכל שנה ושנה
מעטה ועד עולם בכל פעם כ"א שבט דש ער ת"ל ווידר בשלום פטור ווארדן
וליתן בכל פעם כופר נפש אין אלימאל צי ריוער צייט אין דערזעלביג נכט
פורים צי מאכען זיך משמח צי זיין באכילה ובשתי' ובשמחה גדולה אונ' קדם
השיב"ה יסבה והוראה צי געבין על הכוס יין, אויף דען גרושן נס וואש
השיב"ה ברחמיו ובחסדיו גטוהן הוט להקצין ר' שמואל וכל בית ישראל מציל
נוועזין ממות להיים, דש ביליג השיב"ה צי לובן אין אך עפנטליך ווישן צו
מכין דר גנצין וועלט גרוש חסד מאדונינו הקיסר יר"ה, דער איטליכעם ביא
זינר גרשטיגקייט זיין אלירגנעדישטן האַכשטן שוין פליגעל שפר"אט, אינ' איז
אך דעשטוועגין דיא מגילה דען עולם צי נאך ריכט אין איטליכען צי גוטן
דעם עקסעמפעל אין אפענטליכי דרוק אויז גנגין כדי איין איטליכיד פיר
אינזון אלירגנעדישטן קיסר מתפלל זיין זאל שיראה זרע ווארדן ימים על
מלכותו ועל ממלכתו עד עולם ובא לציון גואל אמן.

לתולדות מאורעות שבתי צבי.

כמה פרטים חשובים וראויים לדעת של מאורעות שבתי צבי לא נתבררו עוד אל נכון, יען כי לא נפתחו לנו כל המקורות, אשר מהם נוכל לשאוב דעת המקרים האלה. אפשר הוא, כי כמה רשמים וכתבים השייכים אל המאורעות האלה מונחים עוד בכ"י בבתי אחינו במדינות המזרח או גנוזים הם בשיבות, ואין איש שם לב לאספם ולקבצם ולתת להם מקום בתולדת עמנו, מפני כי אינם יודעים לשער את ערכם וחשיבותם להבנת ההיסטוריא הישראלית. בשנת התרמ"ט פרסם הרב ר' אברהם פאלאכי¹ מאיזמיר את ספרו "אברהם אזכיר", כולל דרשות ופסקים בסדר א"ב בסגנון החכמים הספרדים. תועלת הספר הזה איננה גדולה כל כך אפילו ללומדים ומעיינים, כי איננו אלא לקוטי בתר לקוטי כנהוג במדינות ההן. ואולם בפסקיו ע"ד מני הרבנים ויפוי כהם בקהלותיהם (דף ל"ה ואילך) מביא המחבר מכתב כ"י אשר מצא "דאבותיו גנוזו למי מהקדושים", והמכתב הזה הוא ענין חשוב עד מאד להבנת המאורעות של ש"צ בזמן אשר התנשא זה למלוך ופרצה מחלוקת גדולה בקהלת איזמיר בין הרב ר' אהרן לפפא והרב ר' חיים בגבשת בעל כנה"ג. המכתב הזה כתבוהו אחד מהעומדים בראש התנועה הזאת ממחזיקי ש"צ ואחר כן נתחרט בראותו "קץ הפלאות" ועמד לימין העלוב ר' אהרן לפפא, אשר בגלל הדבר הזה קראוהו רעות רבות וצרות ככתוב בדברי האגרת הזאת. ומצד השני אנו למדים מזה, כי גם אחרי אשר נתגלה השקר של ש"צ עוד רבים מבני הקהלה עמדו במרדם ומאנו לקבל עליהם מרות הרב, אשר הסירוהו מכהונתו על פי מצות משיח השקר.

שם הכותב לא נאמר לנו, אבל אני חושב, כי זה הוא יעקב פאלאכי, אשר האמין בתחלה במשיח השקר ואחר כן התחרט על זה בכל לבו. אמנם הח' גרסין אומר עליו, כי לא שב מרעתו גם כאשר נודייק ש"צ, "כי פשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים", אבל אין לנו עדות נאמנה על זה, ויותר מסתבר, כי נפקחו עיניו לראות אור האמת, אחרי אשר נכנס המשיח בדת האסלאם. עכ"פ לא נודע לנו ע"י שום רשימה, כי נחשב במספר התועים מתלמידי ש"צ אחר המעשה הזה.

¹ אגב אעיר כי הקריאה האמתית היא Palachi (במכתב ספרדי) ולא Faliachi, כאשר כתב גרסין בספרו ח"י עמוד 215.

ממכתב הזה נלמוד כמה דברים לתקן מה שטעה הח' גרמין, אשר נמשך אחרי עדות אנשים מבני הנכר, והם לא ראו את המעשים האלה בקהלת איזמיר בעיניהם, ואם ראו אותם לא הבינום כראוי. על הפרטים האלה העירותי בשולי הגליון אחד אחד. ואולם במה שאני חוזר ומדפיס את המכתב הזה אקוה כי לא יקצפו עלי חובבי ההיסטוריא הישראלית, שהרי ספרו של הרב ר' אברהם פאלאני איננו מצוי בידי העוסקים בחקר תולדות עמנו, ואני אספתי אבן יקרה של תולדותנו, אשר מצאתיה במקום אשר לא תעבור שם רגל חוקר, וקבעתי לה מקום בספר הקובץ הזה, אשר ידי חכמינו ממשמשות בו.

בר ליון, בירה תמוז התרנ"ט.

שמעון ברנפלד.

כי אזכרה מקדם בהיות צל על ראשינו הרב הגדול מורינו ורבינו מר קשישא יוסף ⁽¹⁾ הוא השליט על הארץ וצוק"ל, הוא היה המוציא והמביא נוהג כצאן יוסף עם מרעיתו. והיה לעת זקנתו ולא יכול יוסף להתאפק עוד לצאת ולבוא, ונפלה הפרשיות ודברי ריבות בין יחידי הקהלות לאמר, מי יעלה לנו בתחלה לדון את דיננו ולרבי את ריבנו ולהורות לנו את הדרך אשר נלך, זה אומר בכה וזה אומר בכה, וכל אחד מהם אומר עצתי תקום ואש המחלוקת בוער כתנור, עד שנועדו נוסדו יחדיו כל יחידי הקהלות מקטון ועד גדול כל העם מקצה ובעצת הרשות כלם ועל ראשיהם הרב הגדול וצ"ל, ונחה שקטה הסכמתם שהסכימו בנזרת נח"ש ובכל אלות הברית הכתובות בס' תורת משה רבינו ע"ה ובכל תוקף הסכמות לקיים את כל הנרשם, והסכימו להקים ולקבל עליהם בשם דיינים את שני צנתרות הזהב והם הרב המובהק מוה"ר חיים נר"ו שהוא תושב העיר ⁽²⁾ על איסור והתר מטרפיות ושיב גשין וחליצה, ואת הרב המובהק כמהר"ר ברוך ⁽³⁾ נר"ו על דיני ממונות אשר בין איש ובין רעהו, והסכימו שאין מלכות נוגעת וכו' ואין שום אחד מהם יכול לחקור ולדרוש ולגלות דעתו בענין המושל על חבירו, אלא כל אחד יעמוד בשלו, וגם הסכימו שאם לא יבא הרב מוה"ר ברוך נר"ו שהיכים ממוני הזמן עם י"ב טובי העיר להתקבץ במעמד אחד ועל פי רובם לשלוח להביא רב אחר שיבא לשכן כבוד בארצנו. וכן היה שלא בא הרב מוה"ר ברוך נר"ו ונתקבצו ממונים וי"ב טובי העיר ושלחו בעד רב אחר וגם הוא לא בא, כי לא רצה להניח מקום מושבו, וכן עשו ד' פעמים, שהיו שולחין בעד רב אחד שיבא לשכון כבוד בארצנו ולא רצה, ובכל זה הזמן בררו את החכם השלם כמנה"ר יצחק דא לב"ה ⁽⁴⁾ נר"ו לדון דיני ממונות, בתנאי שכשיבא הרב אשר שלחו בעדו שאין להחכם השלם הנו' שום טענה ותלונה כאשר כתוב וחתום בספר הסכמות העיר. ובכל זה הזמן לא נמצא איש אשר יפצה את פיו לומר שיקבלו את הרב מוה"ר חיים נר"ו בין לדין איסור והתר בין

⁽¹⁾ הוא הרב ר' יוסף איסקאפא בעל מחבר ספר, ראש יוסף" על הטורים; עיין שם הגדולים ערך זה.

⁽²⁾ ר' חיים בנבנשת (המבטא הנכון הוא Benvenisti) היה מתושבי העיר איזמיר, ולכן לא חפצו לדון לפניו, אלא בחרו דוקא כילור עיר אחרת, שידין הוא בדיני ממונות. ובנראה חפץ ר"ח להיות הוא, רב מוסמך" על כל העדה, בעוד כי מטעם הקהלה נמנה רק בתור דיי;

⁽³⁾ נראה שהוא ר' ברוך בן חיים (עיין שם הגדולים ערך זה ובאור החיים סי' 624); ר' ברוך גר אז כפי הנראה בקושטא.

⁽⁴⁾ ר' יצחק ד'אלבה היה אחד מרבני איזמיר גם בשנת תכ"ח. (עיין גרשץ בספרו הגדול ח"י בנספחות בסוף הספר עמוד נ"ח).

לדיני ממונות, אלא שהיו אומרים כי טובים השנים מן האחד, וה' ברחמי אנה להם איש כלבם רב מובהק גדול הדור מוהר"ר אהרן ל' פפא נר"ו, שהלכו ד' מיוחדים שבעיר עם כתב חתימה מגבירי וממוני וי"ב טובי העיר וטופס ההסכמה הנז' וכתב מהרב מוהר"ר חיים נר"ו מחלים פניו בא יבא ברנה ולא יאחר, ונתרצה והודה לבוא וקם הוא והשלוחים ובא והעיר אומיר צהלה ושמחה בביאתו, והכינו לו דירה לפי כבודו ואחר כך באו כל אנשי ביתו טף ונשים ונהג רבנותו ודן את ישראל מיום ר"ח אייר מש' התכ"ה עד יום ששה לחדש טבת משנת התכ"ו. וביום ההוא ⁽¹⁾ פתע פתאום כרוזא קרא בחיל גזרת מלך ⁽²⁾ הוא שכל החפץ בשלומו ורוצה בכבודו ילך לק"ק פורטוגאל יע"א וינשק ידי ה"ב מוהר"ר חיים נר"ו כי מיום ההוא והלאה הוא יהיה המוציא והמביא על כל ענייני העיר ובשם הרב המוסמך מורינו יקרא, כי האציל עליו מן הרוח אשר כשמואל הרמתי, וכל הצמאים לראות את ישועת ה', בחשבם כי פקד ה' את עמו, הלכו כולם במרוצה ילכו ולא יגעו לקיים גזרת מלך, וגם מי שלא היה מאמין לדברים אלו הלכו גם כן מיראתם מהמון העם שלא יקומו עליהם לומר אתם מורדים בדברי מא"י ⁽³⁾, וענו אמן בעל כרחם, והלכו כלם לנשק ידי הרב המוסמך נר"ו, ומהיום ההוא והלאה היה הרב מוהר"ר אהרן נר"ו נרדף ונעלם יושב בתוך ביתו בקרן זוית, כי ירא לצאת החוצה, אפי' ללכת לבית הכנסת להתפלל בעשרה, כי היו רודפין אותו מפני שלא היה מאמין ומחריפין ומגדפין אותו, והוא היה שומע הרפתו ואינו משיב, ובעונותינו שרבו, האר"ש היתה תהו ובהו ⁽⁴⁾, ועדיין עול גלות על צוארנו, נרדפנו ולא הונה לנו, ובמקום גילה היתה רעדה, ועם זה קמו כמה יחידי סגולה אשר נגע אלהים בלבם להחזיר עטרה ליושנה, להקים דגל התורה ולחזור לאיתנם הראשון מוהר"ר אהרן בשירותו ⁽⁵⁾ את הרב מוהר"ר חיים [בשירותו], כל אחר בשלו כאשר בראשונה על פי ההסכמה הנעשית בבית דינו של רבינו הגדול מר קשישא זצ"ל, ושאר יחידי העיר אומרים שאינם הפצים במוהר"ר אהרן נר"ו, ושכבר הם פטורים מחומר ההסכמה שכבר נלקחה מיד סופר העיר ונתקדשה

⁽¹⁾ ע"פ האמור בזה נראה ברור, כי מה שכתב המגיד Coenen ונמשך אחריו גרמץ (בספרו שם עמוד ל"ט), איננו מדויק לא ביום תשיעי לירח טבת תכ"ו דחו את ר"א לפפא מרבנותו, אלא ביום הששי. ולפי זה בטלה כל הכרונולוגיא של גרמץ בנדון זה, גם אחשוב, כי מה שספרו ע"ד ועד הרבנים שנועדו להמית את ש"צ אינו אלא בדותא בעלמא.

⁽²⁾ כלומר בגזרת ש"צ, אשר דבריו היו אז נשמעים כדבר מלך שלטון.

⁽³⁾ משיח אלהי יעקב.

⁽⁴⁾ כלומר: כל הענין הזה ומה שדברו אודותם (אר"ש מלשון ארשת שפתינו) היה הכל ריק ותשועת ישראל לא באה.

לשנים קרעים, ועתה אין עליהם שום חיוב ולא עון אשר חטא. והיחידים הרוצים למהר"ר אהרן נר"ו וכו' אומרים, כי חומר ההסכמה במקומו עומד ככחו אז כחו עתה אף שנקרעה, מפני שקריעתה היתה בטעות שלקחה מיד סופר העיר בחזקה, ומה גם שבדמותה בצלמה היא חתומה ביד מוהר"ר אהרן נר"ו. ועתה השואל שואל לדעת אם יכולים אותם היחידים אשר אינם חפצים במוהר"ר אהרן נר"ו לפרוק עולו מעל צוארם בטענתם אלו, וגם שמוענים שהם הרוב ורוצים לבטל ההסכמה⁽¹⁾ או אם חייבים לקיימה כאשר בראשונה, מאחר שיש הרבה יחידים שרוצים בקיומה, וגם צריך לדעת, אם הרב מוהר"ר חיים נר"ו יכול לקבל שירות זה עליו ולהשיג גבול רעהו בתוך העשר שנים שנתחייבו למהר"ר אהרן נר"ו, מאחר שהוא גם כן כתב לו באיבא ברנה ולא יאחר, וגם צריך לדעת שאם הרב מהר"ר חיים ישמע לקול מלחשים ויקבל עליו שירות זה אם יכול לכופו למי שירצה בקיום ההסכמה שיתדיין בפניו, וגם צריך לדעת שאם הרב מהר"ר אהרן נר"ו בראותו שאש המחלוקת הולך ובווער כתנור מיראתו שלא ירכו קטשות ומריבות בעיר ירצה לסלק עצמו בתנאי שיפרעו לו בכל שנה ושנה כל מה שהתנו עמו, אם יכול לעשות כך מאחר שיש הרבה יחידים חפצים בו ואוהבים כך היא חובתנו וכך יפה לנו לקיים הסכמתנו, ואין לנו לנשות ממנה ימין ושמאל. ועל כל פנים הוא מוכרח להיות דיין על דיני ממונות שעל פי ההסכמה זו באה פה העירה ואין לנו להניחנו כצאן אשר אין להם רועה ולסלק עצמו בתוך זמנו.

תשובה: ידעתי ביני ידעתי כי מה אני ומה חיי, אדם להבל דמה, תולעת באדמה, כלי מלא כלימה, אבן דומה, חורש און ומרמה, וגדל חמה, ולאיש אשר אלה לו איך יעלה בתוך הקרואים ולהכניס ראשו בין הרים הגדולים פן ירוצו את גלגולתו, ומה גם איש כי טרדות הזמן בלתי נאמן סבוני גם סכבוני לא נתנוני השב רוחי ואין לי פנאי לחפש באמתחות שיחות הפוסקים ז"ל ולהעתיק דבריהם הנחמדים מזהב רב ומפז ולכתוב כל הנמצא כתוב. אבל בראותי העושיק אשר נעשה להרב מהר"ר אהרן נר"ו עד עתה ואין דורש ואין מבקש, ונח"ש כקורת בית הכד כרוך על צוארינו ומכריז ואומר אוי להם לבירות מעלבונה של תורה, ואמרת אל לבי זה עת לעשות ולקדש ש"ש בפרהסיא,

(1) שונאי הר"א לפפא היו עוד המרוכזים בעדת איזמיר, וזהו אפשר על ידי שתי סבות. אפשר כי נטה עוד העם ברובו ארר ש"צ גם אחר שהמיר, ואולם אפשר, כי גם בלי זה נמשכו אחרי ר' חיים בנבנשת, באופן כי לא אבו לחזור את ר"א לרבנותו. ואגב אעיר, כי טעה גרמץ באמרו (בספרו שם עמוד 223), כי בהיות ר"ח בנבנשת בעל פלוגתיה של הרב ר"א לפפא, „במלחמתה של תורה“, לכן נתן יד לש"צ, אלא כי ר"חור"א שמשו שניהם בכתר אחד ונפל תיגרא ביניהם, ואולם קודם לזה לא היתה מחלוקת ביניהם. כן אין האמת, כי ברח ר"א מאיזמיר (שם עמוד 222), אלא נשאר בעיר וישב שם באל עקרבנים והיה נדרף ע"י הקנאים ככת ש"צ.

כי אל אלהים יודע כי לא במרד ובמעל בעד שום ריוח ממון או שררה עשיתי, אלא בתם לבבי ובנקיון כפי מלב ומנפש, שהאמנתי באמונה שלימה כי בא הק"ן ופקד ה' את עמו, (ואם) [ועם] זה לא שמתי לנגד עיני חומר ההסכמה, אבל עתה שהאמת הורה דרכו חזרתי בי והנני מבקש מחילה וסליחה וכפרה על כל עונותי שחטאתי ושעויותי ופשעתי, ובפרט על מה שעברתי על ההסכמה וחטאתי והחטאתי רבים יהיו סרים למשמעתי ושומעים לעצתי, ועתה אם המחלוקת הולך ובוועד כתנורו של עכנאי ובן דינאי, וקטן כמוני הבא לכבוד אין אומרים לו אל תכבה, ואומר כי מי הוא זה ואיזה הוא אשר ימלאנו לבו לפנוע בכבוד הרב מהר"ר אהרן נר"ו אפי' כחוט השערה, כי על הראשונות אנו מצטערים והם באים להוסיף על חטאתינו פשע ועושים התורה פלסתר וכופים עליה פסכת, ואומרים על האיסור שהוא מותר בטענות רעועות אשר אין להם שחר, ופשיטא שהסכמותינו במקומה עומדת ככזה או כזה עתה ביתר שאת ויתר עז, וחובה עלינו לקבל מרות הרב מהר"ר אהרן נר"ו ולומר יורה יורה ידין ידין, ומאן דלביש מדא ילבש מדא, דמעלין בקדש ולא מורדין תנן, ואפי' אם לא היה הדין כך מסברא היה צריך לחלוק לו כבוד גדול ולהשיבו על כנו ולאיתנו. הא' אולי יתעשת האלהים לנו ונחיה ולא נמות על אשר נגענו ופגענו בכבודו והיינו מחזיקין ידי המחרפים והמגדפין אותה, כ"ש וק"ו שהדין הוא כך אי בעית אימא קרא ואי בעית אימא נמרא ואי בעית אימא סברא.

ופוק חזי מ"ש הריב"ש ז"ל ס' רע"א על מה שגזר הרב מהר"מ הלוי ז"ל שהרב מהר"ר ישעיה ז"ל תהיה ממשלתו ע"כ ארץ צרפת, וקודם גזרה זו זכה הרב מהר"ר יוחנן ז"ל שקבלוהו עליהם לשר ושופט רב ודיין וכו', ועל זה נשאל מהריב"ש אם יש לחוש לגירה זו שהיה מאדם גדול רב של כל ארץ אשכנז, והשיב דאין לחוש לגזרה כזאת, והאריך הרבה לקיים הרבנות ביד מהר"ר יוחנן ז"ל, ובתוך דבריו כתב ז"ל: שנית שאף אם לא היה מהר"ר יוחנן ז"ל מירושת אביו והיה ראוי כמהר"ר ישעיה להיות קודם להתדיין, מ"מ כיון שכבר היה בשררה ההיא מוה"ר יוחנן שקבלה מעצמו והחזיק בה זכה בה. מדרסינן בירושלמי דהוריות רבי הושעיה ורבי בר פוי הוו עלין ושאלין בשלמיה דנשיא כל יומא והוו אילין רבי הושעיה עלין קדמאי ונפקין קדמאי אזלי אינון דבר פוי ואתחתנן בנשיאותא אתיין בעיין למיעל קדמאי אתון ושאלין לר' אמי אמר להון רבי אמי והקמות את המשכן כמשפטו, וכי יש משפט לעצים ולאבנים אלא קרש שזכה לינתן בצפון ינתן בצפון בדרום ינתן בדרום, ותו אמרי' תרתי וכו' בולטייא וסנטייא והון בולטייא אזלין ושאלין בשלמא דנשיא בכל יום ובאין קדמאי והון סנטייא אילין ונפקין בתריהון אזלין סנטייא זכון באורייתא ואתו למיעל קדמאי דבולטייא אשתאל לרבנן על ר'

וּדְרָשָׁא בְּבֵי מִדְרָשָׁא, אִפִּילוּ מִמֹּד ת"ח קוֹדֵם לַכ"ג עִם הָאָרֶץ. שְׁמַעֲיִן מֵהָאֵל שְׁמִי שֶׁהַחַיִּיק אִפִּי מַעֲצָמוּ בְּאִיּוֹ שְׂרָרָה אוֹ דִּין קִדְמָא אֵין נוֹטְלִין אוֹתָהּ מִמֶּנּוּ לַתַּתָּה לְאִשְׁרֵי גְדוֹל מִמֶּנּוּ, מִכִּיּוֹן שֶׁכִּבְרָ זָכָה בָּהּ, אֲלֵא א"כ הוּא עִם הָאָרֶץ וְהָאֲחֵר הוּא ת"ח, אֲבָל כָּל שֶׁמַּחְזִיק בָּהּ הוּא ת"ח אֵין מִסְלִקִּין אוֹתוֹ אַעפ"י שֶׁהָבָא לְנוֹטְלָה גְדוֹל מִמֶּנּוּ עכ"ל.

וְעַל פִּי דְּבָרִים אֵלּוּ פֶּסֶק הָרַב בְּעַל הַמַּפָּה ז"ל בִּיּוֹד ס' רמ"ד ז"ל מִי שֶׁהַחַיִּיק לָרַב בְּעִיר בְּאִיּוֹ שְׂרָרָה אֵין לְהוֹרִידוֹ מִגְדוּלְתוֹ אַעפ"י שְׁבָא לְשֵׁם אֲחֵר גְּדוֹל מִמֶּנּוּ עכ"ל. וְקָרַב לָזֶה פֶּסֶק הָרַב הַגְּדוֹל הַמְּבִיט בְּחֶלֶק ג' ס' ר' דָּף קפ"ו, הָא קָמֵן דְּאִפִּי מוֹהָרִים הָלּוּ ז"ל שֶׁהִיָּה רַב גְּדוֹל וְשׁוֹפֵט לְכָל אֶרֶץ צִרְפַּת וְכָל מִנְהֵגֵי צִרְפַּת כּוֹלֵם הֵם כִּמְנַהֵג אֲשֶׁכְּנוּ מִיּוֹסְדִים מִפִּי רַב גְּדוֹל, וְמַעֲלָתוֹ שֶׁל הָרַב מוֹהָרִים נֹדַעַת הָאֲרָצוֹת הָהֵם, כִּמוּ שֶׁהָעִיר עָלָיו דְּהִיָּה רַב גְּדוֹל מוֹפְלָג בַּחֲכָמָה מוֹפְלָג בּוֹקֵנָה, עִם כָּל זֶה כָּתַב הָרִיב"ש ז"ל שְׂאִין שׁוֹמְעִין לְגִזְרָתוֹ, מֵאַחֵר שֶׁהָר' יוֹחֲנָן כִּבְר הַחַיִּיק בְּשְׂרָרָה הָהִיא קוֹדֵם וְהוּא ת"ח אִף שֶׁהָבָא לְנוֹטְלָה הוּא גְדוֹל מִמֶּנּוּ אֵין נוֹטְלִין הַשְּׂרָרָה מִמִּי שֶׁכִּבְר הַחַיִּיק בָּהּ לַתַּתָּה אִפִּי לָרַב גְּדוֹל מִמֶּנּוּ, וְכִמוּ שֶׁכ' בְּעַל הַמַּפָּה ז"ל בְּס' הַנִּזְכָּר.

וְאִם כֵּן בְּגִדּוֹן דִּידֵן שֶׁהָרַב מוֹהָר"ר אֶהֱרָן נֶר"ו הַחַיִּיק בְּשְׂרָרָה זֹאת וְלֹא נִטְלָה מִיָּד שׁוֹם רַב שֶׁהִיָּה מַחְזִיק בָּהּ מִקּוֹדֵם, אֲלֵא שְׁעָמַר בְּשִׁלּוֹ כִּמוּ שֶׁהִיָּה יְשׁוּלָה לוֹ שְׁלֹחֹו הַחֲכָם הַשֹּׁלֵם נֶר"ו עַפ"י כָּל טוֹבֵי וּפְרָנְסֵי הָעִיר כִּמוּ שֶׁכָּתוּב בְּס' הַהֲכַמּוֹת, פְּשִׁטָּא דְּאֵין נוֹטְלִין אוֹתָהּ מִמֶּנּוּ לִיתְנָה לְאַחֵר אִפִּי שֶׁהִיָּה גְדוֹל מִמֶּנּוּ, וְמֵה גַם בְּנִזְרָה כּוֹזֵאת אֲשֶׁר לֹא הִיָּה לָהּ טַעַם וְרִיחַ כִּמוּ שֶׁסּוֹפָהּ הַזִּכְיָה עַל תַּחֲלִילָתָהּ⁽¹⁾, וְהִיָּה בְּעֶצֶת אַחֲרֵיתוֹפֵל שֶׁהִיָּה לוֹ קִירּוֹב יָדַעַת עִמּוֹ זֶה הַלֵּךְ בְּאִישׁוֹן לִילָה וְאַפְלָה, וְהוּא בַּחֲשָׁבוֹ כִּי הוּא מֵא"י וְיִכּוֹל לַעֲשׂוֹת כָּל מֵה שֶׁלָּבוּ חֲפִיץ עֲשֶׂה מֵה שֶׁעֲשֶׂה, וְהַשְּׁמַיִם עֲדִי וְסַהֲדִי, כִּי אֵין יָדִי בַּמַּעַל, אֲלֵא אַחֵר זֶמֶן נִתְגַּלָּה סוֹדֵם ע"י הוֹלֵךְ רִכִּיל מִגְלָה סוֹד⁽²⁾, כִּי עוֹצֵו עֲצָה וְתוֹפֵר דְּכִירוֹ וְלֹא יָקוּם כִּי עֲמָנוּ אֵל, וְבַעֲזוֹת אֵל קִנּוּא וְנוֹקֵם יִרְאֶה הַמִּסְכֵּב כִּי לֹא נַעֲשִׂתָה עֲצָתוֹ וְיִלָּךְ לְבִיתוֹ וְיִהְיֶה⁽³⁾, וְעַל אִפּוֹ וְעַל חֲמָתוֹ הָרַב כִּמְהָר"ר אֶהֱרָן נֶר"ו יִהְיֶה שְׂרָרוֹתוֹ מֵאַחֵר שֶׁהַחַיִּיק בָּהּ, אִפִּי שֶׁהַחֻקָּה שֶׁהַחַיִּיק הִיָּה מַעֲצָמוּ בְּלִי שׁוֹם הַפְּכָמָה וְקִבְלָהּ שֶׁקִּבְלוּהוּ עֲלֵיהֶם, כִּי"ש וְקָוֹ בְּהוֹיּוֹת בִּירוֹ הַפְּכָמָה כּוֹזֵאת כֹּאֲשֶׁר כָּתוּב בְּשִׁאֲלָהּ כִּי לִית דִּין וְלִית דִּין שִׁיאֲמַר שִׁיטְלוּ

(1) הַכּוֹזָה אֵל ש"צ, אֲשֶׁר סוֹפּוֹ מְזִכִּיָּה עַל תַּחֲלָתוֹ.

(2) הַכּוֹזָה כִּתְּנָעַל, כִּי לֹא הִיָּה בְּעֶצֶה לְהַדִּיחַ אֶת ר' אֶהֱרָן טַרְכָנֹת, אֲלֵא ר"ת בְּנִבְנִשְׁת וְש"צ עֲשׂוּ זֶה בְּעֶצֶת אִישׁ בְּלָתִי נֹזֵכֵי בִשְׁמוֹ (עֵינן בְּהַעֲרָה שְׁלֹאֲחֵר זֹאת) בַּחֲשָׁאֵי דְש"צ הָעִבְרִי כְּרוֹז כִּיזֵּם ו' בְּטַבַּת וְעֲשֶׂה בְּכָהוּ כְּרִצְנִי. וּמִכָּל מְקוֹם הוֹדָה הַטַּסְפֵּר, כִּי נִגְרַר אַחֵר מִצִּוֹת ש"צ, כֹּאֲשֶׁר כָּתַב כִּב' לְמַעֲלָה, וְשִׁתָּק לְהַעוֹל שֶׁנַּעֲשֶׂה לְר"א לַפֶּאֶר.

(3) הַכּוֹזָה בְּרִמּוֹ עַל אִישׁ בְּלָתִי גּוֹדַע לָנוּ, אֲמִיר הִיָּה יוֹעֵץ רַע וְהִסִּית אֶת ש"צ בְּר"א לַפֶּאֶר.

השררה ממנו ויתנו לה לאחר, כי על זה ילבשו שמים קדרות ושק ישימו כסותם לאמר מה ראו על כבה ומה הניע אלהים לעשות כדבר הרע הזה לאיש צדיק וישר ונאמן שכל ימיו עסק בתורה יומם ולילה ולא פסיק נרסא מפומיה.

וצא ולמד ממה שכתב הריב"ש ז"ל בתשובתו הגו' ז"ל שלישית שכבר נתמנה מזה"ר יוחנן במינוי זה בהסכמת כל קהלות צרפת וקבלוהו עליהם ומעתה אין מורידין אותו דמעלין בקדש ואין מורידין כדאמרינן בפרק תפלת השחר בעובדא דר"ג עם ר' יהושע כשרצה למנות את ר' אלעזר י' עזריה ונמלך באשתו ואמרה ליה קא מעברין לך, אמר לה גמירי דמעלין בקדש ולא מורידין. והתם נמי לא העבירו את רבן גמליאל אע"פ שציער לר' יהושע שהיה גדול החכמים עד שציערו ביתר שאת, כדאיתא התם אמריה עד כמה נצעריה וגזיל בראש השנה וכו' בבכורות במעשה דר' צדוק צעריה הכא נמי צעריה תא ונעבריה משררתו ואח"כ כשנתפיים ר' יהושע החזירוהו דמאן דלביש מדא ילבש מדא ומוזה בן מזה יזה, וז"ל כיון שר' אלעזר בן עזריה נתמנה בהסכמתם לא הורידוהו לגמרי דמעלין בקדש ולא מורידין כדאיתא התם. וכן נמי בפ' בתרא דמנחות בעובדא דחנני ושמעי בני שמעון הצדיק אמרי' שאין מורידין מגדולתן מי שנתמנה בה כדאמרינן התם ושנו חכמים בדבר אמרו זה שלא ירד לה כך היווד לה על אחת כמה וכמה ופרש"י ז"ל על אחת כמה וכמה שאין מורידין אותו שלא יקלקל עצמו. וצא ולמד מרבינו הקדוש דמשום כבודו דרבה בר חנה שירד ראשון לבבל ונתן לו רשות אף להתיר בכורות לא רצה לתת רשות לרב להתיר בכורות אלא אמר יורה יורה ידין ידין בכורות אל יתיר אע"ג דחכים טובא ובקי במומי טובא אלא כדי לחלוק כבוד לרבה ב"ה שירד ראשון שיהיה יתיר מרב במעלה זו של התר בכורות כדאיתא בסנהדרין עכ"ל.

וע"פ הדברים האלה פסק הריב בעל המפה ב"ר סי' רמ"ה ז"ל כל שקבלו הקהל עליהם אין לשום גדול בעולם יכול להוציאו מגדולתו עכ"ל. וא"כ בנ"ד ג"כ שקבלוהו הקהל עליהם עפ"י הסכמה וההסכמה היא בידו ועפ"י זה הוציאוהו מעירו, ששלחו ד' שלוחים בעדו וכבר בא ונהג שררותו כל כך זמן, היאך יכולים לומר שכבר העבירו מי שמעה בחשבוננו (') ועם זה יהיו פטורים מחומר ההסכמה בהתרה שהתיר להם, דא עקא ואין הדעת סובלתו. ועוד יש כזה לאלה מלין אלא שצריך לגלות טפה ולכסות טפחיים לכבוד הרבים אבל כל אשר את האלהים הוא ירא, אף כי סקול יסקל או ירה יורה, רוח ממרום עליו יערה, ומורה גם הוא יורה, ועליו יאמרו המושלים אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו, בכל נפשו ומאודו, למלאות את ידו בקסת הסופר

(') הכונה על שבהי צבי.

לכתוב אמרי שפר, ועצתם להפר, יחגור חרבו על ירך, ויסיר מלבו המולך, כי כל הבא לשהר מסייעין אותו וכל מי שיש בידו למהות הוא ימחה וזאת משלי. ואומר כי לע"ד שהרבה הלכתא רברבתא יש ללמוד מדברי הריב"ש ז"ל רב מובהק הוא ודבריו מיוסדים על אדני פז וצריכין חלמוד. הוא דאין לשום גדול בעולם להשתרר על חבירו שכבר קבלוהו עליהם הקהל ולהורידו מגדולתו כמו שכתב בעל המפה ז"ל. ועוד יש ללמוד דאין להעביר שום רב מגדולתו אם לא שציער לגדול החכמים כמו ר"ג לר' יאושע, אבל אם ציער לאחד מן העם אין להורידו, וכ"ש שאם מה שציער לאחד העם היה בעבור שיקבל עליו את הדין כמנהג החכמים המקנאים קנאת ה' לא מפני שעשה כדן מה שמוטל עליו יעבירוהו ואף אם הבעל דין יביא פסק מרבנים אחרים שאין הדין כך אין לדיין אלא מה שענינו ראות, ומה גם בנ"ד שקבלוהו לעבור עפ"י גזרתו לפי ראות עיניו ואף במקום שלא קבלוהו בתנאי זה לא מפני שמעה בדין מעבירין אותו אלא אם טעה בדבר משנה כדינו ואם טעה בשיקול הדעת כדינו, אבל להעבירו מפני שחייב את הזכאי או זכא את החייב לא שמענו ולא ראינו בשום ס' שיחייב להוציאו משררתו, וכ"ש שלא נמצא בו שום אדם שעשה שלא כדן ולא היה שום דין מדן ועשה דמן של יש' צחק, שעל זה היה ראוי להורידו כדי שלא יעשה כך פעם אחרת, רק כל דינו עתה בדבר ממון ואם טעה יכול להזור או שישלם משלו כאשר הוא הדין בכל הפוסקים ז"ל.

ועוד למדנו דאף אם ציער לגדול החכמים אין להעבירו בפעם הראשונה שציערו רק שיצערנו ג' פעמים כעובדא דר"ג לר' יאושע ולא העבירו לר"ג עד שציערו ג' פעמים כמו שכתבנו למעלה. ועוד יש ללמוד דאף אם ציער לגדול החכמים ג' פעמים והעבירוהו אם הלך ופייסו כמו שעשה ר"ג להחזירו לגדולתו כמו שעשו לר"ג ואף אם כבר מינו אחר במקומו עם כ"ז צריך להחזירו אלא שגם לאותו רב שמינו במקומו אין מורידין אותו לגמרי אלא מניחין לו קצת שררה מאחר שבהסכמתם זכה לעלות אין מורידין אותו לגמרי כמו שעשו לר' אלעזר בן עזריה.

וא"כ בנ"ד שהרב מהר"ר אהרן נר"ו בהסכמתם נתמנה ונהג שררותו וברוך ה' לא עשה שום דבר שלא כהוגן, כהוא צורבא מרבנן שכתב ה"ה המב"ש בח"ג סי' צ"א דקל"ב, ופסק הרב שהיו יכולים להעבירו ע"ש, ולא ציער אפי' לשום ת"ח קטן ממנו, כי הוא אוהב את התורה ולומדיה ומכבדן. פשיטא שצריך להחזירו לשררותו כבראשונה לדון ולהורות כפי ההסכמה וכל הקודם להחזיר עטרה ליושנה ומחזיקה בראש מהר"ר אהרן הרי זה משובח. ועם זה נמצא שהוא מכבד את מהר"ר אהרן נר"ו ואת מהר"ר חיים נר"ו כלם כאחד, אבל הרוצה שמהר"ר חיים נר"ו יהיה בכל מכל כל הרי נוגע ופוגע בכבוד מהר"ר אהרן נר"ו, רח"ל מהאי דעתא כי לא מן ה' להוריד רב א' מגדולתו

מאחר שכבר זכה בה, ובפרט בתוך זמנו מה שאין עושים כן לאחד מן הממונים שאין מוציאים אותם משירותם קודם תשלום זמנו, ולרב רוצים לעשות כך, פשיטא שעל כיוצא בזה נאמר רבם דקרו, ולא זו הדרך דרכה של תורה אלא אפי' אחר תשלום זמנו צריך לנהוג בו כבוד כי הוא מופלג בחכמה מופלג בזקנה וכלהו איתנהו ביה לשיבותא.

וכמה דיות נשתפכו וכמה קולמוסים נשתברו למצא פתח כדי לקבל רב לזמן קצוב והוצרכו לתלות הדבר שאם הוא מנהג העיר שיכולים לעשותו כמו שכתוב בספר הכלבו בשם ר"י בר יעקב אלפסי ז"ל. וז"ל תשובת שאלה מה שכתוב בד"ה החזן שאין מסלקין אותו מאומנתו אלא אם כן נמצא בו פסול והבאת על זה ראיות יפה כתבת ויפה דקדקת ועל"ז שנינו מערבין בבית ישן מפני דרכי שלום ואוקימנא בגמ' מפני השדא, ועכשיו נהגו כל קהלות הקדש למנות אנשים על כל צרכי צבור לזמן ובהגיע זמנם יצאו אלו ויכנסו אחרים תחתיהם, וכן החזן וכן לקופה של צדקה והמאור וכן על המס ושאר דברים הצריכים לצבור בין שנושלי' שבר עליהם בין שאין נושלין, ואפי' לא קבעו להם זמן סתמן כפירושן אחר שנהגו בכך, והמנהג כהלכה הוא, שכל הדברים תלו אותם במנהג, ואם מפני החשד כיון שנהג לכא חליפות נסתלק החשד שכשירים שבדורות נושאים במשא הרבים ובצרכי הצבור ואח"כ מסתלקין ובאים אחרים תחתיהם וא"כ דין ממון חשד אין בהן עכ"ל.

ועל הדברים האלו כתב הרב בעל המפה ז"ל י"ד סי' רמ"ה וז"ל ובמקום שיש מנהג לקבל רב לזמן קצוב או שמנהג לבהור במי שירצו הרשות בידם עכ"ל. הא קמן דמכת המנהג הוא שיכולים לקבל רב לזמן קצוב ובתשלום הזמן יכולים למנות אחר תחתיו, אבל אם לא יש מנהג כיון שנתמנה שוב אינם יכולים להעבירו, ובעיר הזאת לא שמענו ולא ראינו שנתמנה שום רב ובתוך הזמן שהעבירוהו שלא מרצונו. וא"כ אף אם לא היה לזמן קצוב אין יכולין להוציאו סתמן כפירושן דהרי לא היה כזה בעיר.

ואם תאמר שמנהג העיר הוא כך לקבל רב לזמן קצוב וכן היו מקבלין אותם לזמן קצוב ומה שלא נשמע עד עתה שהעבירו שום רב מגדולתו היה בעבור שכל העדה היו הפצים בו והיו קוצנים לו בכל פעם זמן מחדש, לא מפני זה הורע כחו של הרב מהר"ר אהרן נר"ו שיוכלו להעבירו תוך זמנו וליתן פתחון פה לעם הארץ, שיאמרו לא לחנם העבירוהו מגדולתו תוך תשלום זמנו ונמצאת מכשילין את הרבים שיפקירו כנגדו לומר שאינו ראוי להיות דיין ואם חשדוהו שהיה משה את הדין ובאלה רבות רעות וא"כ דין ממון חשד יש כאן ודין חסרון כבוד ג"כ יש כאן, ואין להעבירו תוך זמנו ואפי' אם יתחייבו לפרוע לו בכל שנה כל מה שהתנו עמו תוך זמנו עד תשלום זמנו מה יועילו בתקנתם שהיא קלקלתו, שכל מי שירצה לחשוד יש לו מקום להישדו מאחר שרוצים לסלקו תוך זמנו. וראיה לזה כי בתוך

קהל ועדה איש גבל פער פיו לבלי חק ביום שבת קדש בסדר
ומשמע ודומה ומשא¹) או לאזנים שכך שמעו. ואמרתי לו למה
אתה מדבר נגד ת"ה, לא די לך מה שדברת בשוקים וברחובות קריה והוא
השיב בעזות מצח: כן הוא האמת שדברתי בחוץ, ועתה אני רוצה לדבר
כאן בפנים. אמרתי לו: הזהר בכבוד החכמים שלולי פני הזקן אביך היינו
עושים הדין, אבל מה אעשה כי פני אביך אני נושא. השיב הוא: מה הוא
הדין? אמרתי לו: כל המבזה את ת"ה חייב נדוי, לכן הזהר ושמוד לשונך מדע.
והוא ברוב רשעו השיב ואמר לי: אדרבא. ופשיטא שהיה ראוי לנדותו ולהכותו
בסלוא דלא מבע דמא הן על מה שנגע ופגע בכבוד הרב מהר"ר אהרן נר"ו
הן על אשר הוסיף על חטאתו פשע ובא לרדותינו בתוך ביתנו וקהלנו כי
דינו חרוץ בכל.

¹) זה היה בפרשת חיי שרה כנראה בשנת חכ"ז. ובוה אעיר עוד על שגיאה
שנפלה בדברי גרמץ (שם עמוד 211), כי הוא כתב אודות הגביר רפאל יוסף גיליבי
(או צלבי), שהיה מתומכי ש"צ, כי זה (רפאל יוסף) היה „מוכסן ראשי" בחצר המושל,
זבאמת התואר „צראף באשי" כרמז רק על „שולחני ראשי" בחצר המושל, ומה שמביא
גרמץ (שם ובסוף הספר עמוד ל"ד), כי רפאל יוסף נולד בעיר Aleppo וזה טעם שם
כנוי שלו: צלבי, הנה באמת כנוי גיליבי או גיליבון הוא רגיל בין היהודים במדינות
האלה ומוכנו (בלשון טורקית): אדון, ובהיות בי מבטא הגים הוא כמו tsch (או ch
בספרדית) לכן כתבוהו גם באות צ, אבל אם היה רפאל יוסף יליד העיר אליפו היו
כותבים את השם בתמונה אחרת, אם: רפאל יוסף מארס-צובא, או מחלב, חלבי
וזכומה, אבל בוראי לא צלבי.

קִינָה עַל רַבִּינוֹ אֲבֵרָהָם בִּהְרַמְבֵּ"ם ז"ל

וְקִינָה עַל חֲכָם (לֹא נֹכַח שְׁמוֹ) וְעוֹד קִינָה אֲחֵרָה.

י"ל ע"י שו"ח"ה.

לפני חמש שנים השאיל לי בטובו ידידי החכם ר' אברהם ברלינער נ"י מחזור ישן נישן, כמעט יחיד במציאות, ולא נודע לרושמי רשימות, כי לא נמצא בשום אוצר ספרים, וכאשר שמתי עיני עליו כתבתי לידידי הנ"ל (ט' סיון תרנ"ד) כדברים האלה:

"מחזור שלך דפוס ישן.... הוא מנהג מורחי אול... ארם צובה, כי מצאתי הרבה משמות הפייטנים אשר במחזורך גם בתחכמוני לר"י אלהריון, שער מ"ו, בעברו במצרים, בא"י, דמשק, ארם צובה ובבל, כמו: עובדיה, צדוק, פרחיה, ברכות, עזיאל, מזהיר, ישועה, שמריה, דניאל, יפת, עזרא. — והנה בתחכמוני שם הזכיר: „השר הגדול עזיאל“, אולי הוא המובא במחזור שלך דף תר"פ: „בן ר' עזיאל נשיא העזיאלים“. גם מזכיר בתחכמוני: „השר ר' סעדאל“, אולי הוא המובא במחזורך דף תשפ"ב: „קינה על סעדיה... סעדאל, וכו... עוד במחזור דף תר"ע: „על משה צ'רגו" מצאתי חתום בראשי החרוזים: „שמואל צובה" אולי הוא המובא בתחכמוני: „ושם בצובה... ר' שמואל".

במחזור דף תשפ"ח: „בני עמי קהל צובה“, אולי הנספד (אשר לא נזכר שמו רק: קינה עלי חכם) הוא ר' יוסף בן עקנין תלמידו החשוב של הרמב"ם ז"ל אשר הביאו בתחכמוני בזה"ל: „ארם צובה... בא אליה... מושיע ורב, מארץ מערב הוא החכם ר' יוסף מערבי... מישחו אל בישראל לנביא... כמו נר מערב י“, וגם במחזור שלך: „נעדר חכם ונביא וככה נר מערבי... — ע"כ מכתבי.

והנה בשנה העברה הרפים ידידי החכם ר' אברהם ברלינער נ"י ספר נכבד אשר קרא בשם: „אויס מיינער ביבליאטיק“, והיא רשימה גדולה ורחבה וגם העתקות רבות מן שנים ושבעים ספרים יקרי הערך והמציאות אשר נמצאו באוצרו הטוב הוא אוצר ספריו ושם עמוד 6—7 הטיף אמרו גם על מחזור זה וכתב כי הוא באמת מנהג ארם צובה וכי לדעתו נדפס בוויניציאה אצל בומבירג סביב לשנת ש"י⁽¹⁾. — ואחריו בא תלמידו החכם ר' חיים בראדי

⁽¹⁾ כאשר קבלתי ספרו הנ"ל מכתבי (אסרו חג של שבועות הרנ"ח) להחז"ר ברלינער איזה הערות, והנני להביא פה קצת מהן: עמוד 7: „ההושעניות הן לרס"ג הנמצאות

(כעת רב בעיר נאחוד) למלאות את דבריו וכתב שני מאמרים בלש"ק והראשון על המחזור כמנהג ארם צובה (ע' I—XVI). ובעמוד II הביא עוד ראיות, כי מחזור זה הוא באמת כמנהג ארם צובה.

והנה כאשר היה המחזור שאול אצלי, העתקתי לי שלש קינות היינו: קינה על רבי' אברהם בהרמב"ם (ועי' מ"ש הר"ה בראדי ע' IV כי הקינה הזאת לא נודע על אודותיה דבר זולתי פה) דף תשפ"ג. וקינה על חכם, דף תשפ"ה, וכמו ששערתי למעלה במכתבי הוא אולי ר' יוסף בן עקיני, וגם הח' בראדי הביא זאת מתוך מכתבי הג"ל, שם ע' XIV. וקינה על חכם גדול (מרתיה להכם גליל א"ל מקדא"ר. וכפי תרגומו של החר"א ברלינער ע' 7 הוא: איין טרויערליעד איבער איינען האכנעשטעללשען געלעהרמען) דף תשע"ה. ולולא יראתי להרבות בהשערות, אמרתי כי אולי הוא גם כן ר"י עקיני אשר היה ג"כ רופא ומחבר שירים. עי' בתחכמוני שער חמשים קרוב לסופו: „ובסוד הרפואות יגלה נפלאות... ומנורת שכלו וכו'“, ועוד שם: „מנהל בעדר וראש הסדר“, ובשער מ"ו: „ישכלו כגהלת“, ובשער י"ה: „במעבה השכל יציקה... שירו נקיה וחזקה“, ופה במחזור: „שכלו כסולם... שפט אמת וחוק הודיע... יבכו לי המשוררים .. לשון שירים .. ספר רפואות עמך נגנו“ — ועי' מ"ש הח' מונק במחברתו על ר' יוסף בר יהודה ע' 5 בהערה מה שכתב ר' אברהם בהרמב"ם: חכם גדול וכו' ר' יוסף בר יהודה בר' שמעון, ובע' 9 מתוך כ"י: החכם הגדול ר' יוסף בן עקיני. — והנה שלשת הקינות אשר העתקתי לא נודעו ממקום אחר זולתי במחזור זה, והנני לפרסם אותן בזה ברכים.

א.

מרתיה פי רבנו אברהם בן הרמב"ם ז"ל.

אהה נלקח ארון דת עם כרובים,

ואין מבין ואין שם על לבביו,

והלוחות והם מעשה אלהים,

גם בסדר צנעא — וע"ז יש להוסיף כי נמצאו שם גם הוושענות מנהג ספרד, וגם בהושענות רס"ג נתוספו במחזור זה שתיים שלא נמצאו במחזור תימן ולא בהנרפס ע"י החכם קאהוט, היינו: הושענא למען עבירת סיני וכו' וגם: למענך אל שוכן עליה וכו'. — ורנה במכתב חדשי (לידורי החכמים בראן וקויזמאן) חלק ל"ז 556, הרפ"ס החכם קאהוט: מועת, ובמחזור שלך נמצא: מועד, והוא כתקון החכם ר"ר ראזין ז"ל חלק ל"ח, 192. ועי' מה שכתבתי שם בחלק ל"ט, 112. ושם ע' 111 הראיתי כי גם ביד הר"ש זקש ז"ל ה' נמצא מחזור נרפס בלתי נודע אשר בו הושענות הג"ל, ואולי הוא כמו מחזור זה.

עמוד XII: שמש בן אברהם. אול: שמשון בן אברהם.

מפותחים, באצבע אל כתובים,
ואיש עשה בנוף אותות ומופתים.
ותחתיו שחחו עוזרי רהבים,
ואיש יבא בכל עתים לקדש
וישמע קול מדבר בין כרובים,
ומי דאה בעין לבו אלהיו
ועלה חום ברכבי מחשבים
ומי קרע בשכלו ים תעודות
ונתן בו לאנשי לב נתיבים,
ומי עמד בצור לעבוד אלהיו,
והתכסה עדי עבר בעבים,
ומי מן הסנה נקרא ונגלה
אלהיו לו, בלהבת שביבים,
ומי בקע בצורות דת יאורים
והוריד מן תבונות לרעבים,
הלא משה וכמוהו כמשה
והם ממחצב קדש חצובים,
ומי האמין בכל לב באלהיו
והיו הצדקות לו חשובים ⁽¹⁾,
ומי צלמי כסילות קם ושבר
ביד שכל, ועגלה ישם שביבים,
ומי נטע בנוף אשל, ופתח
דלתיו לאשר הולכים ושבים,
ומי עקר עלי מובה תבונות
יליד מחשב כילדי הכשבים,
ומי עמו אלהיו בין בתרים
ברית ברת, בלפירי להבים,
הלא אברהם אשר בחר לבנות
ביום מותו, וקרב הקרובים,
שני אישים והם כבני אלהים
בעד ארץ, ומשחק גנובים,
נאוני יעקב ראשי ישיבות
ומפי אל ומלאכיו נקובים.

⁽¹⁾ בלה"ב: והאמין בה' ויחשבה לו צדקה (בראשית ט"ו, ו') והוא כפירוש חסב"ם במורה ח"ג פנ"ג.

וזככותם יעצור האל הקצף והנגף והמשחית
והמחבל ממנו ומכם ומבתינו ומבתיכם ומבתי כלל עם ישראל.

ב.

קינה עלי חכם.

בכו עמי קהל צובה
עלי הולך בלא חובה
בכל מעגל ונתיבה
הולך בישרות ואמת.
אשר לא שגה בהבל
ותורת אל לא חבל
וגם יצא מתבל
ונשמחו לא נשמאת.

ואוחז אבלי כמו תלמיד
אשר תלמודי העמיד
אבל אאבל אני תמיד
כעבד לרבו באמת.

היום נפעמו רוחות
ונשברו הלוחות
ונתאבלו כל רוחות
כל ישראל באמת.

יום מתים הניח
ולב חיים הצויה
דמות כוכב מזרח
לא ישוב עד יום אמת.

יום פלוני גזק
הפטיש החזק
אל יהי בו עוד גזק
ושמש לא תתאמת.

יום בו נקבר המוד
יהי לעד כמו גלמוד
כי הוסר העמוד
הימני, מנאומי אמת.

יום אור פלוני החביא
נעדר חכם וגביא

זכבה נר מערבי
 וחרב מקדש האמת.
 יום לרב פלוני שָׁבַר
 במות מעין המתגבר
 וגם אותנו הָבַר
 לספור ולבכות באמת.
 הוי על ענותנותו
 ועל גודל חסידותו
 וישרותו ותמותו
 ורוב אהבתו באמת.
 עָלִי גביר שפל רוח
 וגם מושל בכל רוח
 אהי בוכה בכל רוח
 ונושא קינה באמת.
 לבי לאבל זומן
 עלי חסיד וגם נאמן
 בתורתו כמו אומן
 אשר הוא באמת.
 ידיו לפניו נשים
 בכללים ובפרטים
 במות פלוני פאר שופטים
 שופט בצדק ואמת.
 הוי על הוגה בתורה
 יומם ולילה בטהרה
 בגמרא ובסברא¹
 עומק הלכות ואמת.
 האל אלי לו ירחם
 ולבב קהלו ינחם
 בימיהם יחיש מנחם
 להר קדשו באמת.

¹ (עי' בתחכמוני בסופו : ויפתח בגמרא וכו').

ג.
כרתיה לחכם גליל א"ל מקדא"ר.

אך פן (תהי יורד שאול קמיע ^א).

השר אשר שכלו כסולם ארצה

הציב, וראשו רום זבול יניע.

היה לציר נאמן

עדת בני יעקב הסיע.

לו בא בכף משקל וחכמי דור

בכף שנית, לכלם הכריע.

יבנו חכמים על חכם לבב

אשר ישפט אמת ^ב)

וחוק הודיע.

יבנו לו המשוררים מר

כי לשון שירים בחבלי נור זמן השקיע.

יבנו ננוע לב כי בלתך

נפשם לשער מותה הגיע.

ספר רפואות עמך נגנו

לזאת אניד ואצרה ומר אריע.

ד" . ביק"אל ע"ל רגל גליל א"ל קד"ר.

היום שמהו מתים, ונתבשרו העמותים, בבאר מימיו שותים, כל העולם באמת: פזמון
הוי על ענותנותו, ועל גודל חסידותו, וישרותו ותמותו, ורוב אהבתו באמת: פזמון
עלי (פלוני) שפל רוח, וגם מושל במו רוח, אהי בוכה בכל רוח, ונושא קינה באמת: פזמון
לבי לאבל זומן, עלי חסיד וגם נאמן, בתורתו כמו אומן, אשר הוא באמת: פזמון
ידי לפניו נשים, בכללים ובפרטים, במות פלוני פאר שופטים, שופט צדק ואמת: פזמון
שאון לבי וגם צערו, על שר פלוני אעירו, ואבכה במר על יקרו, ואאנה על הדרו: פזמון
יפה מראה בצורהו, כמו ארו בקומתו, השחית מהלה תמונתו, ובלה בשרו ועורו: פזמון
הוי על טהרת נפשו, ועל הוד בית מדרשו, אנה הוא ונבקשו, ולו לוקחנו והמת: פזמון
הוי על הונה בתורה, יומם ולילה בטהרה, בנמרא ובסברא, עומק הלכות ואמת: פזמון
האל עליו ירחם, ולבב אביליו ינחם, בימנו יחיש מנחם, להחיות מתים באמת: פזמון

(¹ אולי: כן

(² אולי: קטיע, או: שקיע.

(³ עי' למעלה סי' ב' שופט בצדק,

(⁴ א"א הקינה הזאת הוספתי אחרי היתה לי העתקה ממנה מתוך מחזור הנ"ל,

ה.

(קִינָה) אשר קונן על פטירת השר המאושר הרב הנערב האדון
דון יצחק אברבנאל המחבר זלה"ה.

למשקל ציון הלא תשאלו *

יוצא לאור מתוך כ"י ע"י ש"ח"ה.

איכה אהה ישבה בדד ערתינו	מי זה מעורר נהי אבל בכיתינו
מי זה יעורר לבית יעקב יענים, ומי	סבת עלות עד שמי רום שאנתינו
מי צר ואויב אשר הרוה לבבות כאב	האחרית אין ואם בא קץ שנתינו
האחרית תם ואין לנו ימדה פדות	סומך ועוזר ואין משיב לבותינו
כי לתמותה זמן צוה עלות עד מרום	הרים להשהית פאר רום משכנתינו
לעלות לבנון ושוב פריו לשחת באף	לכרות ארזים והוד מבהר ברותינו
פה שחתה שר וראש לבית ישרון אשר	עליו תקונן בקול מר צעקתינו
יצחק בכל שערי בינה וכל נעלם	חכם אשר לעשות הפליא בדתינו
יצחק מאוריום וציץ מציץ בכל ראש, ואב	לנו להגיון וניב שיח שפתותינו
לא שלחו אורבי יום יד ולא שיהתו	כיום בבית יעקב מאז גלותינו
לא דרכו קשתות זעמם ולא כוננו	חיצי שאול בחרי אף להמיתנו
אויה אבוי לי ואוי דודי לעזרה לא	ננום ואויב וצר מלא גדותינו
אחרי גביר תם וסף משיב חרון אל ואף	גבור למלאות בעוז כל משאלותינו
מי יחזיק יד ומי לנו יחדש ימי	שהרית וילביש פאר אחרי בלותינו
מי זה ביד דל ורך יתמוך ומי יעמיד	כושלים בהשפיל זמן ראש מעלותינו
אויה זמן רע ומה בצע בשחת קדוש	עליון וחבל הדר זיו נחלתינו
מה טוב לך החיות נבזה ורש ואויל	להטוף נדיב עם ואור ממעלותינו
או להטוף כוכבי שחק והחשיך מאור	תבל והרבות לאין קץ דאנתינו
פה על צבי רץ ועל חמדת זמנים ועל	אבדן רביד נחמד מגרורותינו
עליו במר נספדה נשמתחה בעפר	ארץ ונרום נהי קול נאקותינו

(*) ע"י רשימתי קהלת שלמה עמוד 56 ס' 818 דף 72, ומקינה זאת עשה לו
העתק ר"א כרמולי (אשר היה בידו כ"י זה בחחלה) וממנו העתקתיה פה עם קצת
תקונים. והנה בקובץ זה דף 69 (שם ע' 55) נמצא השיר תלונה על הזמן אשר ממנו
הדפיסו הח' כרמולי באוצר נחמד ח"ב ע' 70—75, ובאוצר השויתו הנדפס עם גוף הכ"י,
מצאתי אלה השנויים המועטים: ע' 70 חרוז 6: וכשכיר, וכ"י: ו כ ש כ ו ר, ע' 71
חרוז 18 נמצא על גליון הכ"י: תואר מן: והוא כליבי.

ע' 72 שורה 3 למטה: פרי דתך, ככ"י: פ ר י ד תך. ע' 73, ההערה למטה
נמצאה בכ"י על הגליון, ע' 74 שורה 16 יכלתה, בכ"י ובלתה, ע' 75 שורה 4: חפשו
הבי ימצי, ככ"י: חפצי הכי ימציא. —

ש"ח"ה.

דמעה, ועליו נדוד תשבע שנתינו
הפקדו נהמה נקרע כסותינו
מים להשקות צמא יובש נאותינו
ארץ ויהיה נשיא הדור כמותינו
הגביר דגל במות היקום גם הוא כמותינו
כל גוף יענה בטוב לב כל ימותינו
עד ישמעו מחנות מרום צלותינו
נריק חרבות ובו תבער המתינו
משחית ובו יחרה אף מלחמותינו
נתן לכפרו וכל בתי נכותינו
מי זה ומי נזמין יקום עצתנו
נציל בחטפה ימי יפדה פדותינו
מי יעלה שם מקום בית חנותינו
אישים ונשים ומף כל בן בריתנו
לא נטף במר שואנים ממשמרותינו
מות ואוזן שאול יט לענותינו
שמעו כהיום בקול מר יללתינו
שחק אשר אחרי מות שם עלתנו (?)
עליון והיודעים כל מחשבותינו
תכלה כמותו יהי קץ אחרותינו
במקום מחיצת מכון סוכתו נותינו
אם נגועה כן יהי טוב מחיותינו
במרום זכות מעשיו יהיה זכיותינו
עת תתעורר כל בני קול צהלותינו
נשמח ואם ישבה בדר עדתינו.

עליו נמרר עדי יתאפקו נחלי
עליו פאר הוד וכל יופי נחבל, ועל
נקרע לבבות עדי דמי יריצון. כרוץ
מי יתנה יעמוד בנפול שאול כל יקום
נניע (נגיל ?) ונשמח במות אחרי היות
לו יעמוד בו, נהי ימים ולילות בצום
ובצעקות לו יהי, תמיד במר נצעקה
לולי בחיל פדות יהיה לעומת זמן
ונשאה בקרב לקראת שאול כל כלי
לנגאל הוד הון רב ואוצרות סגור
נתן דמי לב וכל חלב כליות, אבוי
אויה ואין מידי מות גאולה ואיך
אשר אדמה אשר יצחק בחיק חבקה
ונלכה שם עפר קברו ושם נהמה
נתעטפה שם בטיט וסביב מור הצבי
אולי נבקע תהום אולי נעורר בני
ארץ וימים וכל צבאות מלואם (?) השר
רוח ואש אוכלה גלגל וכל כוכבי
כל מחנות מלאכי רום המשרתים פני
שלום לנפשותינו שלום וחיים ללא
נמית כמות הגביר נחיה בעדנו תהי
לא מת נגיד הזמן חי הוא עדי עד הלא
נפשו לנצח תהי, יהיה עדי עד שמו
נא יודעיו, נחמו בניו וביתו, הכי
חי הגביר חי הטוב נבכה לטובו, הלא

ספר

תשובת הנוצרים

מכל מקרא ומראיות הדעת

שחבר

הר' בינימן במהר"ר משה

מעיר רומי

לר' יצחק בר' יעקב זלה"ה.

נעתק מתוך כ"י באַקספּאָרד סימן 2058.

אני נתתי בהן סימנים, הצבתי להן ציונים והוספתי עליהן תקנות והערות וסוף דבר

שלמה חנוך דגל זהב.

ספר בראשית.

א. ויאמר אלהים נעשה אדם (בראשית א' כ"ו), כך מנהג לשון העברים לדבר היחיד בלשון רבים ורבים בלשון יחיד כמו שמצינו בהרבה מקומות כמו: הבה נרדה ונבלה שם שפתם (שם, י"א, ז'), וכן במנוח: נעצרה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים (שופטים י"ג, ט"ו), וכן דניאל (ב', ל"ו): דנא חלמא ופישריה נימר, וכן מצינו רבים בלשון יחיד כמו: יהי ראובן (דברים ל"ג, ו') והכתוב מדבר מכל השבט, וכן: שמע ה' קול יהודה (שם, שם, ו') וכן לכל השבטים וכן: ויען איש ישראל את איש יהודה (שמואל ב', י"ט, מ"ד).

ב. כצלמינו כדמותינו (בראשית א' כ"ו), צלם ודמות החביב לי, כמה שנאמר (שמות ד', כ"ז): בחר האלקים, (בראשית כ"ב, י"ד): בחר ה' יראה, והלא כל ההרים לו הם אלא בעבור חבתם ע"כ נקרא דמות אדם (שם, א' כ"ז): בצלם אלקים, ויש פותרים בדמות המלאכים, ועוד פי' משובה: נעשה אדם כצלמינו, בתחלה מבראשית עד שנברא אדם אמ' הקב"ה (שם, שם, ו'): יהי רקיע וכן (שם, שם, י"א): תדשא הארץ וכן בתולדות השמים (שם, שם, י"ד): יהי מאורות וכן במים (שם, שם, כ'): וישרצו המים, ובארץ אמ' (שם, שם, כ"ד): תוצא הארץ, כי עד עכשו נתן כח לאמהות להוציא תולדותיהן אבל כשברא אדם אמר לארץ (שם, שם, כ"ו): נעשה אדם ביני וביניך כי הגוף נברא מן העפר, ורוח דעת ובינה וקלסטר פנים נתן מאלקים, כמו שנאמר (קהלת י"ב, ו'): וישוב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה, והנשמה בהרבה מקומות (ברכות י"ע"א; מדרש ויקרא רבא פ' ד' סימן ח'; דברים רבא פ' ב', סימן ל"ז; שו"ט מומ' ק"ג, סימן ד', ה'; תנחומא מכבר חיי שרה סימן ג'; ופרקי דר' אליעזר פרק ל"ד עיי"ש). אדו"ל שהוא דומה ליוצרה, מה הנשמה ממלא' הגוף כך הקב"ה מלא כל הארץ כבודו מה הקב"ה רואה ואינו נראה כך הנשמה רואה ולא נראית וכו', ועוד מלת אלקים משמשת בלשון יחיד ובלשון רבים, יחיד כמו (בראשית א', א'): ברא אלקים, (שם, שם, ב'): ויאמר אלקים, רבים (שמות כ"ב, ח'): אשר ירשיעון: אלקים וכן (תהלים נ"ח, י"ב): יש אלקים שופטים בארץ וכן (יהושע כ"ד, י"ט): אלקים קדושים הוא וכתו' אחר נעשה אדם: ויברא אלקים את האדם בצלמו (בראשית א', כ"ו) וישו לא היה נולד ולא היה בעולם ולא נזכר בכל התורה ובכל הנביאים ובכל הכתובים.

ג. דע שהנוצרים אומרי' (עיין בהערות ותקונים בסוף הספר) שמעת שאכל אדם מן העץ נגרש מן הגן ונכנסו המלאכים לשמור את הגן והצדיקים

והרשעים היו יורדי' לנהנם עד שבא ישו וירד אל ניהנם ויוציא הצדיקים, ולדברי הכל אדם צדיק נמור היה ולא חטא רק בדבר אחד גם הודה על עונו ולא כיהש באמרו (בראשית ג', י"ב) : האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי, אבל קין כיהש כשאמ' לו ה' (שם, ד', ט') : אי הבל אחיך אמ' (שם, שם, שם) : השומר אחי אנכי, גם מצאנו שאדם נענש מידה כנגד מידה, הוא אכל מעין הדעת שלא עמל בו ולא גידלו לפיכך (שם, ג', י"ט) : בזאת אפיך תאכל לחם, (שם, שם, י"ז) : בעצבון תאכלנה, ולאחך שלקה הוא אשתו בעולם הזה איך נשפט לעולם הבא ועוד שהוא מודה מפשעו (איוב ל"ד י') : וחלילה לאל מרשע ושרי מעול ואם האדם חטא בשונג כי הנחש רימהו, ועוד עבור חטא ועון אחד יאבד את כל העולם כולו והכתוב אומ' (יהוקאל, י"ח כ') : בן לא ישא בעון האב, ואב לא ישא בעון הבן, ועוד למה נושע העולם מביאת ישו והם מרבים עון וחטא יותר מן הדורות הראשונים היהיו בני אדם בדורות אלו בלי עון ופשע שיהיה נושע העולם, וגם יש לנו ראיות ברורות כי שומרי התורה ואוהבי ה' לא ירדו לבאר שחת כי לא נתגרש אדם מג"ע עבור שאכל מעין הדעת אלא שלא יאכל מעין החיים כדכתיב (בראשית ג', כ"ב) : ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעין החיים ואכל וחי לעולם, וגם מלאכי להט חחרב לא ישמרו כי אם (שם, שם, כ"ד) : דרך עין החיים בלבד, והאדם לא יאכל אהר מותו א"כ אין לחוש לנפש האדם פן תאכל מעין החיים, וכמה ראיות יש לחכמים על מתן שכרן של מצות כדכתי' (ויקרא, י"ח, ה') : אשר יעשה אותם האדם וחי בהם והם חיי העה"ב כי בעולם הזה אחריתו למות ולא יהיה צדיק בעולם הזה חי יותר מן הרשעי', ופעמים ימות הצדיק ביד הרשע כאשר נהרגו נביאי ה' ביד (מלכים א', י"ח ד') : איובל וכן (דברי הימים ב', כ"ד, כ"א) : יואש ויהויקים (ירמיה כ"ג, כ"ג) : אחאב (?) ומנשה (מלכים ב', כ"א, ט"ז) : סנהדרין ק"ג, ע"ב) : הרגו הנביאים וגם ה' העיד בנו לאמ' (דברים, ל', ט"ו) : הני נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו' ואו' (שם, כ"ד, י"ג) : ולך תהיה צדקה לפני ה' אלקיך וגו' וכתו' (שמות כ', ו') : דברים ה' י' ושם ה' ט') : ועושה חסד לאלפים לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור, ואומ' (דניאל י"ב ב') : אלה לחיי עולם וגו' וכתו' (ישעיה נ"ה, ב') : יבא שלום ינחו על משכבותם הולך נכוח, ואומ' (דניאל י"ב, י"ג) : ואתה לך לקץ ותנוה ותעמוד לגורלך לקץ הימים וחלילה להיות דברי תורה שקר כי אלו הדברים לא יתקיימו כ"א בעה"ב ולא הזכיר ישראל לאהבה אותו ולתת לו התורה כדי להורישו ניהנם והתורה נקראת חיים שני' (דברים ל' ט"ו) : ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב, וגם דוד התפלל מזה כדכתי' (תהלים פ"ו, י"ג) : והצלת נפשי משאול תחתית, ואומ' (שם ט"ז, ט' — י"א) : לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכון לבטח כי לא תעזוב נפשי לשאול וגו' תודיעני אורח חיים וגו',

גם מצאנו ראיות גמורות מפן כל הנביאים על הצדיקים ועל גודלם ועל מתן שכרן ולא הבאתי אלא מקצתם כי רבים המה ועוד אם לא היו הצדיקי יודעים מתן שכרן לא היו מוסרים עצמם על היהוד.

ד. עוד אומ' הכמי העולם (עיין בהערות ותקונים) שחעולם נאבד על עין א' והוא עין הרעת ועל ידי העין עתיד העולם להושיע והוא עין ישו. נשיב להם תשובה שאין אמת כי האדם לא אכל העין אלא הפרי ואיזה פרי יושיע העולם ועוד כי הנחש השחית העולם ולא הפרי כי הוא היה הראשון להסית את האשה ואיזה נחש יושיע את העולם.

ה. (בראשית ג', כ"ב) : הן האדם היה כאחד ממנו כאחד המלאכים להבין בין טוב וגו' (עיין בהערות ותקונים).

נח.

ו. (בראשית ט', ג') : כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה, בירק השרה נתתי וגו' אומרים הנוצרים (עיין בהערות ותקונים) שבכאן הותרו להם בשר חזיר וכיון שהותרה להם בימי נח לא נאסרה להם עוד. נשיב להם כי בימים ההם לא היה להם מזונות ולא ריחיים ולא כלי תיקון המאכלים כי הכל אבדו בימי המבול ובעבור כי אי אפשר להם בלי מזונות הותר להם הכל, כמו שג"כ הותרו העריות (עיין בהערות ותקונים) לצורך שעה לפי מעוטם ולכסוף נאסרה, כי גם להם נאסרו מהכמיהם עד ד' (עיין בהערות ותקונים) דורות, ולמה אינם אוכלים עתה בשר עכבר וחמור כיון שהותר הכל.

לך לך.

ז. (בראשית י"ד, י"ה) : ומלכי צדק מלך שלם, אומ' שהוא אלוך עבד שהוא לא נזכר אלא שם בתורה ועוד שלא (עיין בהערות ותקונים) נזכר שם אביו, תשיב כי הכתי' קראו מלך ובהן ומי שהוא כך הוא עבד אלוך ולא אלוך ועוד שהוא בירך (שם שם, כ') אברהם באל עליון ועל זה לא יתכן שהוא אלוך כי נתן הודאה לאל ממעל וכמה אנשים נזכרו בתורה בלי שם אביהם כמו (יהושע, י"א, א' ; יושפים ד', י"ו) : יבין מלך הצור (יהושע י' א', ג') : אדוני צדק, וחזאל בית האלי (מלכים, א', ט"ז, ל"ד).

וירא אליו.

ח. (בראשית י"ה, כ') : והנה שלשה אנשים נצבים עליו, וכתו' (שם, שם, ג') : ויאמ' אדוני אם נא מצאתי חן בעיניך, מזה הכתי' אומרי' (עיין בהערות ותקונים) שראה ג' ואחר כך כילל כלומ' שראה שלש' ואחר אינם יכולים לומר זה כי המלאכים ידוע שהיו ג' גופות נפרדים ואחר שהראשון רפא אברהם ואחר בישר לשרה המבשר הלך לו ושנים הלכו לסדום כדכתי' (שם, י"ט, א') : ויבאו שני המלאכים סדומה וגו' ולא מצינו

שבכל מעשה סדום הוזכרו אלא שנים א"כ לא היו שלשה, גם אברהם השתחוה לכלם כדכתי' (שם, י"ח, ב') : וירץ לקראתם וישתחו ארצה, ומה שאמ' הכתו' (שם, י"ט, י"ח) : ויאמ' לוט אליהם אל נא אדוני ראוי לומ' כי לשכינה דבר, אבל בינינו לפי הפשט נאמר כי למלאך דבר כי דברי המלאך והשליח יתלו בשולח והוא ה' כי כן מצאנו (שמות, ג', ב' — ז') כי כשנגלה המלאך למשה בלבת אש מתוך הסנה במקום א'. קוראו מלאך ובמקום אחר קוראו ה' כדכתי' (שם, שם, ז') : ויאמ' ה' ראה ראיתי את עני עמי אש' במצרים וגו'.

מ. (בראשית, י"ט, כ"ד) : וה' המסיר על סדום ועמורה גפרית ואש מאת ה' מן השמים (ע"ן בהערות ותקונים). טענו לומ' כי גוף אלקים היוורד המסיר על סדום מאת ה' מן השמים, ואינו לפי פשוטו כי המלה כפולה כמו ג"כ בהרבה מקומות, (שמות כ"ד, א') : ואל משה אמר עלה אל ה', ואומ' (שמואל ב' כ"ג, ג') : אלקי יעקב לי דבר צור ישראל וכתו' (תהלים, ל"ה, כ"ג) : העירה והקיצה למשפטי ה' אלקי וה' לריב, (שם, ל', ט') : קולי אל ה' אקרא ואל ה' אתחנן, וידענו אלקי' וה' אחד הוא וכן השאר, וכן ג"כ מצאנו בבני אדם (שופטים ז', א') : וישכם ירובעל גדעון וכן (שמות י"ח, א' מכילתא) : יתרו פעם יתרו פעם חובב בו' שמותיו וכלם א' הוא, ועוד שעדין לא נולד ישו ואיך יולד ב' פעמים שאם היה מוקדם איך נברא פעם שנית בבטן מרים היהיו ב' גופים, ועוד ראוי לומ' כי המסיר על סדום לא ע"י מלאך ולא ע"י כשפים כדרך בני קדם המושיבי' תנינים גדולים בלהטיהם והוא עולה בסערה השמימה והמסיר בדר ואש ומלקה לכל הנמצא ע"כ הוצרך לומ' שמכה זו היתה מאת ה' ולא ע"י כשפים.

ויחי יעקב.

י. (בראשית מ"ז ל"א) : וישתחו ישראל על ראש המטה, אומ' (ע"ן בהערות ותקונים) שהשתחוה לצלם כי כתו' על ראש המטה בלי יודור"ל מטה על המטה שהיה צלם ולצלם השתחוה, ואין מבינים על הא דבר (שם מ"ה ב') : וישב ישראל עד המטה ר"ל שנהג בו בזיון, ואיך יוכל להיות כי בימים ההם לא היה צלם בעולם ואיך השתחוה לה והכתו' גומ' (חבקוק, ב', י"ט) : הוי האומרי' לעץ הקיצה, וכתוב (ישעיה מ"ה, כ') : הנושאים את עץ פסילם ומתפללים אל אל לא יושיע.

יא. (בראשית מ"ח, י"ד) : שיכל את ידו כי מנשה הבכור, אומ' (ע' בהערות ותקונים) שהפך ידיו ועשאם כמין צלם, וזה הכל וריק כי לא נתכוון יעקב אלא להודיע כי עתיד אפרים להיות מושל בישראל (ע' בהערות ותקונים) כמו יהושע בן נון וגם מלכות ירבעם, ושבתו גדול משבת מנשה, ואלו היו בני יוסף עומדי' בסדר שהיו עומדי' לפני אביהם לא היה הופך ידיו ובימיהם לא היה צלם.

יב. (בראשית מ"ט, י') : לא יסור שבט מיהודה וגו' (ע' בהערות ותקונים)
 אומ' שפסקה המלכות בביאת ישו, יש משיבין שמלכות יהודה פסקה בגלות
 צבוכדנצר בבית ראשון כי בבית שני מלכו החשמונאים שהיו כהנים ואח"כ
 הורודוס ובניו שהיו מזרע אדום ועוד מן ישו עד החרבן יותר (ע' בהערות
 ותקונים) מק' שנה ואיך יאמרו שפסקה המלכות בימי ישו אלא זה פירושו
 אע"פ ששבט יהודה ילך בגלות לא יכרת לגמרי עד בא משיח בן דוד ויש
 מפרשים עד בא ירבעם בן נבט שכם כי שכם ושילה קרובות זו לזו
 ושתיים כאחד.

שמות.

יג. (שמות ג', ב') : וירא מלאך יי אליו בלבת אש מתוך הסנה
 אומ' (ע' בהערות ותקונים) הנוצרים שכאשר שרתה השכינה בסנה כן שרתה
 במעי וקבלו בשר. תשיב אם ה' נראה בסנה לא נדבק בו הסנה ולא הוליד
 עמו לא דמות קוץ ולא דרדר כמו שלקח ישו דמות אנוש ועוד כי בכמה
 מקומות נראה ה' בהר סיני, באהל מועד ובית עולמים ולא קבל דמות ועוד
 שהשכינה דבר (י) עם משה מיד בראותו (י) בסנה ולא יכול שום אדם
 לראותו (י) ולא להתקרב אליו (י), ויש"ו כשנולד לא היה בו דבור ולא דעת
 ולא תבונה משניתן בו הרוח ומוה ידענו שאין ברוחו רוח אלקי' כי היה
 כשאר בני אדם ובני אדם נוזפו (י) והכוהו ועשו בו כרצונם, ולא נוכל לזמ'
 שהיה מלאך אותו שנראה אל משה בסנה כי כבר כת"י (שם, שם, ו') : אנכי
 אלקי אביך אלהי אברהם אבל ראוי לזמ' כי נראה אליו המלאך בסנה והקב"ה
 אמ' אליו אנכי אלקי אברהם וגומ'.

יד. (שם, שם, י"ד) : אהיה אשר אהיה, אומ' (ע' בהערות ותקונים)
 שהיה הוא שיהיה לאחרונה ותולים הדבר בבן מרים, תשיב שהכתוב אומ'
 היפך מדבריהם כי כמו שהוא עכשיו בלא דמות ובלא גוף כן יהיה לעולם,
 אבל הכתוב בא להודיענו כי כמו (ע' בהערות ותקונים) שהיה עמנו בשעבוד
 זה כן יהיה עמנו באחרים של מלכיות.

טו. (שמות י"ב, ג') : ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית,
 אומ' (ע' בהערות ותקונים) כי הוא רמז לישו שנמשל כשה שיהרגוהו בערב
 הפסח בני ישראל, נאמ' אליהם אם כדבריהם כן היתה מאת הבורא עלינו
 להרגו ככתוב (שם, שם, ו') : ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים,
 ועוד אמר (שם, שם, י') : ולא תותירו ממנו עד בקר והנותר ממנו עד בקר
 באש תשרופו ואם כדבריהם רמז הוא שהוא חייב הרג ושרפה ואנו אומרי'
 שרמו לבכורי מצרים.

טז. (שם, שם, ז') : ולקחו את הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל
 המשקוף (ע' בהערות ותקונים) אומרי' שהוא דמות צלם וכבריהם שקר כי לא

נתן הדם רק ב' מקומות היינו על המשקוף ועל שתי המזוזות, ואם יאמרו (ע' בהערות ותקונים) שנתכוונו אב וכן ורוח נאמ' אליהם כי עדין לא היה הבן בעולם כי לא נולד ואם יאמרו שהיו ג' מקודם לכן נשיב להם א"כ עכשיו שנולד הם ד' ולא היתה כוונתם אלא כשיכנס אדם לביתו יעבור בין ג' מצוות א' מימינו וא' משמאלו וא' על ראשו ועל התחתונה לא היו נותנים דם שלא להבזות המצוות.

ואלה המשפטים.

יז. אם יפעור הגוי פיו לאמר תורתנו מעולה מתורתכם דאלו בתורתכם כתיב (שמות כ"א, כ"ד; ויקרא כ"ד, כ'): עין תחת עין שן תחת שן וכו', ובאון גליון שלנו כתוב (מת' ה' ל"ח, ל"ט): אל תשלמו רעה למי שעשה עמכם רעה אם יכה אדם צד ימינך תן לו צד שמאלך ומחלו לו על כרחכם אפי' בהרגת את נפש, תשיב שגם בתורתנו כתיב (ויקרא, י"ט, י"ח): לא תקום ולא תטור, וכתו' (משלי כ', כ"ב): אל תאמר אשלמה רע קוה אל ה' ויושע לך, ואומ' (תהלים ז', ה'): אם גמלתי שולמי רע, ואומ' (משלי כ"ד, כ"ט): אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו וגו', דע כי יכול אדם למחול על עלבונו אם רוצה הוי' מהרוצה שאינו מתכפר בסליחת הנרצח שני' (במדבר ל"ה, ל"ג): ולארץ לא יכופר לדם אש' שופך בה כי אם בדם בדם שופך וזה שאומ' הכתוב: (שמות כ"א, כ"ד; ויקרא, כ"ד, כ'): עין תחת עין, זהו משפט החובל כשיעמוד לפני השופט לדין אם אינו רוצה האיש למחול לו, כי לא יכריח ה' שום אדם למחול בעל כרחו, ועוד מי שידו קצוצה או עינו סמוי ואינו יכול עשות מלאכתו כאשר בתחלה איך יוכל למחול למי שעשה לו ככה שלא יוכל להיות ממעשה ידיו, ואיך יתקיים העולם בלא דין לננבים ולרוצחים ולחומסים ולחטאים שאם לא יעשו דין בהם ישחיתו את העולם ולא ימנעו מעשות הרע, ועו' יש לפרש זה הפסוק (ויקרא י"ט, י"ח): לא תקום ולא תטור באדם שלא רצה להיהנות מנכסיו לחבירו, או לא רצה להלוות לו כליו או שחרף אותו ונתן בו מכה שאין בה חסרון אברים כשעשה (שמואל ב', י"ט, כ"ד) דוד לשמע, אבל הכהו מכה שיש בה חסרון איברים אם לא ימחול לו אין בכך כלום.

יח. גוי שאלני הרי כמה בני אדם ירצחו וינאפו ויחזרו בתשובה ויהיו טובים על כן יש לנו למחול לרוצחים ולחטאים אולי ישובו ויושעו. אמרתי לו זה ספק (פסחים ט' ע"א ובנסמן שם) ואין ספק יוציא מדי ודאי, כי הוא בודאי ימית וינאף, הלא נראה שאם ילכו מאה בני אדם ויתוועדו יחדיו ללכת אל החכם להתיר להם חטאים ועמד רוצח והרגם טרם יקבלו דין תורה על עונותיהם ע"כ הנה נמצא מאבד כמה נפשות והוא עדין ברשעו, א"כ יותר טוב להושיע מאה מלהושיע אחד בספק, ועוד נמצא שמי שהוא נתלה או נהרג בבית דין מתוודה על חטאתיו כמעשה עכן (יהושע ז' כ'), ע"כ ב'

מעלות יש אם יעשה דין ברשעים ראשונה כי יפחד מעשות רע על כן ימנע מעשותו ואם לא ימנע ויחט' יתפש ויתורה על חטאתיו ויתכפר לו במיתתו כי טוב לו לאבד חיי העולם הזה השפל מלאכה חיי העולם הבא ועוד אין חטא בהריגת נפש רוצח כי הוא שונא המקום.

ימ, גוי אחד שאל את בני אתם אומרי' שלא תרויחו ביום השבת ואתם מרוויחים בעבור הרבית שאתם לוקחים ביום השבת כי היהודי המלוה מעות לא יוציא מן החדש את יום השבת וכן אם יהיה ישיב ליהודי בשדהו כי ימי השבוע יחרוש לא יפחות ממנו עבוד השבת. השיב בני כי היהודי נותן מעותיו לגוי לחדש או לשנה ולא לימים ועל החדשים מחשב ולא על הימים לי' יום שאם היה מחשב לי' יום היה צריך להוציא את יום השבת כי גם השבת בכלל יום הוא, אבל לחדש על הימים הראויים למלאכה אין שם זמירת שבת כי לא ימנה הימים כי אם החדש וכן לשביר (ע' בהערות ותקונים). עוד שאלו למה אנו אוכלים לחם ואין אנו יושבים יינם והלחם עשוי בכלי שנתכשל בו בשר החיה, השיב כי הלחם אם יש בו לחלוותי טומאה האש של תנור שורפת אותו ולא ישאר מאומה רע בו (ע' בהערות ותקונים) אבל היין אסור עבור שכרות שאדם משתכר ועושה זנות ומפני כשפים כשאורע לישראל בימי זמרי בן סלוא בבנות מואב (במדבר כ"ה, א' י"ט); פרקי דר' אליעזר פרק מ"ז).

ויקחו לי תרומה.

ב. על דבר הכרובים (שמות כ"ה, י"ח) הם טועני' עלינו ואומ': כשעשיתם כרובים באהל מועד כן הם עושים דמות אדם בין תועבותם ועוד מביאי' ראיה מנחש הנחשת (במדבר כ"א, ט') שעשה משה וישימחו על הנס ולא עשהו (מכילתא שמות י"ה, י"א: ראש השנה פרק ג' משנה ה') להשתחוות לו דק עשהו שהיה לבם מכון לשמים גם הם עושים דמיונות להזכיר תפילותם ותועבותם וחטאתם (ע' בהערות ותקונים). התשובה שבכרובים שרתה השכינה ודבר (י) (שמות כ"ה, כ"ב: במדבר ז', פ"ט) עם משה מבין הכרובים ונעשו בו פלאים גדולים ונסים אבר הפסילים נאמ' בהם (תהלים קט"ו, ה' ו'): עינים להם ולא יראו אוזנים להם ולא ישמעו ואומ' (ישעיה מ"ו, ז'): אף יצעק אליו ולא יענה ומצרתו לא יושיענו ואומ' (שמות כ', ד'): לא תעשה לך פסל וגו' וכת' (שמואל א', י"ב כ"א): לא יועילו ולא יצילו כי תוהו המה ועו' כי אין לנו להוסיף ולגרוע על רצון הבורא כי הוא צוה את הכרובים ואסר את הפסילים וכן לאדם הראשון (בראשית, ב', ט"ו, י"ז) צוה ה' על עץ הדעת לבדו שלא יאכל ממנו ועל שאר אלנות נתן לו רשות לאכול, וזה אילן הזה אילן אין הפרש ביניהם ובעבור שאכל מעץ הדעת נענש וכן צוה ה' על שמירת שבת משאר ימים (ע' בהערות ותקונים) ובוזה מתים בני אדם ובוזה מתים בזה נולדים ובוזה נולדים בזה ממטיר ובוזה

נמשיר כן נמי צונו על הכרובים לעשות על הכפורת להשרות שכינת עליהם ואסר את הדמיונות שבעולם ולמה בחר ברמות הכרובים לפי ששפיכת כבודו במרום על הכרובים הם המלאכים וע"כ צוה לישראל לעשות כדמותן על הארץ, אבל דמות הנחש היה חויץ (ע' בהערות ותקונים) לאהל מועד יען יראוהו ויזכרו הנס ויודו וישבחו לבוראם כאדם שזוכר מכתו הגדולה והקשה ויראה את רפואתה ויתן תהלה לבורא שנתן למכתו רפואה, וכאשר טעו בני ישראל אחריו והקטירו לו כתתו ושברו חזקתו המלך (מלכים ב', י"ה, ד').

כ"י תשא.

כ"א. כתיב (שמות ל"ד, ו' ד'): ה' ה' אל רחום וחנון יאמרו: כי מצאנו בתורה שהם שלשה, תשיב אם בדבריהם כן הוא יהיו יותר מעשרה כי אלו הם שלש עשרה מדות במספר, ועוד היתכן שאם יקרא איש את רעהו ב' או ג' פעמים ישהיו ב' או ג' גופים מוחלקים כמו: אברהם אברהם (בראשית כ"ב, י"א), יעקב יעקב (שם, מ"ה, ב') משה משה (שמות, ג', ד'), גם מצאנו בתורה אנשים שיש להם שמות הרבה כמו: (שמות, י"ח, א, מכילתא) יתרו חובב יתרו וכו' וכן (ישעיה מ"ד, א"ב): תנא דבי אליהו רבא פרק כ"א): יעקב ישראל ישורון, היאמר ישיש ישיש לו שמות הרבה יהיו לו גופים מוחלקים, ג"כ תבוא לא נפרד לב' או לג' גופין אלא לע כע שמותיו ולא ג'. ואם תאמר שהם ג' תבוא ודבור ודבור והם אחד, נאמר לו אנחנו מצאנו לבורא יקומים אחרים יותר מאלו והם ראייה שמיעה גבורה חכמה יכולת וכן אתם מחברי בו הבשר שהוא בן מרים שיש לו עשר יקומים הבשר והדם ועצם וגידים ועור ורוח ושער וראייה ושמיעה ודעת ועוד כמה דברים בעולם שיש להם ג' יקומים כמו אתרוג אבטיה אפרסקים שהם ג' הקליפה והאמצעי והזרע וכן הרבה מן הפירות (ע' בהערות ותקונים), וא"ל הם דברים שפלים ונכלמים שאין ממש בדבריהם כי לביא מעלות טובות ורבות לאין מספר והנה בפסוק מצאנו לו י"ג מדות, יהוד ואין שני לו ית' וית' שוכן עליונים.

ספר ויקרא.

כ"ב. (ויקרא י"ח, ז'): ערות אביך וערות אמך לא תנלה וגו', אם ישאל שואל ויאמר דתינו מעולה מדתיכם כי בנו אסור אדם לישא קרובתו עד (ע' בהערות ותקונים) ו' דורות ואתם נושאים לג' דורות, תשיב שתורתנו צותה מה שראוי וסופו להתקיים כי אחר ג' דורות לפעמים אין הדורות מכירים זה את זה ויבאו לחטא ע"כ צותה התורה עד ג' דורות אבל הם שהם שוהים עד ו' דורות אינם יכולים לקיים זה ואפי' לה' דורות כי הקרבות נשכחות ואינם מכירים זה את זה ע"כ אינם יכולים לקיים.

ספר אלה הדברים.

כג. (דברים, י"ח, ט"ו): נביא מקרבך מאחריך כמוני, אומ' ש"ה. אומ' למשה נביא מקרבך כמוני, כי כן עתיד להיות נביא ואלוק כמוני אליו תשמעון, תשיב שזה הפסוק אמרו משה לישראל עבדו עצמו ועבדו יהושע תלמידו והנה הכתוב מעיד שה' אומ' למשה (שם, שם, י"ח): נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו הנה ראיה בחורה כי נביא יהיה לישראל מזרע ישראל כמושה והנה יהושע בן נון שנעשו על ידיו כמה נסים וגבורות, חלק להם את הירדן, הפיל חומת יריחו, העמיד להם חמה ועו' כתוב (שם, שם, שם): ונתתי דברי בפיו וגו' ואם היה כדבריהם שעל ישו נאמר, והלא מעיד הכתוב כי לא ידבר הנביא כי אם מפי ה' שנאמ' (שם, שם, שם): ונתתי דברי בפיו והנה נמצא כי איננו כי לא היה יכול לדבר דבר מעצמו כי אם מפי הבורא ועוד כי הכתוב הזכיר נביא ולא אלוק והכתוב מוכיח (שם, שם, כ'): אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי אשר לא צויתיו לדבר ואשר ידבר בשם אלקי' אחרים ומת הנביא, ההוא הנה חייב מיתה באמרו שהוא אלוק.

כי תצא.

כד. אם יאמרו למה אמרה תורה (דברים, כ"ח, ה',—י') לישא איש את יבימתו אם אין בנים לאחיו המת, תשיב לו מפני הנחלות שלא תסובנה לאיש זר שלא ממשפחתו ועוד להקים שם המת אחרי מותו ולא ימחה שמו מישראל כי אם יהיו לאיש ב' בנים וימות א' מהם בלא זרע אם יהיו נחלות לו מאימתו אם תנשא לאיש אחר שלא ממשפחתו תסובנה הנחלות לאיש זר וזה צעד גדול ויבא אביו למות בנפש מרה, וזאת לפני ישראל כשמצאנו ישועה יהודה לאונן (בראשית ל"ה, ח'): בא אל אשת אחיך ויבם אותה וגו', כן מצאנו (רות, ד', ט',—י') בועז כשנשא רות ונאל נחלת מחלון וגו', ומכאן ראיה שמותר לאדם לדבק בקרובותיו, ואם ישאלך הגוי למה אתם נושאים ב' נשים ופלגשים כמו שמצינו באברהם ביעקב בדוד ושלמה, תשיב כי אין לנו דשות להדבק בפלגשים אלא א"כ (ע' בהערות ותקונים) ישאם כדת משה וישראל ואעפ"כ מופצרי' לשמש נכירותיהן ופעמים נקראות נשים (בראשית, ל"ה, ב') ופעמים פלגשים (בראשית, ל"ה, כ"ב) כמו בלהה וזלפה וזה אנו עושים כי ישראל מזהירים מאשה בעת נדתה ובעת זובתה ובעת לידתה ימים רבים ולפיכך צריך אשה אחרת שלא יתבטל מפריה ורביה אבל הם נושאים ב' ג' נשים בין בנלווי בין בסתר ומעשיהם כמעשה החזיר (עיי' בהערות ותקונים).

יהושע.

כה. מצאנו שצוה הקב"ה לחלל את יום השבת לפי שצוה ליהושע (יהושע ו, ג' ד'): שיסובו את העיר שבעת ימים ואין שבעת ימים בלא שבת והנה תורתכם לזמן אחד נתנה ולא לעולם. תשיב קודם שיום השבת לא ניתן לזמן כי כן כתו' (שמות ל"א, ט"ז-י"ח): ושמרו בני ישראל את השבת לדורותם ברית עולם ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם. ועל האחר תשיב שהקב"ה יודע שישראל הולכים להלחם עם הכנענים והכנענים יודעו שישראל שומרים את השבת ויתקבצו עליהם ויהרגו וע"כ צוה ה' לנביא לעמוד בכלי מלחמתם מזויינים ולהלחם ביום השבת פן ימותו כלם ויתבטל השבת לגמרי. גם כי כל מצוה המוקדמת לחברתה המאוחרת נדחית עבור הקודמת כי כן מצינו בקורבנות שהיו בימי אדם דחו את השבת וכן המילה שהיתה (עיי' בהערות ותקונים) ת' שנה קודם מתן תורה דוחה את השבת כן הרציחה שהיתה נאסרת קודם יום השבת בימי נח (בראשית, ט', ה' י"ד) דוחה את השבת, שאם לא היו עושים כן היו נהרגים. עוד רא"ה אחרת כי ישראל (יהושע, ה, ה' י"ד) בלכתם במדבר לא היו מולים הילודים במדבר מפני סכנת נפשות לפי שהיו נוסעים ממסע למסע, ומפני טורח הדרך לא מלו אותם כמו כן דחו השבת ביריחו, גם כן עושים הערלים שאם יבא יום (ע' בהערות ותקונים) ראשון של עצרת ביום א' ידחו אותו ואכלו בשר ביום ההוא, גם אם יהיה יום לדת ישו ביום שישה יאכלו בשר וישתו יין ולא יתענו וגם אם יש להם חולה בעצרת מאכילים אותו בשר וביצים וגבינה ולא נקראת דחייה.

ישעיה.

כו. (ישעיה א, י"ד): חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי וגומ', אומ' שהקב"ה אינו רוצה בר"ה ולא במועדי קדש של ישראל. תשיב שזה הפסוק לא נאמ' אלא בישע' שישראל עושים מעשים רעים ורציחה וגול כרכתיב בסוף (שם, שם, ט"ו): ידיכם דמים מלאו, וכתו' (שם, שם, ט"ז): רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם וגו' הדלו הרע, עוד תוכל לומ' ולהשיב שזה הכתוב לא נאמ' על חדשי אל ומועדינו כי אם על החגים והמועדים שקבע להם (ע' בהערות ותקונים) ירבעם לעגלים אשר עשה כרכתיב במלכים (מלכים, א, י"ב, ל"ב, ל"ג). **כז.** (ישעיה, ו, ג'): וקרא זה אל זה ואמ' ק' ק' ק' ה' צבאות וכו', אמרו הערלים שהם ג', תשיב שלא אמ' הכתוב אחד כי אם ה' צבאות לבדו ולא הזכיר אב ובן ורוח ואם יאמרו שהם ג"פ כנגדם, תשיב א"כ הם ד' ג"פ קדוש וה' צבאות שהם ד', וזה להבדיל, דומה לאדם שישבח את רעהו הרבה שהוא אדם טוב, כמו שנאמ' לנח (בראשית, ו, ט'): איש צדיק תמים הרי

ג' מעלות וכן באיוב (איוב, א/ ח, ב/ ג') : איש תם וישר ירא אלקים וכן אליהו ואלישע (מלכים, ב/ ב' י"ב) : אבי אבי רכב ישראל ופרשיו וכן הכתו' אומ' ג"פ : היכל (ירמיה, ז/ ד') : היכל ה' היכל ה' המה וכן יזכור הכתו' (שם, כ"ב, כ"ט) ג"פ : ארץ ארץ ארץ שמעי את דבר ה' ובאבשלום נאמי (שמואל ב', י"ט, א/ ה') : בני בני כמה פעמים, יהיו כל אלה ג' או ד' עבור שהזכירם הכתוב ג"פ או ד' וע"כ אמ' ג"פ ק' לומ' לך שהוא ק' בעליונים ובתחתונים ובכל מעשיו, וכן תרגם יונתן (ע' בהערות ותקונים).

כח. ישעיה ט' א') : העם ההולכים בחושך ראו אור גדול יושבי בארץ צלמות אור נגה עליהם, מוענים ואומ' (ע' בהערות ותקונים) שאותן הנפשות מאדם עד ישו הלכו לאבדון ולאחר ישו כשיצאו משאול ראו אור גדול. כבר הראיתך לעי' (סימן ג') התשובה על זה וזה הפסוק עם מה שלעילה מדבר בענין מלך (ע' בהערות ותקונים) שאול (?) ותראה הפי' על זה בקמחי ושאר פרושי'.

כט. (ישעיה, י"א, א/ וכו') : ויצא חומר מגוע ישי אומ' (ע' בהערות ותקונים) אותו על ישו כי היתה עליו (שם, שם, ב') רוח ה'. נשיב להם ונאמר כי לא היה בו רוח דעת וגבורה, כי שמשון (שופטים, י"ג ט"ז) היה גבור יתר ממנו וגם ישו לא נתנבא כשאר נביאים העתידות "לא ידע מהם כלום, ועוד הכתו' (שם, שם, ו"י) אומ' שיהיה שלום בימי שולא היה כמוהו אפי' בבחמות ובחיות וזה לא היה בימי ישו עבור הלחץ שלחצוהו אויביו מסביו, וכתו' (שם, שם, י"א) והיה ביום ההוא יוסף ה' שניה ידו לקחת את שאר עמו וגו' וכימי לא היו בגלות וכ"כ שלא נקבצו, עי' אומ' (שם, שם, ט"ו) שעתיד היאר להתהלך לשבעה נחלים זה לא היה בימיו.

ל. (ישעיה, נ"ב, י"ד) : הגה ייטביל עבדי יחם ונשא וגבה מאד, פצו עלינו פיהם כל אויביו על זאת הנבואה להעמידה (ע' בהערות ותקונים) על בן מרים לומר שבו נתקיימה ועליו דבר הנביא, תשיב תחילה שאי אפשר להעמיד הנבואה כדבריהם כי הכתו' קראו עבדי כי נקרא האיש הזה עבד ה' וישו קרא עצמו אלוך והוא נק' עבד אלוך בכל הנבואה (שם, עד נ"ג, י"ב) ומי שהוא עבד אלוך אינו אלוך, הגה מכאן ראיה כי מדבריהם לא היה בן מרים אלוך ועוד כתו' (שם, נ"ב, ט"ו) : עליו יקבצו מלכים פיהם כי קיסר מלך רומי ופליפוס (ע' בהערות ותקונים) שר צבאו וגם אורודוס (ע' בהערות ותקונים) מלך יהודה הסכימו על הריגתו ובעצתם נתלה והם צוו את היהודים לעשות לו ככה, ועוד כתוב באותו ענין (שם, נ"ג, י') : יראה זרע יאריך ימים ולעיל מינה (שם, שם, שם) : אם תשים אשם נפשו, ובא הכתוב לומ' שאם יקבל ייסוים באשם כלומ' על חטאתו יראה זרע יאריך ימים, ואם כדבריהם נמצא שחטא, ואיך יהיה אלוך חוטא ויהיה לו זרע ויאריך ימים ואיזה אלוה יהיה לו בנים ויאריך ימיו ולישו נתקצרו (ע' בהערות ותקונים)

ימיו ולא הניח זרע בעולם ומי שלא יוכל להחיות את נפשו איך יתן חיים לשאר היצורים? ואלקינו בשר כל אלה העניינים לעבדו לעשות לו את כל אלה וישו היה חסר מכולם לעשותם לנפשו כי אם מכה האל ודע כי כל זאת הנבואה נתקיימה בירמיהו (ע' בהערות ותקונים) ובצדיקים שבכל דור ודור אשר בגלות שסובלים עול מלכי הגוים ונהרגים על הייחוד ר"ל כל מי שסובל אלו הצרות בגלות יהיה לו שכר טוב בין הצדיקים כמו שמצינו שקרה לירמיה ע"כ זכה ויצא ממנו יחזקאל (ע' בהערות ותקונים), וי"א שזה נאמר על משיח צדיקנו שסובל עוונות ישראל.

ירמיה

לא. אם יאמ' הגוי (ע' בהערות ותקונים) הרי נמשלתם (ירמיה, ב' כ' — ג', י') לכלה שזנתה בית חמיה והיא אסורה לבעלה לעולם, תשוב שכל ישראל לא זנו אחרי אלקים אחרים אלא מקצתם והחרב ננעה עליהן ואכלתן ואשר לא זנו נשארו וגם בניהם אחריהם לא יאמינו כ"א לה' לבדו ויש מהם אנוסים מפני מלכיהם כמו ירבעם אחאב ומנשה ומאחר שנשארו הטובים שלא טעו אינו דין שיושחתו גם הם עם רשעים כי זה משל לאדם שיש לו שתי נשים אחת זינתה תחתיו ואחת עמדה באמונתה לא נכון להניח הטובה בעד הזונה והרעה, וכתוב: (ישעיה נ', א') איזה ספר כריתות אמיכם אשר שלחתיה ולא נמשלה (ירמיה, ב' כ' וכו') כנסת ישראל לזונה לגמרי אלא דרך משל כי אין ביאה בבעלים וזה שכתוב (שם, ג', ח') ואתן ספר כריתותיה בידה נאמ' על רשעים גמורים שמתו ולא חזרו בתשובה והן גלות צדיקיהו שנמשלו (שם, כ"ה, ח') לתאנים הרעות אבל גלות יכניה, שנמשלו (שם, שם, ה') לתאנים הטובות עליהם נאמ' (ישעיה, ג' א') איזה ספר כריתות אמכם, ועוד כתי' (ירמיה ג', א'): הן ישלח איש את אשתו והלכה והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלא חנוף תחנוף הארץ ההיא ואת זנית ימים רבים ושוב אלי נאם ה', וזאת ראייה גדולה לנו כי כל עו' שנשוב בתשובה יקבלנו ה'.

לב. (ירמיה, ל"א, כ"ב): עד מתי תתחמקין הבת השובבה כי ברא ה' חדשה בארץ נקבה תסובב גבר (ע' בהערות ותקונים), הכסילים תולים הכתוב במרים כי סבבתה רוח הקדש מאת ה', וזה הבל כי לא מצינו שנתנבאת ולא דברה חכמות באון גליון אפילו דיבור אחד וגם היא הוכיחה (ע' בהערות ותקונים) חרפת בנה כי היה ישן והוא שיכור, אבל זה הכתוב יחרף לכנסת ישראל שעושין כמעשה זונה שאין לה בושת לחזור מאחרי הנואף כי דרך הנואף לחזור אחרי הזונה והיא היתה להפך כי חזרו אחרי עגלי הזהב לזכות להם, וזה ראוי להשיב להם כדבריכם כן הוא והכתוב יחרף לה כי חרפה למרים לקרותה הבת השובבה ולחזור אחרי הנועל כדרך הזונות.

לג. (ירמיה, כ"ג, ו'): בימיו נושע (ע' בהערות ותקונים) יהודה וישראל ישכון לבטח, טועי רוח אומ' שביום הדין יושעו ישראל ומלפני כן כלם אבודים וראוי להשיב שליוס הדין יודע בלכולם שישראל לבדם יושעו וגויי הארצות יאבדו כלם ולפי הפשט בימי הנאולה זאת הפ' נאמ'.

יחזקאל.

לד. (יחזקאל ד', י"ג): ויאמר ה' ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בנוים אשר אדיחם שם, ארבינו שלעגו לנו לאמ' למה לא תעשו לחמכם בגלילי צואת האדם ואכלוהו כמצות הנביא (שם, שם, י"ב) עליכם, תשיבו ותאמרו לא בא הנביא לצוות אותנו על ככה אלא בפעם דבר הנביא וברוח הקדש שראה שעתידין ישראל לאכול בגלות מלחם הגוים כי בזה הנביא לחם הגוים ומאכלם כעיסה הנלושת מן הגלילים ובוה הנביא לחמם בעני ישראל כדי שיתרחקו ממנו, וע"כ הזכיר את לחמם טמא, ואם ישיב לך הגוי הנה גם הנביא אכל ממנו באמרו (שם, שם, י"ד): אהה ה' אלקי הנה נפשי לא מטמאה ונבילה וטריפה לא אכלתי, עוד יש לומ' שהנביא בחלוס ראה את כל אלה כי היה סימן שיאכלוהו ישראל בגלות אבל הנביא לא אכל ממנו כמו העניין בהושע הנביא (הושע, א', ג"ח) בעניין אשת זנונים שחלילה לנביא להוליד בני זנונים אלא היה לאות לבני ישראל, וזה ג"כ לאות.

לה. (יחזקאל, כ', כ"ה): וגם אני נתתי לכם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם, חושבי' על התורה ועל המצות ועל החקים ועל המשפטים, וחלילה להיות כדבריהם כי הכתו' אומ' (שם, שם, י"א, י"ג, כ"א): אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ואומ' (תהלים, י"ט, ח', ט'): תורת ה' תמימה משיבת נפש משפטי ה' ישרים משמחי לב, (משלי, ג', ט"ז): ארך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד ואומר: (שם, ו', כ"ג) כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר, ואיך יתכן להיות חוקים לא טובים אלא מדבר על חוקי התועבות והאלילים כאמור בסוף העניין (יחזקאל כ', כ"ו): ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם שהיו שוחטין בניהם לפסילים וע"כ נאמר (שם, שם, כ"ה) ומשפט' לא יחיו בהם, ומה שאמ' הכתו' (שם, שם, שם): וגם אני נתתי להם חוקים אשר לא טובים כי הקב"ה צוה שלא לעשות כמעשה הגוים ולזבוח את בניהם שהם חוקים לא טובים כלומ' כשנתתי להם את התורה אמרתי להם על חוקי הגוים שהם רעים ובהרבה מקומות קצר הכתוב את דבריו וצריך להוסיף או לגרוע עליהם כמו (שמואל, ב', י"ג, ל"ט): ותכל דוד שפי' ותכל נפש דוד לצאת, ויש משיבין כי בתמיה דבר הכתוב כלומ' וכי אני נתתי להם חוקים ומשפטים לא טובים להעביר בניהם.

ובנותיהם באיש ויש משיבים שמי שאינו מקיים התורה יהיו לו כחוקים לא טובים בהעברה על התורה ועל המצות ומשפטים לא יהיו בהם.

דן. (יחזקאל ל"ה כ"ה): וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם וגל גלולכם אטהר אתכם, יש משיבין שעתידין ישראל לעשות אפר הפרה ולהוות על השמאים וי"א כי משל הוא שעתיד הקב"ה להסיר יצר הרע מישראל ויצר ע"ז לא יהיה עוד שלא ישתחווה עוד לבעלים ככתוב (שם, שם, כ"ו): והסירותי את לב האבן וגו' זה ביטעה שיצאו ישראל בגלות שלא עבדו עוד ע"ז, זה ראוי להשיב להם כפי טענתם כי אנשי כנסת הגדולה (זמא, ס"ט, ע"ב; סנהדרין ס"ד, ע"א) בקישו רחמים על יצר ע"ז ונמסר בידם ולא יתכן לומר לגוי שזה יהיה לעתיד פן יאמר הגוי אין לכם תקוה כי לא הוסר לב האבן מקרבכם, ואם יאמר הגוי מאחר שאינכם עובדי ע"ז למה תעמדו בגלות והנה הוסר לב האבן מקרבכם, שלשה תשובות בדבר: א' מפני שלא נתמרח העין והפישע והחטאת עד היום כי כן דברו הנביאים (ירמיה ה' י"ט; הושע ב' ט"ו; זכריה ד' י"ג, אימה רבתי פתיחתא כ"א מה' שלמה באבערג" צד 16 וע' בהערות ותקנות); ב' כפי מספר השנים שעבדו לבעלים כן יעבדו וזים בארץ לא להם וזוים שיחדו אבותינו מצרים עד עלות עזרא בבית שני מספר ימיה הגלות יהיו ואע"פ שאין לנו ע"ז כי בחטאת אבותינו גלינו מארצנו ובעונתנו כמו שנאת חנם וכיוצא בה נתאחרו בגלות עד חס הקין כי שנאת חנם שקולה כנגד ע"ז (זמא ט' ע"ב); ג' שנית כי אנו עומדים בגלות לזקק וללבן ולצרף ולראות אם יקבלו ישראל עול התורה בגלותם ולא יכפרו באלקים חיים ואם סובלים מכאובות הגוים וחרפתם לנסות בם את ישראל להצית איזה מהם ישמרו התורה ואיזה מהם לא ישמרו כדכתי' (יחזקאל ב' ל"ה): וביתי מבם המורדים והפושעים בי מארץ מגורותם איצא אותם ואמ': (דניאל י"ב, י' ג') יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים והרשיעו רשעים ולא יבינו כל רשעים והמשכילים יזהירו כוהר הרקיע ויבינו וכתוב: (זכריה י"ג, ט') והבאתי את השלישית באש וצרפתים בערוף את הכסף וגו'. שלישיית כי ישראל הומים לפני ה' למלך שלא היה לו אלא בן אחד והיה יקב בעיני אביו ויאהבו מאד ואמ' לו המלך הנה לך כל המפתחות של אוצרותי וקה לך את אשר תאוו נפשך רק אם תעשה הישר בעיני (ה') ועמד בן המלך על אמנותו ימים מועטים ואח"כ התחיל הריע ולקה מהון אביו ונתן לזונות והיה מכה כל איש שיש לו סוס ומלבוש יפה ולקה וחומם אותם ורצה ונאף וגול והרשיע לעשות עד אשר נודע למלך את כל הרעה אשר עשה ויקצוף עליו ויקח מידו כל אשר לו ויניחוו ערום ויחף ונתנו בבית הסוהר ונשבע שלא יצא עד אשר ינחם ויודה וישוב מכל פשעיו ומכל הרעה אשר עשה ולא יעשה עוד כמעשים הרעים, כן אירע לישראל ביד אמות עד ישובו.

לז. (חוקאל מ"ה, א'; מ"ה, ב') : שער החצר הפנימית הפונה קדים יהיה סגור וכת' ויאמ' ה' אלי השער הזה יהיה סגור כל ששת ימי המעשה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי ה' אלקי ישראל בא בו והוא סגור, אומ' (ע' בהערות ותקונים) שזה מדבר על בטן מרים כי נכנס בה רוח הקדש והיא בתולה לעולם, וזה שקר, כי כל זה העניין מדבר כלו מתחילתו ועד סופו בבניין בית המקדש לעתיד בימי משיח, והכתוב אומ' (שם, מ"ה, א') : שער המקדש הראשון הפונה קדים ואנה מצאנו שהיתה מרים כשער מורחית והלא כת' (שם, שם, ב') : איש לא יבא בו ומרים היתה אשת יוסף כי כן כתוב באון גליון (מת', א', כ"ד ועוד) בכמה מקומות ובא עליה והוליד ממנה שני בנים לבד מישו ושמותם (מת', י"ג, כ"ה ; מארקוס ו' ג', ע' בהערות ותקונים) יעקב ושמעון בארץ נגזרת והנה לא היתה בתולה, והנה מרים אמרה לישו (לוקאס, ב' מ"ה) : הנה אני ואביך בקשנך כי לא ידענו איפה היית.

ה'ישע.

לח. (ה'ישע, א', ט') : ויאמר קרא שמו לא עמי וכת' אחד אומ' (שם, ב', כ"ה) : וקראתי ללא עמי עמי אתה, גם בזה הרחיבו לטון לומ' (ע' בהערות ותקונים) שישאל לא עמי אבל הם שלא היו עמי הם עמי עתה, בואת נשים כי לא הבינו תוכן אמתת הנבואה כי הנביא לא דבר אלא לישראל והוא אומ' על הרשעים שבאותו הדור כי אתם לא עמי ואח"כ חזר ואמר שלאות קראתי לא עמי עמי עתה ואינו אומ' על עם אחד כי לא הזכיר אחרי כן אלא ללא עמי והיו הפ' הנכון כי בעוד ישראל הוטאים ותועים אחר ע"ז נקראים לא עמי ולאחר שישבו אל ה' ועבדוהו נקראו עם ה' וכן מצאנו ביהוקאל (יהוקאל, י"ח, כ"א כ"ב) : והרשע כי ישוב מכל הטאתיו אשר עשה ושמר את כל חקותי ועשה משפט וצדקה חיה יהיה לא ימות, כל פשעיו אשר עשה לא יזיק לו בצדתו ועוד כי אותם שנקראו לא עמי כבר מתו שלא חזרו בתשובה והבנים הבאים אחריהם שלא עבדו ע"ז המתודי עונם ועון אבותם הם הנקראים עם ה' ועוד כי הגוים לא יקיימו התורה ואיך נקראים עם ה'.

למ. (ה'ישע, ו', ב') : יחיינו מימים ביום השלישי וקיימנו ונחיה לפניו תולים (ע' בהערות ותקונים) הכתוב לומר על ישו כי עמד מקברו ביום השלישי, לפי פשוטו זה פתרונו כי למעלה הכתוב אומ' (שם, שם, א') : לנו ונשובה אל ה' כי הוא טרף וירפאנו, וכתוב (שם, שם, ב') : יחיינו מימים כלומ' אם נעשה תשובה לפניו בעת צרה ירפאנו ווישענו לשיני ימים או לשלושה, כי כן מצאנו חזקיהו בתפלתו ווישרו נאמר (מלכים, ב', כ', ה') : ביום השלישי תעלה בית ה' וכן יונה במעי הדגה ניצל אחר ג' ימים (יונה,

ב' א'), אבל לגוי צריך לומר שזאת הנבואה נאמרה בימי המן על ישראל כי צמו (אסתר ד', ט"ז—י"ז) ישראל ג' ימים וביום הג' (שם, ו' א') נדדה שנת המלך וצוה לתלות את המן כי היו ישראל שבאותו הדור נמסרי' לכליה ובעד ג' ימים נתקמו בהיים וע"כ ביום השלישי יקימו ונחיה לפניו ואם כדבריהם הוא לא יוכל להחיות את נפשו, כ"א אלוך זולתו כי הוא החייהו והקימו, עוד הוא היה יחיד ואיך אמ' הנביא על ישו לבדו (הושע, ו' ב') יקימו יחינו ונחיה לפניו.

מ. (הושע, י"ג, י"ד): מיד שאול אפדם ממות אנלם אחי דברך מות אחי קטבך שאול נהם יסתר מעוני. טוע' לומ' שהוא ישו שירד לנהיגם להוציא הנפשות אשר היו שם בעון אדם הראשון, וזה הפך הכתוב כי זה העניין מדבר על משפט הרשעים בנהיגם כי ירדו לשאולה עבור ע"ז, וכבר הודעתך למעלה (סימן ג') שלא לקה העולם עבור חטא אחד שחטא אדם הראשון.

מיכה.

מא. (מיכה ה', א'): ואתה בית לחם אפרת' צעיר להיות כאלפי יהודה ממך לי יצא להיות מושל בישראל. הושבי' לומ' שישו (ע' בהערות ותקונים) נולד בבית לחם אפרתה, נאמר להם מאין תדעו שישו נולד בבית לחם והלא דת הערלים נתנה בימי קושטנטינו המלך והוא לאחר מאתים שנה והלא נקרא ישו הנוצרי כי היה מארץ נזרת שהיא ארץ מולדתו. ועוד כי הנה כתו' כי היה מושל, ולא משל ישו על ישראל כי נאצוהו ויכוהו ויכוהו ולא האמינו לו כל ישראל לא בחייו ולא אחרי מותו מן היום ההוא ועד עתה.

חבקוק.

מב. (חבקוק ג', ב'): ה' שמעתי שמעך יראתי ה' פעלך בקרב שנים חיהו ברונו רחם תזכור. גם בזה טעו (ע' בהערות ותקונים) לומר שנולד מבין שני (י) חיות, ועוד הנה כתוב פעלך, ולדבריהם הנה ישו פועל ה' נקרא, ומאחר שנקרא פעולה ומלאכה לא יתכן שיהיה אלוך, ועוד עדות רע להם שישו נולד בין שור וחמור, ועליו אמ' הכתוב (ישעיה, א', ג') ידע שור קונוהו וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע, וישו שהיה מישראל לא ידע את ה' בהקרא לנפשו אלוך כי מי שנולד אינו אלוך ואם עשה ה' פעולה וגם הוא אלוך הנה יהיו שני (י) אלקות ואיך תדמה הפעולה לפועל ומה הפרש בין זה לזה, ודע שהתפילה והנבואה הזאת

שהתפלל הנביא על ישראל לפי שעתידין ישראל ללכת בגלות ביד נבוכדנצר ומבקש רחמים עליהם שיחיו בגלות בארץ אויביהם ולא יתמו בגלותם וע"כ אמ' הכתו' (חבקוק ג' ב') בקרב שנים חייהו בקרב שנים תודיע ברונו רחמים תזכור כלומ' החייה עמך שהם פעולותך בקרב שני הגלות ותרדם עליהם בעת צרתם ובעת תרנו עליהם ועוד כתו' (דברים כ"ב, י'): לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו שלא תדבק בדרכי ישו שנולד בין פרה וחמור.

זכריה.

מג. (זכריה, י"א, י"ב): ויאמר להם אם טוב בעיניכם הנו שכרי ואם לא חדלו וישקלו את שכרי שלשים כסף. אמרו (ע' בהערות ותקונים) שהם דמי מכירת ישו שנמכר בשלשים כסף, וגם זה הכל, כי לא תלה הנביא זאת הנבואה לעתיד כי זאת הנבואה נאמרה לשעתה, אמנם כי הנבואות יתחלקו לג' חלקי' עבר עתיד והווה ונכרים דברי אמת כי הנה אמ' הנביא אם יטב בעיניכם הנו שכרי משמע לשעתו והם נתנו לו מיד שלשים כסף, כי עון הוא ואיך הסכים הנביא במכירתו ואמ' תתנו לי שכרי והוא חטא גדול לדבריהם וכך ראוי לומר ומאחר שהנביא קבלם בשכרו והיה מצווה עליהם כך אין חטא במכירתו, וזה ראוי להשיב כי היה הנביא מבקש מהם תלמידים לרבי' תורה בישראל ונתנו לו שלשים תלמידים כנגד שלשים ימי ההדש ואפשר שנתנו לו איש יומו כסף אחד ליום די פרנסתו בכל חדש ל' כסף.

מז. (זכריה, י"ב, י'): ושפכתי על בית דוד רוח חן ותהנונים והביטו אליו את אשר דקרו, הם אומ' (ע' בהערות ותקונים) שהוכה מצרו ישו ויסתכלו בו לעתיד ויבכו עליו, י"א שזאת הנבואה נאמ' על משיח בן יוסף ישעתיד לנפול בחרב, ובעלי המקרא פותרים והביטו אליו את אשר דקרו כמו (משלי, י"ב, י"ה): ייש בוטא כמדקרות חרב, ועוד יש לומ' שבשעה שיתקבצו הגלויות וישובו לירושלם ויביטו בחרבן הבית קודם שיבנה ויאמרו איך הלמנו אויבים והשליכו אבני קדש לארץ או יכמרו מעיהם וירחמיהם לבבות ויבכו בבי גדול ומסתכלים ותולים עיניהם לשמים לאמר שניקום אלקינו נקמת היכלו ודקרו לשון נתיצה בדברי רבותי ו"ל (ביצה פרק א' משנה ב'): יחפור בדקר ויכסה, וכתוב: וידקור את שניהם (במדבר, כ"ה, ח').

מח. (זכריה, י"ג, ו'): מה המכות האלה בין ידך, אומ' שהיו המכות מישו, אנחנו משיבים לא נעשה משפט הזה כי ארבעה מיתות בית דין כתובי' בתורה סקילה וגו' (סנהדרין פרק ו' משנה א', ע' בהערות ותקונים) והנסקלי' נתלים (סנהדרין דף מ"ה ע"ב, מ"ו, ע"ב: ספרי דברים רמז רכ"א) שנאמ': כי קללת אלהים תלוי (דברים כ"א, כ"ג) ולא מצאנו כתוב ולא עשו אבותינו לישו דין זה ולא לכל חוטא שבעולם, והוה הכתוב (זכריה י"ג ו'):

מה המכות האלה בין ידיך בי דרך הלוקין לקשור ידיהם על העמוד ולוקה מאחריי ומבין ידיו כדמפורש במסכת מכות (פרק ג' משנה י"ב), ודע כי כל אותה נבואה נאמרה לאחר מפלת גוג ומגוג ומלחמתם כי ישובו ישראל אל ה' בכל לבבם ובכל נפשם ולא ינבאו לשקר ולא בשמות הבעלים ומי שידבר שקר יתפשהו אביו ואמו ביום ההוא ויכוהו עד אשר ימנע מן מעשיו המקולקלים ויראה לאחרים את מכותיו והוא 'אומ' להם (זכריה שם, שם) אשר הוכיתי בית מאהבי ואומ' למעלה (שם, שם, ה') מזה : עובד אדמה אנכי כי אדם היקנני מנעורי ועו' כתו' (שם, שם, ג') : ודקרוהו אביו ואמו, הנה היה לו אב ואם והיה עובד אדמה. ודע שזאת הנבואה אחרונה שבנבואות ולאחר מלחמת גוג ומגוג ובביאת בן דוד תהיה ולאחר אלף הששי.

מלאכי.

מ. אלו הכסילי' אוהזי' דבור א' מדברי הנביאי' ואינם משיגי' כל הנבואה וע"כ הם שואלים לנו איזה דבר, (מלאכי א', ז) : מגישים על מזבחי לחם מגואל וכתו' אחר אומ' (שם, שם, י', —"א) : אין לי הפץ בכם ומנחה לא ארצה מידכם כי ממזרה שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי ומנחה מהורה (ע' בהערות ותקונים), גם באלו אומרי' שלא יחפוץ ה' קורבנותיכם ותפילותיכם ומנחותיכם ונלקחו כל אלה מכם ונתנו לגויי הארצות, התשובה כי נשאל הנביא מאנשי דורו למה קצף ה' עלינו לבלתי קבל קורבנותינו כעניין שנאמ' (שם, שם, ז', ו') : ואמרתי במה גאלנוך במה בוינו את שמך וכתו' אחר אומ' (שם, שם, י"ג) : הנה מתלאה והפחתם אותו אמ' ה' צבאות והבאתם גוול ואת הפסח ואת החולה והבאתם את המנחה הארצה אותה מידכם, ועוד כתו' (שם, שם, ח') : וכי תגישון עור לזבוח אין רע וכי תגישו פסח וחולה אין רע, הנה הודיענו למה נרחקו קרבנותם לא בעבור מעשים רעים כי אם על שהיו מקריבי' בהמה חולה ובעלת מום, וגוולה כשעשה קין שהביא (בראשית, ד' ג') : בראשית רבה פרשה כ"ב סימן ה') מן הפסח וישראל בזה נענשו במה שהביאו בעלי מומים במזבח כדמפורש באותו עניין (במלאכי) מראש ועד סוף ואפילו אומות העולם לא היו מקריבי' בעל מום שנאמ' (ויקרא, כ"ב, כ"ה) : לא ירצו לכם ועוד איה אומה בעולם שישמרו את תורתם ואת חקיהם כישראל ואם הם טובים ממנו איה בכל עמי הארץ שירדה אש (ויקרא, ט', כ"ד ; דברי הימים ב', ז', א') מן השמים לקבל קרבנם ומנחתם כישראל, ועוד כתוב בזאת הנבואה (מלאכי ג', ד') וערבה לה מנת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות ומזה ראיה כי רוצה ה' בישראל וקרבנם כבתחילה.

תהלים.

מז. (תהלים, ב, א-ב) : למה רגשו גוים וכו' יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו, טוענים עלינו לומ' שזה המזמור נאמ' על ישו כי נועדו המלכים ורוזני ארץ כמו מלך רומי ופילטוס שר צבאו והורודוס והיהודים כל אלה נועדו עליו להמיתו, נשיב להם ונאמר כי הכתוב אומ' ועל משיחו ואנ' נמצא שישו נמשח כי לא נמשחו בימים ההם (כריתות, דף ה', ע"ב ובנסמן שם) כי אם המלכים והכהנים והוא לא היה כהן (ולא נביא) ולא מלך ובימיו לא היה שמן המשחה כי נגנו בימי יאשיהו בן אמוץ (ע' בהערות ותקונים) מלך יהודה כדמפורש בדברי הימים (ע' בהערות ותקונים) ועוד כי הכתוב (שם, שם, ד') אומ' ה' בשמים ישחק ה' ילעג למו, ואומ' (שם, שם, ט') תרועם בשבט ברזל ככלי יוצר תנפצם, הנה הכתוב אומ' כי חמשיח ינפץ וישבר לאלה המלכים שנתעצו עליו ואלו המלכים שהזכיר הם הרגו לישו ונפצוהו ושברוהו ואבדוהו מן העולם והוא לא יכול להרע להם, ועתה דע והבן כי זה (שם, שם, ב') המשיח על דוד נאמר שהיה (שמואל ב, כ"ג, א') משיח אלהי יעקב ושמואל הנביא משחו (שמואל א, ט"ז, י"ג). וזה המזמור אמרו דוד על עצמו ונתן שבה לבוראו בשעה שנלחם (שמואל ב, ח', ג, וכו') עם הדרעור מלך צובה וארם דמשק ומלך מואב ובני עמון ונצח את כלם והרג מהם רבים ולא עמדו לפניו, וע"כ נאמ' (תהלים, ב, ח') : שאל ממני ואתנה גוים נחלתך, ואומ' (שם, שם, ט, וכו') : תרועם בשבט ברזל ככלי יוצר תנפצם ועתה מלכים השכילו הוסרו שופטי ארץ עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה שהיו המלכים עובדין את ישראל ככתו' (שמואל ב, י, י"ט) : וישלימו את ישראל ויעבדו, ומצאנו כי בכל צרה שאירע לדוד וניצל ממנה דבר עליה מזמור ככתוב (תהלים, ג, א') : מזמור לדוד בבית מפני אבשלום בנו, ואומ' (שם, נ"ט א') בשלח שאול וישמרו את הבית להמיתו, וכתו' (שמואל ב, כ"ב, א') וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת ולא מצאנו שדבר דוד על העתיד, וזה שאמ' הכתוב (תהלים, ב, ז') : ה' אמר אלי בני אתה אני היום ילדיתיך תלו (ע' בהערות ותקונים) הכתוב בן מרים לומ' כי נולד בבטן אמו בלא משכב זכור והוא בן אלוך ומרוח הקדש נתעברה, ואנחנו משיב' שכל מי שיעשה רצון הבורא נק' בן אלוך כי ישראל נקראים בנים למקום שנאמ' (שמות, ד, כ"ב) : בני בכורי ישראל, וכתו' (דברים, י"ד א') : בנים אתם לה' אלקיכם וגם המלאכים נקראי בני אלקים (איוב, א, ו' ; ב, א') וכתו' (תהלים, ב, ז') : אני היום ילדיתיך אני היום גדלתיך, ומצאנו בהרבה מקומות שהגידול נקרי לידה כמו (בראשית, ג, כ"ג) : יולדו על ברכי יוסף, וכן (שם, ל, ג') : ותלד על ברכי ואבנה גם אנכי ממנה, וכן (ישעיה ס"ו, ח') : כי חלה גם ילדה ציון את בניה, וזאת התשובה ג"כ תשיב לאשר יאמ' (תהלים, ב, י"ב) :

1

נשקו בר פן יאנה, אומ' שינשק אדם לבנו שהוא ישו בן אלוק, לא מצאנ
בכל המקרא שנקרא ישו בן אלוק כי אם ישראל נקראו בנים שנאמ'
(שמות, ד', כ"ב) : בני בכורי ישראל כמו שאמרנו למעלה.

מח. (תהלים כ"ב, י"ז) : כי סבבני כלבים עדת מרעים הקיפוני כארי
ידי ורגלי, ואומ' (שם, שם, י"ט) : יחלקו בגדי להם ועל לבושי יפילו גורל,
אומ' הערלים שזה המזמור נאמ' על ישו

במסמרים וחלקו בגדיו בגורל.

(אמר המעתיק כך מצאתי בכ"י.) והכתוב אומ' כארי ידיו ורגליו כי דרך הארי
הטורף לשבר ידי האדם ועצמותיו ואומ' (דניאל, ו', כ"ה) : וכל גרמיהון הדיקו
ועיין על יירונימו שאמר על כארי ידי ורגלי (ע' בהערות ותקונים) פורדון
מנוס מאי איט פידיש מיאיש והוא מלשון כרו חפרו מלשון חפירה וע"כ
שנה יירונימו, ועוד נשיב להם ונאמר כי לא חק לדייני ישראל לתקוע מסמרים
לכל חוטא ורשע כי אין משפט מות כזה העניין בתורה כי אם (סנהדרין
פרק ז', משנה א') סקילה שריפה הרג וחנק ומלקות והנסקלי' (סנהדרין מ"ה
ע"ב-מ"ו, ע"ב ; ספרי דברים רמז רכ"א) נתלי', וכתו' בראש המזמור (כ"ב, ב') :
אלי אלי למה עזבתני ועוד כתו' (שם, שם, ז') : ואנכי תולעת ולא איש חרפת
אדם ובווי עם ואם היה אלוק למה היה מתחנן לאל אחר וזולתו ואומ' למה
עזבתני וקרא נפשו תולעת וחרפת אדם ובווי עם ומי שלא יכול להציל נפשו
עוזר ומציל שאר נפשות ממות ומפגעים רעים, ועוד מאחר שקרא עצמו
תולעת ועפר הנה לא עלה למרום מאחר שנקרב ונעשה עפר. (שם, שם, ה') :
בך בטהו אבותינו ואם נאמ' עליו הנה היה לישו אבות באמרו על אבתיו
(שם, שם, ו') : אליך צעקו אבותינו וגמלנו ואיך לא נתבייש לקר' לנפשו
אלוק שלא יכול להציל נפשו מיד הורגיו באמרו (שם, שם, כ"א) : הצילה
מחרב נפשי מיד כלב יחידתי, ואומ' (שם, שם, י"ב) אל תרחק ממני כי צרה
קרובה כי אין עוזר, ובכל זאת לא ניצל ישו כי לא שמע האל תפילתו כי
הרגוהו אויביו, והנה דוד היה טוב ממנו כי קרא אל אלקי' ויענהו שני' (שם,
י"ח, ז') : בצר לי אקרא ה' ואל אלקי אשוע ישמע מהיכלו קולי וגו', ודע שזה
המזמור יש לפרשו בשעה (שמואל, ב', ט"ז, כ"ב) שבא אבשלום על פלגשי
אביו אשר הניח לשמור את הבית אז בוז ושללו את ביתו, ועוד יש לומר
בשעה ששלח שאול (שמואל, א', י"ט, י"א וכו') וישמרו את הבית להמיתו
כאשר הורידהו מיכל בעד החלון וראייה לדברי כי כתו' (תהלים כ"ב, א') :
למנצח על איילת השחר כי זה המעשה אירע לדוד בלילה כי השבו השומרים
להמיתו בבקר ולהפשיטו את בגדיו ולשלול את ביתו וגם יתכן כי זה המזמור
נאמ' על דוד כשהיה בהר' (שמואל, א', כ"ג, כ"ד) הוא ואנשיו ושאו
ואנשיו עושרים את דוד ואת אנשיו לתפשם וכשנמלט נתן הודאה לבורא.

בִּמְךָ, (תהלים ס"ח, כ"ה) : ראו הליכותיך אלקי' הליכות אלי מלכי בקדש, אומ' שנראה ה' לבני אדם והתהלך עם יושבי תבל וזממו על כן כי שכן ונולד בין הבריות, תשובה שכל הענין מתחילתו ועד סופו מדבר בפורענות הרשעים ובהתגרות האויבים על ישראל והם יצעקו אל ה' ויראה להם נסים וינקום נקמת ישראל מצריהם ככתו' בראש המזמור (שם, שם, ב') יקום אלקים יפוצו אויביו וינסו משנאיו מפניו ואומ' (שם, שם, ד') וצדיקים ישמחו ויעלו לפני אלקים וישישו בשמחה ואומ' (שם, שם, ה') שירו לאלקים זמרו לשמו וגו' ואומ' (שם, שם, כ"ד) למען תמחץ רגליהם בדם וכתו' אחריו (שם, שם, כ"ה) ראו הליכותיך אלקים ואחר זה הכתו' אומ' (שם, שם, כ"ו) קדמו שרים אחר נוגנים בתוך עלמות תופפות, וזה ביאור הפסוקי' ופתרונם כי ימחץ הקב"ה ברגליו הרשעים והיא המכה שישלח בהם ואר תתמה כי הרגל נקר' מכה כי גם (דברים, ב', ט"ו) : יד ה' היתה בם נקר' מכה כמו (שמות, ט', ג') הנה יד ה' היתה פירושו מכת ה', ע"כ כשראו ישראל מפלת הנזים מיד אמרו שירה זהיינו דכתי' (תהלים, ס"ח, כ"ה) : ראו הליכותיך אלקים וכתו' אחריו (שם, שם, כ"ו) קדמו שרים אחר נוגנים בתוך עלמות תופפות כי נתנו ישראל שירות ותושבחות למקום ואמ' הנביא (חושע י"א, ט') בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר הנה ראייה שלא ראו הבריות (ע' בהערות ותקונים) בכו' ה' כאשר הוא.

ג. (תהלים ע"ב, א') : לשלמה אלקי' משפטיך למלך תן וצדקתך לבן מלך, (שם, שם ג') : ישאו הרים שלום לעם, (שם, שם, ה') : ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים (שם, שם, ז') : יפרח בימיו צדיק ורב שלום עד בלי ירח וגו', כל אותו הענין שאנו (ע' בהערות ותקונים) שנאינו להשיב עלינו לאמ' שכל זה המזמור נאמ' על ישו. תשובה נשיב להם שלא נתקיימו דברי המזמור עליו ולא כל אחד מהם כי הכתו' אומ' (שם, שם, ב') ידיו עמך בצדק וענייך במשפט ואם היה הוא אלוק לא היו נתלים מעשיו באלוק אחר זולתו, והיה לו לומר תדון עמך בצדק וכן הכתו' (שם, שם, ז') מעיד כי היה שלום בימיו, ולמי שהם אומ' לא היה שלום בימיו עד שנהרג ביד הקמים עליו והרבה מלחמות נעשו בימיו (ע' בהערות ותקונים) והכתו' קראו מלך ושופט (שם, שם, י"ב) : ומציל אביונים מיד עושיהם ואמ' (שם, שם ט"ו) ויחי ויתן לו מזהב שבא והוא היה עני ומדולדל כל ימיו והמלכים (שם, שם, י"א) לא עבדוהו אלא צוו להרגו ולא יוכל לחיות כי מת (ע' בהערות ותקונים) בחצי ימיו ולא האריך ימים כנבליים (שם, שם, נ"ה, כ"ד) ; סנהדרין דף ק"ו ע"ב) וכאנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם וגם רעב (עיין בהערות ותקונים) היה בימיו והכתו' אומ' (שם, שם, ע"ב, ט"ו) יהיה פיסת בר בארץ ועוד כתי' (שם, שם, א') לשלמה אלקים משפטיך למלך תן והוא לא היה שמו שלמה ולא נקר' מלך ולא היה שלום בימיו (ע' בהערות ותקונים).

ודע כי כל אלה היו בימי שלמה המלך דכתיב בשלמה (מלכים א', ה', א'—ה' וכו') העושר והכבוד ועבודת מלכים אליו כי הוא שפט את הארץ בחכמתו ובימיו היה שלום ושלוח ושובע איש תחת גפנו וכו' כל ימי שלמה ובימיו בני ישראל פרו ורבו ככתו' (שם, ד', כ'): יהודה וישראל רבים כחול אשר על שפת הים לרוב אוכלים ושותים ושמחים, וזה שאמ' הכתוב (תהלים, ע"ב, ה') ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים (ע' בהערות ותקונים) זה נאמר על התפילה שתקנו לישראל ועל הקורבנות שהיו שני תמידין תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים לדור דורים עד (ע' בהערות ותקונים) ג' הדורות עד יהושפט כי בן יהושפט היה יהורם והרשיע לעשות (מלכים, ב', ח', י"ח) כבית אחאב, או יתכן לומר לדור דורים כלומר לדורות עולם, כי אע"פ שהרב בית המקדש ובטלו הקורבנות יש לנו תפילות תחת הקורבנות שחרית וערבית וזהו פתרון (תהלים, ע"ב, ה') ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים כלומר בעת צאת השמש (ע' בהערות ותקונים) היא תפלת שחרית ובעת ראיית הירח היא תמיד של בין הערבים.

נא. (תהלים, ע"ח, ס"ו): ויך צריו אחר חרפת עולם נתן לפני אויביו חרפנו לומר גם בזה דברים אינם ראויים להאמר, ויאמר להם הלא כתו' אומ' מכה שהיא אחורי הגוף הם מחרדים (ע' בהערות ותקונים) ואם כדבריהם היה לו לומר ויך צריו פנים מכה שהוא נגד פני הגוף, ועוד כי באותו ענין ואותה מכה בפלשתיים היתה בשעה שלקחו הארון בימי עלי שהכה אותם במחרדים ובעכברים כשהיו (ע' בהערות ותקונים) העכברים נכנסו בנקב ושמטין את הכרכשא והם מתים כמפורש בשמואל (שמואל, א', ה', א'—ד', ה') ועינינו מוכיח כי הכתוב של מטה ושל מעלה מדבר בזה הענין כי למעלה ממנו אומ' (תהלים ע"ח, ס"א): ויתן לשבי עוזו ותפארתו ביד צר, (שם, שם, ס"ד): כהניו בחרב נפלו ואלמנותיו לא תבכינה, (שם, שם, ס"ו): ויש משכן שילה וכו', (שם, שם, ס"ה): ויקץ כישן ה' וכו', (שם, שם, ס"ו): ויך צריו אחר חרפת עולם נתן לפני ומן העת ההיא נסתלק הארון משילה והיה בקרית יערים ובנג עיר הכהנים עד בא דוד ושלמה הכינו אל היכל ה' כי כתו' אחריו (שם, שם, ס"ד—ס"ח) וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר ויבחר את שבט יהודה את הר ציון אשר אהב הנה כל אותו הענין מלמעלה ומלמטה יעידו שכן הוא כאשר פירשתי.

נב. וזה (ע' בהערות ותקונים) שאמ' הכתו' (תהלים פ"ו, ה'), ולציון יאמ' איש ואיש יולד בה והו' יכוננה עליון יתכן לומר כי לאומות העולם ישאל השואל ויאמ' מי הוא החכם ומושל במקום פלוני אינם מוזכרים אלא אחד מהם פלוני הוא מלך במקום פלוני ולא יוזכרו אחר עמו אבל בציון יאמר איש ואיש מלך כהן ונביא ועל הכל למעלה ולשכח מכל המדינות וזהו פי' והוא יכוננה עליון כמו (דברים, כ"ו, י"ט): ונתתך עליון.

ננ. (תהלים, צ"ה, י"י"א) : ארבעים שנה אקוט בדור, ואומ' עם מועי
לכב הם והם לא ידעו דרכי אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי, פערו
פיהם לומר כי אין (ע' בהערות ותקונים) לשונאי ישראל תקוה כי אין להם
מנוחה, התשובה כי זה לא נאמ' אלא על דור המדבר שעמדו ארבעים שנה
במדבר ולא באו לא", והמנוחה ההיא היא הנחת הארון כמו שני' (במדבר,
י, ל"ו) : ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל וכת' (דברים י"ב, ט') :
כי לא באתם עד עתה אל המנוחה והמלך שלמה בשעה שהכניס הארון לבית
קדש הקדש" אמ' (מלכים, א', ה', נ"ו) : ברוך ה' אשר נתן מנוחה לעמו
ישראל ככל אשר דבר לא נפל דבר א' מכל דברו הטוב אשר דבר ביד משה
עבדו, והנה מצאנו בכמה מקומות מנוחה על הצדיקים שני' (ישעיה, נ"ו, ב') :
יבוא שלום ינוחו על משכבותם, הולך נכחו, וכת' ברניאל (דניאל, י"ב, י"ג) :
ואתה לך לקץ ותנוה לגורלך לקץ הימים ועוד כת' (ישעיה, ל"ב, י"ח) :
וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים וכו'.

נד. (תהלים ק"י, א'), נאם ד' לאדוני שב לימיני עד אשית אויביך
הדום רגליך וכתוב (שם, שם, ד') : נשבע ד' שלא ינחם אתה כהן לעולם על
דברתי מלכי צדק, אמרו (עין בהערות ותקונים) שו' נאמ' על ישו כי ישב
לימין עליון ונשבע לו שהוא כהן לעולם על שהיה הולך צדיק, כהן לשון
שררה כמו (שמות ג', א' ; י"ה, א') כהן מדין וכמו (שמואל ב', ח', י"ח)
בני דוד כהנים היו, ואנחנו נשיב אם כדבריהם הם שני אלקות, כי האחד
ישב לימין אחר ואיך יתכן לעמוד בשר ודם לפני (דברים ד', כ"ד) אש
אוכלה והוא לא נשרף היהיו שני גופים, ודע כי פ' שב לימיני היא ירושלם
ובית המקדש ככת' (תהלים קל"ו, ה') אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני וגם
מצאנו כי ירושלים נק' כסא ה' ככת' (ירמיה ג', י"ז) : ונקר' ירושלם כסא ה'
וכת' (דברי הימים א', כ"ט, כ"ג) וישב שלמה על כסא ה', ועוד כת'
(תהלים ק"י, א') עד אשית אויביך הדום רגליך ואויבי ישו נצחוהו והוא
נכנע תחת ידם, ועוד כת' (שם, שם, ב') : מטה עוזך ישלח ה' מציון רדה
בקרב אויביך, ואיזה מקום בירושלם יהיה לו לעזר, ולהנצל מכף כל אויביו
ילרדות בהם, ולישו אירע כל זה המזמור להפך כי רדו בו כל שונאיו ואין
לו עוזר ומציל וכת' (שם, שם, ג') עמך נדבות ביום חילך ומי בכל עמי
ישראל שהתנדב לו לישו לעשות חיל ולהלחם בעדו ולהצילו מן המות והם
מפרשים (עין הערות ותקונים) עמך נדבות כי היה במעשה בראשית מרם
היות אדם על הארץ, ואיך היה קודם מעשה בראשית והוא לא נולד בבטן
אמו אלא בסוף ג' אלפים ותש"מ (עין הערות ותקונים) שנה לבריאת עולם
ואיך מצאנו שהכה ה' באפו בימי ישו כל המלכים על ידו שאמ' הכת' (שם,
שם, ה') ה' אל בימינך מחץ ביום אף אפו מלכים והמלכים הרגוהו
ושפטוהו לכליה ולמשפט מות, והפירוש הנכון כי זה אמ' דוד בהלחמו על

מלכי ארם ומלכי בני עמון ונאספו כל ישראל והתנדבו להלחם עם המלכים ולנקום נקמת מלאכי דוד כששבו בהרפה מארץ בני עמון וע"כ נאמ' (שם, שם, ב') משה עוזך ישלח ה' מציון האורים ותומים שנתיעץ בהם דוד וגם גבר האויבים וגם כל הגיבורים יצאו מירושלם והתנדבו ללכת לעזרת דוד ועל זה נאמ' (שם, שם, ג') עמך גדבות ביום חילך בהררי קדש מרחם משחר כמו השל משכים בשחר כן השכימו בני ישראל ללכת עמו ומחץ כל המלכים באש' כתו' (שמואל ב', י' ד'—י"ט; י"ב כ"ז—ל"א) בספר שמואל ונעשה לחיל ישראל גם שהיה נחל בדרך בלכתם למלחמה ולא צמאו למים כל ימי היותם לחיל וע"כ (תהלים ק"י, ז') רמה ראשם בין הגוים, וישו בקש לשחות מים (און גליון—יוחנן י"ט, כ"ט) ונתנו לו חומץ ואל תתמה על הכתוב (שם, שם, א') נאם ה' לאדוני שב לימיני איך אמ' דוד על עצמו נוכל לזמ' שהמשורר אמרו על דוד והוסיף בו זה הפסוק כמו (שמות ו', י' וכו' וכו') וידבר ה' אל משה לאמר והוא דברי משה.

איוב.

גה. (איוב י"ט, כ"ה): ואני ידעתי נוואי חי ואחרון על עפר יקום, גם מזה פצחו פיהם ליטעון עלינו לאמר נוואי חי הוא הבורא ואחרון שיקום מהעפר הוא הקבר שיעלה לשמים וזה רחוק ודבר זה לא יתקבל בלב חכמים כי אין עדות ברור שראה אדם דבר זה, ועוד איך יתכן שיקום אדם מת מן העפר ויעלה לשמים אחרי מותו מה שלא היה יכול לעשות בעודנו חי ולמה לא ברח בחייו בשעה שנהרג ואם נתכוון להוציא הצדיקים מגדניהם (עיין הערות ותקונים) היה לו לשגר מלאך בחייו או לצוות להוציאם משם לפני מותו וה' הדבר מפורסם לכל שכדבריהם כן הוא. והנה כל הנביאים כשהיו עושים אות או מופת בגלוי לעיני כל ישראל וכל העמים היו שומעים בכתו' (שמות ט"ז י"ד) שמעו עמי ירגזון, ודע שזה פי' עניין של מעלה כי איוב היה מתווכח עם חבריו ואומ' (איוב י"ט, כ"ג) מי יתן איפה ויכתבון מילי וכו' (שם, שם, כ"ד) בעט ברזל ועופרת לעד בצור יחצבון (שם, שם, כ"ה) ואני ידעתי גאלי חי, וזה פתרון הכתו' כי היה אומ' איוב שיהיה אדם כותב את דבריו לפי שהיה צדיק בעיניו להודיע את צדקתו ואמונתו לדורות הבאים כי לשוא נתיסר בייסוריו ולשון גואלי חי הוא קרוב כמו (ויקרא כ"ה, כ"ה) ובא גואלו הקרוב אליו וכן (רות ג', י"ב) וגם יש גואל קרוב ממני, וכן היה אומ' איוב אחד מקרובי שהם חיים עתה או אחד מן היורשים העתידים לקום תחתיו כלומ' שעתיד להוולד אחרי מותו יקום ויכתוב את דברי, והמ' רוצים לזמ' שעל השכינה דבר שהוא גואל. והוא ראשון וחי לעד עד מי שיולד אחריו כל היצורים כלומ' הוא ראשון ואחרון ליצורים לבטן ונתחנן שיראה בצדקו או יהיה אחרון על עפר יקום מי שיהיה נולד אחר כל היצורים יכתוב אחריו (איוב י"ט, כ"ו) ואחר עזרי נקצו זאת ומבשרי אחזה אלוקי, גם

מזה טעו לומ' כי אמ' הכתו' כי רואה אלוך כמו האדם שרואה בשרו וגופו כלומ' ידמה אלוך לבשר ודם וחלילה לחלילה להיות כן כי כתוב (תהלים פ"ט ז') כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' בבני אלים וכתו' (ישעיה מ' י"ח) אל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו, ופי' הנכון שהיה מדבר ברוב צער ודאגתו ומכת שהין שהיתה בגופו היה מתחנן לבורא כי היה כחוש כל כך ועוד שהיה מסתכל בגופו ומביט בבני מעיו שהן בולטי חוצה והוא שנאמ' (איוב י"ט, כ"ו) ומבשרי אחזה אלוך כאדם שהוא בוכה ואומ' אי פלוני אני רואה את חוליי שיש לי תוך גופי מרוב שהיה כחוש וע"כ הוכיר ה' ונשא עיניו למרום מחמת צערו והכתו' שלאחריו מוכיח כן שכן הוא אומ' (שם, שם, כ"ז) אשר אני אחזה לי עיני ראו ולא זר כלו כליותי בחקי.

משלי.

נז. (משלי ח', כ"ב): ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז, זה נאמר על (ע' בהערות ותקונים) ההכמה שנבראת בה העולם דכתו' (שם, ג', י"ט) ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה.

נז. (משלי ל', ד') מי עלה שמים (ע' בהערות ותקונים) וירד מי אסף רוח בחפניו מי צרר מים כשמלה מי הקים כל אפסי ארץ מה שמו ומה שם בנו כי תדע, דע כי זה הכתו' מכחיש ומבטל כל דברי המכחישים באלוקינו, כלומ' אם יש אדם בעולם שיאמ' כי בן אדם ראינו שיוכל לעלות לרקיע ויוכל לירד מן השמים לארץ או מי שיוכל לאסוף בחפניו הרוח כי לא יוכל אדם ולא כלאך לאסוף ולעצור הרוחות בידו ולזרקם במקום שירצה כמו שעושה הקב"ה שמשיב הרוח ליבש את הארץ או להזיל מים (שם, שם, שם) מי צרר מים כשמלה וכי הוא שיוכל לצור המים. כנגד וכ"ש בעבים שלא יפלו לארץ שנאמ' (איוב כ"ו, ח') צורר מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם כי המים יתקבצו בעבים ולא ירד המטר כי אם ברצון ה' פעם ירדו ופעם לא ירדו, והעב והענן הם כמו העשן שאי אפשר לאדם לאוחזם בידו והמים בתוכן ולא ירדו מהם וזה פלא גדול (משלי י"ט, שם, שם) ומי הקים כל אפסי ארץ אי זה מלאך או אדם שיוכל לעמוד בקצה העולם מצד אחד וישלח ידו בקצהו השנית לתקן אותו ולעשות בו כל שצריך לו ולהטות השמים על הארץ בלא עמוד בלתי הבורא, וגם מי יוכל לראות כל היצורים בשעה אחת ורגע אחד וידע כל הצריך להם ומספיק להם מזונם כולם כאחד ומבין כל מחשבותם שכל העולם לפניו כקמיטה קטנה וכטבעת ביד איש וע"כ כתו' אחריו (שם, שם, ה') אמרת ה' צרופה מנן הוא לכל החוסים בו ואמרת אלוך הוא ספר בראשית שברא הקב"ה את עולמו וכתו' (שם, שם, ו') אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת כי לא יוכל אדם להכחיש את התורה, ודע כי הנוצרים מפרשי' זה הפסוק על ישו שירד בארץ ואח"כ עלה לשמים

וזה הוא שכתו' (שם, שם, ד') מי עלה שמים וירד, ושוא דבריהם כי מי עלה שמים קאי על (שם, שם, שם) מה שמו כאשר מוכיח פשט הכתו', ואל טעותם תשיב שהיה לו ליכתוב מה שמו ומה שם אביו ועוד הכי אמר עלה שמים ואח"כ וירד ולטעותם איפכא מיבעי ליה שאומ' שהרוח ירד מן השמים ועלה באם הנוצרית ולאחר מותו עלה לשמים, אלא דכל על מרע"ה (ע' בהערות ותקונים) שעלה לשמים לקבל התורה ואח"כ ירד עם לוחות וזה פי' כי משה כתב (דברים י"ו, י"ז) בתורה ולא ירבה לו נשים שלא יטו את לבבו, ושלמה המלך סמך על חכמתו ולא פנה לתורת משה וירבה נשים ונכשל שני (מלכים א', י"א, ד') נשיו הטו את לבבו ועכשיו נתחרט ואמר (משלי ל', א') לאיתא'ל ואוכל, כלומר אמרתי שאתי אל אוכל עבור תורת משה והנשים לא תזון את לבי ולבסוף נכשל ע"כ אמר (שם, שם, ב"ג), בער אנכי מאיש עד ודעת קדושים אדע, ר"ל מכ"ש שלא יכולתי להשיג דעת הנביאים הקדושים כגון מרע"ה ולא היה לי לעבור על דבריו, ואמ' (שם, שם, ד') מי עלה כלומ' היה לי להשים על לב שלא נמצא אדם דוגמת משה רבינו ע"ה כי מי עלה שמים כמוהו מי אסף רוח בחפניו כמוהו שלקח מלא חפניו פיה כבשן ואסף בו הרוח שנאמ' (שמות ט', ט') והיה לאבק על כל ארץ מצרים, מי צרר מים כמוהו שקרע הים ועמדו מים צרורים כחומה מי הקים המשכן כמוהו שבזכותו (ע' בהערות ותקונים) עמידת כל העולם כי בזכות העבודה העולם עומד או פי' מי הקים כל אפסי ארץ בבהלה כמוהו כמו שכתו' (שמות ט"ו, י"ד) שמעו עמים ירגזון, ועל מלחמת סיחון כתוב (דברים ב', כ"ה) היום הזה אחל תת פחדך ויראתך וכו' מה שמו של אותו האיש שהיה שקול כנגד משה שעשה כל הגדולות הללו, לכן פשעתי שטעיתי לסמוך על חכמתי ועברתי על תורתו, ועל זה מכיים שפיר (משלי ל', ה') אמרח ה' צרופה כלומ' כל מה שאמר משה מפי ה' אמת ואין לשום אדם לסמוך על חכמתו לבטלו.

שיר השירים.

נ"ה, אמרו שזה הספר נאמר על פי רוח הקדש (ע' בהערות ותקונים) נדבק בו, יסכר פי דוברי שקר (ע' בהערות ותקונים) איך לא יבושו לדבר כזאת כי אשת יוסף היתה כמו שכתו' באון גליון (מתי א', כ"ד, ועוד) ועוד כתו' שם (לוקאס ב', מ"ח) כי אמרה מרים לבנה אנה היית כי אני ואביך בקשנו אותך ולא ידענו איפה אתה ואיך נדבק בה רוח הקדש ולא נתנבאה על העתיד כמו דבורה וחולדה הנביאה אשר בדברי (שופטים ד'—ה') דבורה ובתפילתה נפל כל מחנה סיפרא לפי חרב וגם חולדה הנביאה (מלכים ב', כ"ב, י"ד—כ', דברי הימים ב', ל"ה, כ"ב—כ"ט) דב"ה על העתיד וכל מה שאירע לירושלם ומרים אשת יוסף לא דברה דבר גדול או קטן על העתיד.

והלא כתו' בספר הזה (שיר השירים, ג, י"א): צאנה וראינה בנות ציון במלך שלמה, (שם שם, ט—י'): אפריון עשה לו המלך שלמה עמודיו עשה כסף, וזה כל זה השבח, והיא היתה ענייה ומרוהה שהולכה בנה בסמרטוט, (לוקאס ב, ז): ואיווה מבנות ישראל שהולכות אחריה להניק את בנה ולתקנו והיא לא נחשבה לכלום והכתו' אומר (שם שם, ו) מי זאת עולה מן המדבר כתופפת עשן מקומה מן ולבונה, הנהיו למרים כל אלו הבשמים, ומה למרים לבא (שם, ד, ה) מלבנון מראש שניר וחרמון, ועוד כתיב (שם, ז, י"ד) ועל פתחינו כל מגדים, וכל זה השבח לא נעשה לאומה בעולם כי אם לישראל בימי שלמה והזהב והכסף שני' (מלכים א', י, כ"י); דברי הימים ב', ט, כ"י) ויתן שלמה את הכסף בירושלים כאבנים, ובשמים שני' (מלכים א', י, י, דברי הימים ב', ט, ט) לא היה כבושם ההוא עוד לרוב אשר נתנה מלכת שבא למלך שלמה וכנסת ישראל נמשלה לכלה כדמפורש ביחזקאל (יחזקאל ט"ז, ח) ואעבנה עליך ואראך עתך עת דודים ואפרוש כנפי עליך ואשבע לך ואבא בכרית אותך נאם ה' אלקי' ותהיי לי.

דניאל.

(נמ, דניאל ג, כ"ה): וריוה די רביעאה דמי לבר אלקי', טועני' לומר שעל בן הישראלית אמ' כי נקי' בן אלוך (ע' בהערות ותקונים) ואנחנו נשיב להם ונאמר איך יתכן לומ' זה עליו כי לא נוצר עדין ואם יאמ' שהיה רוחו מתחילה אם כן מה הוצרך להוולד פעם שנייה ולהכנס בבטן אשה מקום שומאה ואם היה כח ברוחו להציל חנניה מישאל ועזריה מתוך כבשן האש איך לא היה בו כח להציל עצמו מיר הורגיו, עוד ג"ל כי הפסוק אומ' דמי לבר אלקי' ואם כדבריהם היה ל"ל בר אלקין, והאמת כי אותו בר אלקי מלאך היה, וכן מצאנו שהמלאכים נק' בני אלקי' שנאמ' (איוב א', ו); ב, א) ויבאו בני האלקי' להתייצב על ה' וכתיב (תהלים כ"ט, א) הבו לד' בני אלים וכת' (איוב ל"ח, ז) ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלקים. ס, (דניאל ז, י"ג—י"ד): וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתי הוה ועד עתיק יומין מטא וקדמוהי הקריבוהי וליה יהיב שולטן ויקר ומלכו כל עממיא אומיא ולישניא ליה פלחין שלטניה שולטן עלם די לא תעדי ומלכותיה די לא תתחבל.

ואיך יוכלו לומר כזה שהכתוב קורא לו בר אינש והם קוראים אותו בן אלוך ועוד כי כל העמים והלשונות לא יאמינו אל טעותם וזולתי הם לברם ואם נמשכה מלכותם עד הנה, וזאת הנבואה נאמ' על משיח בן דוד כאשר הבטיחונו הנביאים, ועוד כי מלכותם מלכות שלישית, בהזיון דניאל כי הם מבני יון בן יפת (ע' בהערות ותקונים) ועתידה מלכות רביעית שהיא מלכות ישמעאל להחריב מלכות רומיים שהיא שלישית והוא שאמר דניאל (דניאל

יב, מ') מלכ' רביעאה תהוי תקיפ' כפרזלא, (שם, ז', כ"ג) די תשנא מן כל ארעא מלכותא ותיכול כל ארעא וכת' (שם, ב', מ"ד) וביומיהון דמלכיא אינון יקים אלק שמיא מלכ' די לעלמין לא תתחבל וכו' והיא תקום לעלמיא והיא מלכות בית דוד שעתידה להחריב ד' מלכויות ומלכותו קיימת לעד, במהרה בימינו אכ"ר.

אלו הם תשובות נצחיות אחרות לאפיקורסים בכל מקום שפקרו המינים בתורה בנביאים ובכתובים ובתלמוד.

סא. כישראל שוען עם הגוי ואומ' לו הגוי שהקב"ה נתן תורה למשה ואח"כ חדש בה ע"י ישו, ישיב לו הישראלי שזה לא יתכן שהרי בפ' ראה אנכי כתו' (דברים י"ג, א') : את כל ה'זכר אשר אני מצוה אתכם אותו תשמרון לעשות לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו הרי שצונו שלא להוסיף ושלא לגרוע כלל, עוד כתוב אחריו (שם, שם, ב') : כי יקום בקרבך נביא וכו', (שם, שם, ג') : ובא האות והמופת וכו', (שם, שם, ד') : לא תשמע אל דברי הנביא ההוא וכו', וכתו' אחריו (שם, שם, ו') : והנביא ההוא או הולם החלום ההוא יומת כי דבר סרה על ה' אלקיכם המוציא אתכם מארץ מצרים וכו' ובערת חרע מקרבך, עוד שם (שם, שם, ז') : כי יסיתך אחיך בן אמך או בנך או אשת חיקך וכו' בסתר לאמר נלכה ונעבדה אלקים אשר לא ידעת אתה ואבותיך, וכתו' (שם, שם, ט') : לא תאבה לו ולא תשמע אליו לא תחוס עינך עליו לא תחמול ולא תכסה עליו, (שם, שם, י') : כי הרוג תהרגנו ידך תהיה בו בראשונה להמיתו, וכתו' (שם, שם, י"א) : כי בקש להדיחך מעל ה' אלקיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים הרי מצינו בפ' שכל המוסיף או גורע דבר חוץ מתורת משה רבינו נקר' מסית ומדיח וחייב מיתה, ואם ישוען הגוי לומ' שהתורה החדשה היא תוספת על הישנה מה שהיתה חסרה כמו שכתו' (מתי ה', י"ז) כאון גליון שלהם : לא באתי להתיר תורת משה כי אם למלאה (ע' בהערות ותקונים), ישיב כי זה יקרא מלאוי כשהיה מוסיף על תורת משה דבר שלא כנגד התורה, אבל עכשיו שכל החדשה היא כנגד הישנה אין זה מלאוי כי אם סתירת התורה וחסרון שהרי כמה מצות כתובי' בתורה, והחדשה שלהם מפרק אותם כגון ברית מילה, ואף לדבריהם (לוקאס ב', כ"א) ישו היה מהול והם אינם נמולים והכתוב (בראשית י"ז, י"ג) אומ' הימול ימול יליד ביתך וכו' והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם הנה שהמילה נצטוה להם ולדורות עולם וכגון (שמות ל"א, י"ג—י"ז) שמירת

שבת (ויקרא כ"ג, ד'—מ"ד) וימים טובים ושלא לאכול (ויקרא י"א, א'—מ"ו) בהמה וחייה שאינה מעלת גירה ודג' בסנפיר וקשקשת.

עוד בענין מילה מצינו זכריה (זכריה ט', י"א) שאמ' בדם בריתך שלחתי אסירך מבור אין מים בו הרי מצינו שעשה לנו ישועה על מצות ברית מילה, ואם יאמר אדרכה המהול הוא בעל מוס ואינו ראוי לבא בקהל (ה') דכתי' (דברים כ"ג, ב'): לא יבא פצוע דכא, תשובה חלילה כי אברהם היה מהול ונקר' תמים שני' (בראשית י"ז, ב'): התהלך לפני והיה תמים, ופצוע דכא פי' (ע' בהערות ותקונים) שנכרת הגיד ונעשה סרים שאינו יכול להזריע ולהוליד, עוד נאמ' שהתורה לא היתה חסר' כלום שהרי דוד אומ' (תהלים י"ט, ח'): תורת ה' תמימה משיבת נפש פי' שלמה ואינה חסרה כלום וכתי' (שם, שם, י'): יראת ה' מהורה עומדת לעד משפטי ה' ישרים הנה כל זה מוכיח שאין להוסיף ואין לגרוע מתורת משה רבינו ע"ה, ועוד טוב לטעון עליהם שאינם מקיימים תורת משה רבינו וכמו שהתוספת שלהם הוא גירוע שהדת צוה לכהנים שלא ישמאו למתים שני' (ויקרא כ"א, א'): אמור אל הכהני' בני אהרן ואמרת אליהם לנפש לא ישמא בעמיו, עוד אסר (שם, שם, ט"ז—כ"ג) שלא יהיה הכהן בעל מוס והם הכעלי מומים נעשים כומרים וגם עוסקים בהספד ובקבורת מתיהם, ואפילו לדבריהם אם היתה החדשה תוספת על הישנה מכל מקום הכתוב ציונו (דברים י"ג, א'): לא תוסף עליו וכו', עוד מצינו בסוף כתובי' שאומ' (תהלים קמ"ז, י"ט—כ'): מגיד דבריו ליעקב הקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום הללויה (ע' בהערות ותקונים) והם היאך יכולים לומ' שהשם נתן להם תורה חדשה, ועוד היאך הם בוסחים להיות נושעים שלא היה א' מן הנביאים שניבא עליהם ישועה אלא עלינו, ישעיה אמ' (ישעיה מ"ה, י"ז): ישראל נושע בה' תשועת עולמים העולם הזה והעולם הבא, (ע' בהערות ותקונים). עוד אם טועני' שאין לנו ידיעת הבורא ומציאותו (ע' בהערות ותקונים) נשיב להם הרי דוד אמר (תהלים ע"ו, ב'): נושע ביהודה אלקי' בישראל גדול שמו ואיך אין אתנו מציאותו וידיעת ה' הנכבד, ואח"כ יאמר ישראל לגוי אתה שסובר לידע ה' תאמר לי האומה שלכם מאין יצאו, אם יאמר מאדם והוה תשיב שאין זאת שאלתך כי כולנו מהם יצאנו אמנם אני שואל על האב ופטרון מן האומה שלכם, אם יאמר מעשו תזכור לו נבואת עובדיה, ירמיה (מ"ט, ז'—כ"ב) ויחזקאל (כ"ה, י"ג—י"ד; ל"ה, א'—ט"ו) שהתנבאו על אדום שאין להם תקנה, אומ' בעובדיה (א', ח'): והאבדתי חכמים מאדום וכו' ורכים אחרים שאומ' שם כמו (שם, י"ח): ולא יהיה שריד לבית עשו, ועוד אפי' שם רמו התשועה שלנו בביאת המשיח שני' (שם, כ"א): ועלו מושיעים בחר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה וזה יהיה בביאת משיחנו במהרה בימינו אכ"ר.

ישעיה.

סב. ואם יאמר הגוי הנה בא משיח, יאמר לו הנה כתוב בראש ישעיה (כ', ד'): וכתתו חרבותם לאיתים וכו' ואנו רואים שתמיד נעשים מלחמות וגם הנה עתה ב"ה וירושלם הרבין והכתוב אומ' (חגי ב', ט'): נכון יהיה כבוד הבית הזה האחרון וגו' ואומ' (ישעיה ב', ב'): נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים וגו' ועוד בפי' (שם, י"א): ויצא חוטר מגזע ישי כתי' (שם, שם, ו'): וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירביץ וגו' וכת' (שם, שם, י"א): והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו אשר ישאר מאשור וממצרים וגו' וכת' (שם, שם, י"ב): ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ וכת' (שם, שם, י"ג): וסרה קנאת אפרים וצוררי יהודה יכרתו, הנה מצינו שמוכיח שבן דוד לא בא כי זה לא היה ואם ישעון לומ' שישו היה משיח ומשבא ישו ש"מ שבא משיח זה אין לומ' לפי שלישו לעולם לא היה שלום ועוד שבמשיח כתיב שיהיה נקבר (ע' בהערות ותקונים) דכת' (שם, שם, י'): והיתה מנוחתו כבוד והוא לא מת אפי' כשאר בני אדם.

סג. (ישעיה ד', י"ד): ועל הנה העלמה הרה, כי ה' דהעלמה מורה ידיעה ע"כ צריך לומ' שהיא היתה אשת הנביא, ועוד מסימן שנתן לו שזה היה סימן לאחו (שם, שם, י' וגו') ואין אדם נותן סימן שיהיה לאלף שנים עבור ענין הווה כשהיה אז. ע"כ צריך לומ' שהוא נתן לו סימן מדבר שאירע לו באותו הזמן, ואם ישיב שמצינו שהקב"ה נתן סימן לישראל על העתיד באמרו (שמות ג', י"ב): בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה, וכן הרמיון על הנה העלמה שנתנבא על ישו שעתיד להיות, יש להשיב כי היא בשורה טובה שאמ' לו הקב"ה בהוציאך את העם וגו' וזה לקירוב הימים אבל זה על ישו לא היה אלא לאלף שנה, ומי הוא שיאמין לאות שיבא לאלף שנים.

סד. עוד תשובה אחרת ברורה להשיב לנוצרי שהוא לא היה אלוך שהנה כתי' בישעיה סמוך (ישעיה מ"ג, כ"א) לעם זו יצרתי לי (שם, שם, י'): למען תדעו ותאמינו לי ותאמינו כי אני הוא לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה (ע' בהערות ותקונים) והיאך יוכלו לומ' שישו הוא אלוך, עוד יש לישראל לומ' לגוי אותה הנבואה שבישעיה סמוכה לעניין סנחריב (ישעיה ל"ו—ל"ט), (ישעיה ל"ד, א' וכו'): קרבו גוים ולאומים הקשיבו תשמע הארץ ומלואה תבל וכל צאצאיה כל זאת הנבואה נאמ' על מפלת אדום ואדום הוא עשו דכת' (בראשית ל"ו, א'): עשו הוא אדום, וכתב שם (ישעיה ל"ד, ח'): כי יום נקם לה' שנת שילומים לריב ציון ואימ' (שם, ל"ה, ג'): חזקו ידים רפות עד (שם, שם, י') ופרווי ה' ישובון, עוד יש לומר לגוי הנחמות שבישעיה לאחר מעשה סנחריב (ישעיה ל"ו—ל"ט), (שם, מ', א'):

בחנו נחמו עמי ואומר בסמוך לו (שם, מ"א): ואתה יעקב עבדי ישראל אשר בחרתיך וגו' (שם, שם, י"ד) אל תיראי חולעת יעקב מתי ישראל וגו' ולא מצינו בכל התורה שנקראו אומות העולם ישראל כי עם ישראל לבדם (ע' בהערות ותקונים). עוד בסמוך לו (שם, מ"ג, א'): ועתה בה אמי ה' בוראך יעקב ויוצרך ישראל אל תירא כי גאלתיך וכל אותה הנבואה. עוד בסמוך אומ' (שם, מ"ד, ו'): כה אמר ה' מלך צור ישראל וגואלו אני ראשון ואני אחרון וכל אותה נבואה מדברת על עניין הפסילים וסמך ליה כתיב (שם, שם, כ"א): וזכור אלה יעקב וישראל כי עבדי אתה וכו', (שם, מ"ה, י"ז): ישראל נושע בה' תשועת עולמים ומשמע בשני עולמות (ע' בהערות ותקונים) עולם הזה ועולם הבא אבל לאומות לא מצינו תשועה בכל המקרא, עוד אחריו כתיב (ישעיה מ"ט, ה'): ועתה אמר ה' יוצרי מבטן לעבד לו וכל אותה נבואה נאמרה על גלות ישראל וקבוץ גליות וגאמי' (שם, שם, י"ד): ותאמר ציון עובדי ה', וכת' (שם, שם, כ"ג): והיו מלכים אומניך. עוד אותה הנבואה (שם, נ"א, י"ז): התעוררי התעוררי קומי ירושלם, (שם, נ"ה, א'): דני עקרה וכן כמה נבואות אחר' כמו (שם, ס', א'): אורי כי בא אורך, וכת' (שם, ס"ג, א'): מי זה בא מאדום המוץ בגדים, (שם, ס"ה, י'): שמחו את ירושלם וגילו בה כל אודהיה, וסמך ליה (שם, שם, י"ז): אוכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדיו יסופו נאם ה'.

ירמיה.

ס"ה, כת' סמוך לתחלתו (כ', ג'): קודש ישראל לה' ראשית תבואתה כל אוכליו יאשמו רעה תבא עליהם נאם ה', עוד אמי' (שם, כ"ג, א'): הוי רועים מאבדים ומפיצים את צאן מרעיתי, (שם, שם, ה'): הנה ימים באים נאם ה' והקימותי לדוד צמח צדיק ומלך מלך והשכיל ועשה משפט וצדקה בארץ בימיו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו פי' (ע' בהערות ותקונים) וזה שמו של מי שקרא והקים זה המלך ה' צדקיני הוא הקב"ה, עוד כת' (שם, ל', ד'—ו'): ואלה הדברים אשר דבר ה' אל ישראל ואל יהודה כה אמר ה' קול הדרה שמענו פחד ואין שלום שאלו נא וראו אם יולד זכר וגו' וכל אותה הנבואה נאמר' על גוג ומגוג, וכת' ביה (שם, שם, ז'): ועת צרה ליעקב וממנה יושע וסמך ליה (שם, שם, י'): אל תירא עבדי יעקב וכת' בפסוק אחריו (שם, שם, י"א): כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הפיצותיך שם ואך אותך לא אעשה כלה ויסרתך למשפט ונקא לא אנקך פי' לגמרי לא אלא שאשמיד הרשעים ואחיה הצדיקים עוד יש לפרש ויסרתך למשפט בעולם הזה (ע' בהערות ותקונים) שתלכו בגלות ונקא לא אנקך אלא איסרך והדברים מוכיחים כדכתיב בסמוך לו (שם, שם, ט"ז): כי כל אוכליך יאכלו וכל צורריך בשבי ילכו והיו

שומיך למשיסה וכל בוויזך אתן לבו וכתי' (שם, שם, כ"ג): הנה סערת
 חימה יצאה סער מתגורר על ראש רשעים יהל ואלו הרשעים הם האומות
 כדכתיב בתריה (שם, ל"א, א'): בעת ההיא נאם ה' אהיה לאלקים בכל
 משפחות בית ישראל והמה יהיו לי לעם וכתי' אחריו (שם, שם, ב'): כה
 אמר ה' עם שרידי הרב הלך להרגיעו ישראל וכל אותה הנבואה עוד אומ'
 בסמוך לו (שם, שם, ל"א): הנה ימים באים נאם ה' וכרתי את בית ישראל
 ברית חדשה וכתוב באותה נבואה (שם, שם, ל"ו): אם ימוש החקים האלה
 מלפני נאם ה' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים וכל אותה
 הנבואה עד (שם, שם, מ'): לא ינתש ולא יחרם עוד לעולם.

יחזקאל.

סו. יש לזמ' לגוי אותה נבואה שאומרת (יחזקאל ל"ד, כ'): בן אדם
 הנבא על רועי ישראל הפט' אם בחקתי (ע' בהערות ותקונים) וכתי' בסמוך
 ליה (שם, שם, כ'): לכן כה אמר ה' הנני אני ושפמתי אני בין שה בריה
 ובין שה רזה וכל אותה הנבואה שאמ' על גאולת ישראל ואח"כ אומ' (שם,
 ל"ה) במפלת ארום, עוד יש לזמ' זאת הנבואה (שם, ל"ו, ט"ז—כ"ח):
 ואתה בן אדם קח לך עץ וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חכריו הפ' ויגש
 אליו והגוים מודים שעתיד (שם, ל"ח, וכו') גוג ומגוג להיות ובסוף אותה
 נבואה אומ' (שם, ל"ט, כ"ב): וידעו בני ישראל כי אני ה' רק היום ההוא
 והלאה, (שם, שם, כ"ג): וידעו הגוים וכו' הנה שהתשועה עתידה להיות
 לישראל ולא לשאר אומות, עוד לאחר אותה נבואה אומר (שם, מ' מ"ח):
 בעניין בית המקדש וירושלם שנאמ' בה (שם, מ"ו, י"ג): גבול תתחילו את
 הארץ לשני עשר שבטי ישראל יוסף הכלים וכו' הנה בפ' אומ' שעתידין
 שראל לירש את הארץ לעתיד לבא.

תרי עשר.

סז. בסוף עמוס (ט', י"א—ט"ו): מדבר בנחמות ישראל. חזון עובדיה
 כוליה עד מפלת ארום. בסוף יואל (ב', ט"ו): כתיב תקעו שופר בציון וכו'
 עד (שם, ד', ט'): קראו זאת בגוים ומשם והלאה באותה נבואה אומ' (שם,
 שם, י"ב): כי הקב"ה ידן כל הגוים בעמק יהושפט (שם, שם, ט"ו) והשם
 יהיה מחסה לעמו. בספר מנחם (ד', א'): כתיב והיה באחרית הימים נכון
 יהיה הר בית ה' בראש ההרים וכל אותה הנבואה היא נגד הפוקרים, עוד
 כתוב אחריו (שם, ה', א'): ועתה בית לחם אפרת' צעיר להיות באלפי
 ישראל ממך לי יצא להיות מושל בישראל (ע' בהערות ותקונים). והפוקרים
 אומרי' שמדבר על ישו ואינו כן שאינו מדבר אלא על משיח דכתי' בתריה
 (שם, שם, ו'): והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כשל מאת ה' כרביבים

עלי עשב וכו' א"כ ישראל יהיו מושלים בגוים באותו הזמן כמו שמוכיח לשם
ימינו ישו היו ישראל תחת מלכי רומי וגם מימות ישו משלו האומות על
ישראל בעונותינו שגרמו ולא מכחו ולשם הוא אומ' (שם, שם, ח'); תרום
ידך על צריך וכל אויבך יכרתו, אלא בוודאי במשיח הכתוב מדבר ועוד אמ'
הכתו' (שם, שם, א'); שהוא יהיה מושל בישראל וישו ישראל משלו עליו
לפי דבריהם שאומ' שתלאוהו אלא וודאי לא דבר על ישו.

גם בסוף צפניה (ג', י"ג—כ') מדבר בנחמות ישראל עוד בזכריה
(ח', ו') אומ' כה אמ' ה' צבאות הנני מושיע את עמי מארץ מזרח וכל
אותה נבואה עתידה להיות, וכת' בסוף (שם, שם, כ"ג): בימים ההם יהיו יוקו
עשרה אנשים מכל לשונות הגוים בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם וכו'
וכת' בסוף (שם, מ', מ'): גילי מאד בת ציון וכו'. עוד בסוף אומ' (שם,
י"ב, א'): משא דבר ה' על ישראל נאם ה' נטה השמים ויוסד הארץ עד
סוף הספר בנחמות ישראל. ועוד בספר מלאכי סמוך לראשון אומ' (מלאכי
א', ו'): מגישי' על מזבחי לחם מגואל וכת' אחריו (שם, שם, י'): אין
הפין בכס ומנחה לא ארצה מידכם וכו' וכת' אחריו (שם, שם, י"א): כי
ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוים וכו' (ע' בהערות ותקונים) אומ'
הגוים שהקב"ה אינו רוצה לקבל קרבנות ולא מנחות מישראל בשביל עונותיהם
אבל מהם מקבל, תשיב על איזה עון אינו מקבל קרבנות ישראל אם תאמ'
בשביל עון ישו זה לא יתכן כי מלאכי היה במקדש שני וישו היה לאחר
כמה זמן ולא היה באותם הימים ועוד הרי הכתו' מוכיח למה לא יקבל קרבן
ומנחה מהם בשביל שהיו מבזים הקרבנות ומקריבים בעלי מומים שהם פסולים
כמו שאומ' (שם, שם, ו'): מגישים על מזבחי לחם מגואל ואמרתם במה
גאלנוך וכו' וכת' (שם, שם, י"ג): והבאתם גזול את הפסח ואת החולה
וכת' (שם, שם, ה'): וכי תגישון עור לזבח אין רע שהרי בפי' אמ' הכתו'
סיבת מיאון קרבנותיהם בעבור שהיו מקריבים בעלי מומים ולא בעבור ישו
זמה שכתו' (שם, שם, י"א) ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי ומנחה טהורה,
כך פי' (ע' בהערות ותקונים) הנביא היה מוכיח ישראל ואמ' להם למה אתם
מקריבים הבעלי מומים והלא בכל מקום מוקטר מוגש לשמי ומנחה טהורה
פי' מוקרבת בכלי טהור; כמו כן מקריבי' לשמי כי כל האומות אע"פ שיש
להם אלקות מזכירי' שם ה' (ע' בהערות ותקונים) ואעפ"כ אינו אומ' שיקבל
מהם אלא הם מקטירים לשמו והוא אינו מקבל כדכת' בפי' קרה שכל מי
שאינו מורע אהרן הכהן לא יגש להקריב, שני' (במדבר י"ז, ה'): זכרון לבני
ישראל למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מורע אהרן הוא להקטיר
קטרת לפני ה', ועוד באותה פרשה (שם, י"ה, ו'): אתה ובניך אתך תשמרו
את כהונתכם לכל דבר המזבח וכו' והזר הקרב יומת הרי שמוכיח שכל מי
שאינו מורע אהרן ועובד העבודה המסורה לכהנים חייב מיתה, ועוד לפי

דבריהם הישמעאלים ושאר אומות שווין להם ככתו' (מלאכי א', י"א) ;
 ובכל מקום מוקטר וכו' הרי ה' השווה יחד קרבנות מכל האומות ומה הפרש
 יש ביניהם מכל שאר האומות אלא וודאי לא הקפיד הכתוב אלא על י ש
 שבאותו הדור שהיו מקריבים קרבנות פסולים, ועוד יש לפרש ובכל מקום
 מוקטר מוגש לשמי אם הייתי רוצה לקבל מהם, עוד בסוף מלאכי (ג', י"ט) ;
 כתו' כי הנה היום בא בוער כתנור ומדבר על האומות שהרי אמר לשם (שם,
 שם, פ') ; וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה וכו', וכתו' בתריה (שם, שם,
 פ"ב) ; זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב נראה שאותם שמקיימים
 תורת משה רע"ה הם יראי ה' ואותה תורה עיקר וכתו' בתריה (שם, שם, כ"ג) ;
 הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא וזה בוודאי עתיד להיות. כלל כל
 הדברים כל מענה שיטעון הגוי עיין בראש הנבואה או בסופה ושם תמצא
 מה שראוי לחשוב כמאמ' רז"ל (סנהדרין ל"ח ע"ב ; ירושלמי ברכות דף י"ב
 ע"ד דקום קראטאשין) ; כל מקום שפקרו המינים תשובתן בצידן.

תקונים* והערות.

סימן א', ת' שורה 5; דנה — נאמר ומה שנכתב ופישריה מלא י' כן דרך המחבר לכתב מלא גם התנועות הקטנות ודי להקראים בהערה זאת ולא אעיר על זאת עוד. הערה: כבר תמה על זאת וידידה ה' פילא האלכסנד' בספרו על הבריאה צד 16 ואמר כי אלקים לבדו ידע מעמה. ומה שהוסיף לתרין לפי ראות עיניו ע"ש. וטענה זאת נמצאה כבר בויכוחו של יוסטין מארטיד עם טרפון היהודי פרק ס"ב ועיין מה שכתבתי עליה בספרי: „יוסטין מארטיד אונד דיא אנדה" פרק A סימן 15 צד 24 ועיין מאמר ר' יוחנן סנהדרין דף ל"ח ע"ב ומאמר ר' שמלאי ירושלמי ברכות פ"ט דפוס קראטאשין דף י"ב ע"ד; בראשית רבה פרשה ח' ס' ט' דברים רבה פ' י"ב סימן י"ג; מכילתא פסחא פרשה י"ד; מגלה ט' ע"א, ירושלמי שם, דף ע"א, ע"ד; לקח טוב וחזקוני ושאר המפרשים. והר"א בערלינער נ"י בהערותיו „זכור לאברהם" לפירוש רש"י שם הערה מ' כתב: נעשה אדם נפעל עומד וגו' בחיי בשם רש"י אולם בבחי' אשר בידו מה' גאלדמאנן ווארשא תרל"ח נדפס: והראב"ע בשם י"א וכו' ובראב"ע שבידי דפוס וויען תקנ"ד הלשון משונה ועיין מחזור וויטרי מ' מקיצי נרדמים צד 514 שורה 14—11: ואית דלא גרסי הא וכו' שהוא כדעת הר"א שהלך עליהם הראב"ע, וכן לפי דעת ר' הונא רבה של צפורין בראשית רבה פ"ה, סימן ה' (מבוא מדרש תנחומא להר"ש באבער נ"י צד 154), נעשה הוא נפעל. אולם ר' יונתן לא שת לבו לשעות המינים ודרש בראשית רבה פ"ה, סימן ח' (מבוא מדרש תנחומא שם) שהקב"ה אמר למשה כתוב והרוצה לשעות ישעה, כי יסוד תורת אלקינו ה' אחד! ומשה רבינו הוזהרנו לשמור מאד לנפשותינו כי לא ראו כל תמונה ביום דבר ה' אל אבותינו בחרב (דברים ד', ט"ו), וכן כתב יוסטין מארטיד בויכוחו עם טרפון היהודי פרק ס"ה, כי אמר לו טרפון: הרבת עלי כתובים לחזק דבריך אולם מה אעשה לדברי הנביא ישעיה' מ"ב, ח': אני ה' הוא שמי וכפודי לאחר לא אתן וגו' ? כי הרבת פנים למקרא ומי שרוצה לשעות ימצא מקום לשעות. ועיין דרשת ר' מנחמן בשם ר' אבין על ישעיה' מ"ב, ח', פסיקתא דר' כהנא מ' רש"ב נ"י דף ס"ב, ע"ב ודף קמ"ד, ע"א: לאחר אלו השעירים או השדים כמו שהוא פסיקתא רפתי דף

פ"ה ע"ב מה' מאיר איש שלום, ותהלתי לפסילים כמשמעו שהיא ג"כ נגד הנוצרים. ועיין ספר חזק אמונה חלק א', פ', ט' — י'.

סימן ב'. ת' שורה 1; 5: בצלמנו; שורה 7: ישרצו; שורה 11 על.

הערה: עיין בהערה לסימן א' וכן בנצחון לר' ליפמן סימן ו' שהיד למראה עיני המחבר כמו שנראה מלשונו: הנשמה אמרו רז"ל דומה ליוצרה וכו' והנצחון אחו בלשון הפ' דר' אליעזר. ועיין פ"ר יוסף קמחי שהביא הרמב"ן בראשית א' כ"ו. ובבחי"י (שם, שם) נדפס בשעות: ר' דוד קמחי. ועיין אבות פרק ג' משנה י"ד מאמר ר' עקיבא: חביב אדם שנברא בצלם. ועיין קבוצת מאמרי אברהם גייגער צד 102 סימן ד'.

סימן ג'. ת' שורה 11 חללה — שורה 27 ראה שורה 29-30
חבר ג' כתובים לאחדים כמו ששמתי הציונים בפנים. שורה 33: הימין. —

הערה שורה: 1. דבר זה לא נאמר באון גליון בפירוש כי אם לפי דעת קצת מפרשיו נרמז באגרת ראשונה של פעטרוס פרק ג' פסוק י"ט ופרק ד' פסוק ו'. אולם בימי יוסטין מארשיר כבר היה ידוע, כי בויכוחו עם טרפון היהודי פרק ע"ב בסופו אמר: כי מחקו היהודים מדברי ירמיה' והנבואה הרומזת על זה הדבר כמו שכתב אירענאוס בספרו נגד הפוקרים (adv. haereses) ספר ד' פרק כ"ב והבאים. ובאמת לא מחקו היהודים כי אם הנוצרים הוסיפו דברים ועיין נצחון סימן ה': חזק אמונה חלק א' פרק י"א. ועיין פליטת סופרים למהר"א בערלינער ג"י צד 31 סימן ט'.

סימן ד'. הערה: שורה 1. מקור הטענה הזאת און גליון הננו של נקדימון ונמצאה בספרו של אירענאוס נגד הפוקרים ספר ה' פרק ט"ו וי' והיתה שגורה בפי הנוצרים ולגלג עליה צעלזוס החכם היוני בספרו "דבר אמת" כנראה מן ספרו של אריגנעס "נגד צעלזוס" ספר ו' פרק ל"ד-ל"ז. והיהודים השיבו, כי עין ישו סימן קללה שנאמר דברים כ"א, כ"ג: כי קללת א' תלוי כנראה מויכוחו של יוסטין עם טרפון פרק פ"ט. ויוסטין התמרמר אל היהודים בעבור התשובה הזאת. אמנם לדעת יוסטין היה עין החיים סימן לעין ישו כמו שכתב בויכוחו שם פרק פ"ו והביא שם גם רמזים אחרים ובתוכם גם העין שהראה ה' למשה (שמות ט"ו, כ"ה). ועיין תשובה על זאת הטענה נצחון סימן נ"ו ופליטת סופרים למהר"א בערלינער ג"י צד 30 סימן ו' והטענה שעין החיים היה סימן לעין ישו נמצאה כבר בהזיונות יוחנן ב', ז', ולהחזיקה הוסיפו הנוצרים הראשונים במזמור צ"ו, י' אחר מלך: "מעל העין" עיין יוסטין מליצה א' בעד הנוצרים פרק מ"א ויכוחו עם טרפון פרק ע"ג ובהערות אטמא שם.

סימן ה'. הערה שורה 2: וכן פ"ה הראב"ע וכן דרש פפוס, מכילתא

שמות י"ד, כ"ט מה' מאיר איש שלום דף ל"ג ע"א ובמאיר עין שם ור' עקיבא
אמר לו דייך פפוס ! והענה של הנוצרים עיין יוסטין בויכוחו פרק ס"ב ופרק
קכ"ט, ואולי כיון יוסטין למאמר של ר' עקיבא במה שאמר : „שהמתחכמים“
„ואינם רוצים בהאמת מפרשים הכתוב על דרך ההעתקה (מראפאלאניא)“.

סימן ו'. ת' שורה 2 : כיון ק עשב.

הערה שורה 1 : השענה כתב כבר יוסטין בויכוחו פרק כ', ועיין מה
שכתבתי בספרי : „יוסטין מארסיר והאגדה“ פרק A סימן 5 צד 9.

הערה שורה 6 : עיין ספרא קדושים פרק י' הלכה י"א ; סנהדרין דף
נ"ח, ע"ב ; ירושלמי יבמות פרק י"א, ה"א דף י"א, ע"ד ; סנהדרין פרק ה'
הלכה ה' ד' כ"ב, ע"ג ופרק ט', ה"א דף כ"ו, ע"ד ; פרקי דר' אליעזר פרק
כ"א ופרק ל"ט ובדברי הפדר"א מתורין קושית מהר"א מזרחי שהביא המרא"ה
ווייס נ"י במסורת התלמוד על הספרא שם, והמראהו"ו לא עיין יפה, בהירושלמי
שהביא, כי הרבים : „הראשונים“ קאי על קין והבל, ומשעם זה הותרו לישראל
כתלי דחזירי בשבע ששכשו, חולין י"ז, ע"א.

הערה שורה 7 : צ"ל ד' כמו שהוא לקמן סימן כ"ב.

סימן ו'. הערה שורה 2 : אגרת אל העברים ו', נ' בפירושי אבות
הנוצרים וכנגד זאת השענה אמר ר' ישמעאל, כי בקש הקב"ה לחוציא כהונה
משם אולם נפסל מן הכהונה לפי שהקדים ברכת העבר לברכת קונו, נדרים
דף ל"ב, ע"ב, ויקרא רבהפרשה כ"ד סימן ו', כמו שכתבתי בספרי יוסטין
מארסיר והאגדה פרק B סימן 5, צד 49 והראב"ע (בראשית י"ד, י"ח) לא
עמד על סוף דעת אגדה זאת.

סימן ח'. ת' שורה 8 : מפתח האהל.

הערה שורה 3 : עיין מה שכתב יוסטין מארסיר בויכוחו פרק נ"ו ומה
שכתבתי אני בספרי על יוסטין פרק A סימן 12 צד 19-21, אולם
השענה כמו שהביאה המחבר כתבה אמבראזיוס במאמרו בענין האמונה בתחית
המתים ועיין נצחון סימן כ"ג.

סימן ט'. ת' שורה 1 : ועל עמ' ; שורה 5 : אמר אלקי ישראל ; שורה
6 : אלקי ואדני ; שורה 7-6 : אליך ה' ; שורה 8 : הוא גר'.

הערה שורה 2 : כן כתב יוסטין בויכוחו פרק נ"ו, ס', קכ"ט וכן אמר
ליה ההוא מינא לר' ישמעאל בר' יוסי, סנהדרין ל"ח, ע"ב. וכן הביא הנצחון.
סימן כ"ד, ומה שהביא המחבר לראיה משמות כ"ד, א', באמת משם טען
ההוא מינא על ר' אידית (סנהדרין שם) ויפה כתב הנצחון שם, כי תשובת
הכובס לפני ר' ישמעאל בר' יוסי היא ג"כ תשובה לשאלת המין מר' אידית

ומה שכתב הנצחון שם עוד הם דברי ר' יצחק, בראשית רבה פרשה נ"א סימן ב', ולמה לא אמר דברים בשם אמרם? והמין שדבר עם ר' אידית היה נוצרי ולא כמו שכתב ידידי היקר מהרב"ז באכער נ"י בספרו אגדת בני ארץ ישראל ח"ג צד 708, כי גם המינים אשר לא רצה ר' ששת לחקק אותם הם נוצרים כמו שנדרש בדפוס ווינציא בנמרא וברש"י: מיני ישו בבא בתרא כ"ה ע"א. כי להנוצרים צו מחקקיהם להתפלל ופניהם למזרח, לפי שהגן ערן היה למזרחו של עולם ולפי שהלוי (דה"י ב', ה', י"ב) עמדו מזרח למזבחה. סימן י'. ת' שורה 4: ויתחזק ישר' וישב; שורה 6: אמר; שורה 7:

פסלם.

הערה שורה 2: הטעות נמצאה כבר בההעתיקה העתיקה של ע' זקנים. (עיין פראנקל: איבער דען איינפלוס דער פאלעסט. עקסענטוע וכו' צד 14 הערה 6) ועיין נצחון סימן מ"ד; אגרת אל העברים י"א, כ"א ובפירושי אבות הנוצרים שם.

סימן י"א. הערה שורה 2: עיין נצחון סימן מ"ה.

הערה שורה 3: ע"ז דף כ"ה ע"א, בראשית רבה פ' צ"ז סימן ד'; תנחומא מכבר ויחי סימן ו'.

סימן י"ב. הערה שורה 1: עיין מה שכתב על פירושי היהודים והנוצרים ומדרשי חכו"ל בפסוק הזה החכם ציממעלם במאנאצין להר"א בערלינער והר"ד האפפמאן נ"י שנת 1890 צד 1 והבאים. היש משיבין הוא הנצחון סימן מ"ו, רפ"ו ושל"ב והיש מפרשים הם הרשב"ם והטור והאחרון היה למראה עיני המחבר. ועיין חזק אמונה ח"א פרק י"ד; מבוא התנחומא למהר"ש באבער נ"י צד ע'; פליטת סופרים למהר"א בערלינער נ"י צד 29 וצד 35, פ' אגדות לרשב"א מה' ר' פריץ פערלעס ע"ה בספרו חיי הרשב"א ותשובות הרשב"א ח"ד סימן קפ"ז דפוס ווילנא תרמ"א. ועיין יוסטין מארטור פרק נ"ב בויכוחו ישגראה מדב' כי כבר בימיו השיבו היהודים, כי מלכות שבט יהודה כבר פסקה בימי נבוכדנצר. ועיין בראשית רבה פ' צ"ה סימן ט' דרשת ר' חנין שאין ישראל צריכין לתלמודו של מלך המשיח וכו'. ושענה כזאת שם יוסטין בפי טרפון פרק ס"ד בויכוחו.

הערה שורה 4: ישו נולד ס"ה או ע' שנה קודם החרבן ומת בן ל"ג שנה ל"ז או ל"ה שנה קודם החרבן ואת המחבר הטעו דברי הגמרא סנהדרין דף ק"ז ע"ב (בדפוסים ישנים ובדקדוקי סופרים) שהיה ישו תלמיד ר' יהושע בן פרחיה.

סימן י"ג. ת' שורה 12: אנכי אלקי אביך וגו'.

הערה שורה 2: כן כתב גרענאדיוס מעיר ניססא ואולי רמז לזה ג"כ.

יוסמין בויכוחו פרק קכ"ו ובהמליצה א' בעד הנוצרים פרק ס"ג. ועיין ויכוחים בענין הסנה פליטת סופרים למהר"א בערלינער נ"י צד 29. ושאלת הגלח לר' מתתיהו שם היא כעין שאלת הגוי לר' גמליאל, פסיקתא דר' כהנא מה' מהר"ש באבער נ"י דף ב' ע"ב; במדבר רבה פ' י"ב, סימן ד'; ובשה"ש רבה ג' ט"י סימן ג' ושמות רבה פ' ב' סימן ה' לר' יהושע בן קרחא. ותשובת ר' גמליאל; שאין מקום פנוי מן השכינה היא ג"כ תשובה למענת יוסמין בויכוחו פרק קכ"ו. ועיין מה שכתבתי בספרי יוסמין מארשרי והאגדה פרק A סימן 14 צד 28-22 בדברי יוסמין בויכוחו פרק ס' ופרק קכ"ה. ועיין מליצה א' בעד הנוצרים פרק ס"ג מה שמען על היהודים

סימן י"ד, הערה שורה 1: עיין יוסמין מליצה א' בעד הנוצרים פרק ס"ג.

הערה שורה 4: ברכות ט' ע"ב; שמות רבה פ' ג' סימן ו'.

סימן ט"ז. הערה שורה 2. כן כתב פילוס באגרת א' אל הקורניש' ה' ז', ועיקר דרשת יוחנן באון גליון שלו להראות כי בישו נעשו כל הקות הפסח כי פסח מצרים היה סימן לישו כמו שכתבו מפרשיו החדשים ולפיכך המיר יום מיתת ישו, יום א' של פסח, בערב פסח. ועיין יוסמין בויכוחו פרק מ', מ"ו, קי"א. וכנגד אלו דרשו ר' יצחק ור' ברכי' פסיקתא דר' כהנא מה' מהר"ש באבער נ"י דף נ"ה, ע"ב — נ"ה, ע"ב; פסיקתא רבתי סוף החדש והנוטרנא הם העומדים בבית ה' בלילות ולא כמו שכתבו מהרש"ל ראפאפארט ע"ה (עיין הערות באבער נ"י הערה רמ"א) ומהר"צ גראטין ע"ה מ"ה שנת 1879 צד 11 והחכם מהרב"ז באבער נ"י בספרו אנדות בני ארץ ישראל ח"ב צד 229 ואין לי להאריך כאן כי בעל הבית מהר"א בערלינער נ"י ראש חב' מקיצי נרדמים דחק. ועיין פליטת סופרים למהר"א בערלינ' נ"י צד 29 שרמו לתשובת: מורי וגו' אולם לא כתב מה שהשיב ועיין מה שכתבתי בפ' המשנה פסחים פרק י' משנה ה': ר' גמליאל אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח וכו' ובפ' שאלת בן רשע בדיקה של פסח בליטעראטורבלאטט למהר"מ ראהמער נ"י שנת 1886 צד a 167. ואמר המחבר כי שתי תשובות יש בדבר: א') אם כדבריהם הנה מאת ד' היתה לטובת בני אדם א"כ לא הטאו האנשים שהרגוהו; ועיין טענה כזאת פליטת סופרים למהר"א בערלינער נ"י צד 31=30 ובהזקק אמונה ח"א פרק מ"ז; ב) אם נתלה לא נעשתה בו חקת הפסח ואם נעשתה בו א"כ לא נתלה כמו שהוכיח המחבר לקמן סימן מ"ד וסימן מ"ה.

סימן ט"ז. ת' שורה: 1 מן.

הערה שורה 2: כן כתב יוסמין פרק קי"א בויריחו וכן כתב לצקטאנציוס וכן היעראנימוס בפירושו על ישעיה, כ"ו כמו שהעיר אטמא. בהערותיו על

יוספין שם הערה ט' וכנגד אלו אמרו במכילתא פסחא פרשה ז' ופרשה י"א שהדם זכר למצות או לדם עקרת יצחק אבינו וגם דרשו שם: לכם לאות ולא לאחרים לאות. ונעלמו מעיני המחבר דברי המכילתא שם, פ' ו' בשם ר' ישמעאל דגם אצל האסקופה היה דם ושהיו ד' מזבחות.

הערה שורה 4: עפ"י דרכם לדרש כל מספר שלשה לרמז השילוש ולפעמים שנו גם המקרא בעבור זאת למשל אירענאום בספרו נגד הפוקרים ח"ד פרק כ' כתב: כי רחב הזונה קבלה ג' מרגלים שהיו אב בן ורוח שימחלו לה עונותי ולא היו כ"א שנים (יהושע ב', א') וכנגד זאת הטענה אמרו מכילתא יתרו עמלק פרשה א'; וזכים דף קט"ז, ע"ב, בג' חטאתי וכו' ועיין במאיר עין שם הער' ח' הג' ז"ר, ועיין אגרת יעקב ב', כ"ה ואגרת אל העברים י"א, ל"א. ויוספין בויכוחו פרק ק"א כתב כי תקות חוט השני שקשרה רחב בחלון (יהושע ב', י"ח, כ"א) היתה רמו לדם ישו כמו הדם על שתי המזוזות ועל המשקוף ועיין בהערות אשטא שם הערה י'.

סימן י"ז. ת' שורה 10: שפכו.

סימן י"ט. הערה שורה 8: ועיין ש"ע או"ח סימן ש"ו סעיף ד' וסימן רמ"ו סעיף א' וסימן רמ"ה סעיף ד' ובגמרא בבא מציעא דף נ"ה, ע"א נדרים דף ל"ה, ע"א; תוספתא שבת סוף פרק י"ח; בבא מציעא תחילת פ"ה.

הערה שורה 11: עיין שו"ע יו"ד סימן קי"ב והש"ך כתב שם ס"ק ג' לפי שסתם כליהם אינן בני יומן ועיין שם במפרשי הש"ע יו"ד דפוס ווילנא תר"ם והמחבר לא כתב זאת כי אם לתשובת המינים ולהליין על האוכלים פת נכרים; כי לקמן סימן ל"ד כתב: ובוה הגביא (יחזקאל) לחמם בעיני ישראל כדי שיתרחקו ממנו וכו'.

סימן כ'. ת' שורה 10: מצרתו.

הערה שורה 6: הטענה הזאת נמצאה כבר בפסיקתא דר' כהנא מה' שלמה באבער נ"י דף קל"ח ע"א; איכה רבתי פתיחתא ט' מה' מהרש"ב נ"י צד 8 ועיין שם בהערות. ועמונים ומיאבים כנויים ליריבינו, האומרים: הנה ככל הגוים בית יהודה כמו שכתב באגרת אלדראנגעטום המיוחס ליוספין מארשיר פרק ג' ד' ובהערות אשטא הערה א'. וכבר העיר על דברי המדרש הנצחון סימן ע"ג וסימן ס"א; ועיין פליטת סופרים למהר"א בערלינער נ"י צד 30 סימן ז'. ועל דבר נחש הנחשת שרצו עליו כבר יוחנן באון גליון שלו ג'. י"ד ט"ו עיין יוספין בויכוחו פרק צ"א ופרק צ"ד (ומה שכתב שם אשטא הערה ג') ומה שכתבתי בספרי יוספין מארשיר והאגדה פרק A סימן 21 צד 35-36 מה שכתב מהר"ם גידעמאן בס' רעליגיאנסנעשיכטליכע שטודיען צד 122.

ועיין פליטת סופרים למהר"א בערלינער נ"י צד 32 סימן י"ב ; ושם במקום :
 „קובל (?) אחד" צ"ל : קובל אחד כמו במשנה ידיים פרק ד' משנה ח' : קובל
 אני וכו'.

הערה שורה 16 : עיין סנהדרין דף ס"ה, ע"ב; בראשית רבה פרק י"א,
 סימן ה' ; פסיקתא רבתי פסקא כ"ג מה' מאיר איש שלום דף ק"ט, ע"ב;
 תנחומא מכבר כי תשא סימן ל"ג.

הערה שורה 21 : ולא כמו שכתבו יוסטין מארמיר בהמליצה א' בעד
 הנוצרים פרק ס' והנמשכים אחריו.

סימן כ"א. הערה שורה 15 : נראה כי מן ועוד כמה דברים וגו' עד כאן
 הם דברי הטענים, כמו שנמצאה טענה כזאת בספרי אבות הנוצרים ; אויגוסטין;
 רופינוס, גרעגאריאס מניססא, אפרים סורייא וגו' א"כ צ"ל : ועוד טענים כי
 כמה וכו' ועיין נצחון סימן קכ"ח.

סימן כ"ב. הערה שורה 8 : מנורת האפיפיור ווליאוס הראשון והבאים.
 ועיין לעיל סימן ו' ולקמן סימן כ"ד ופליטת סופרים למהר"א בערלינער נ"י
 צד 32 סימן י"א וצד 33 סימן ט"ו.

סימן כ"ג. ת' שורה 13 : את אשר. הערה שורה 1 : עיין נצחון
 סימן קל"ז.

סימן כ"ד. הערה שורה 11 : עיין ש"ע א"ה סימן כ"ו סעיף א' ופ"ת
 שם. ועיין תשובות הרשב"א המיוחסות להרמב"ן מה' גאלדמאנן ווארשא תרמ"ג
 סימן רפ"ד ותשובות הרשב"א ח"ד ווילנא תרמ"א סימן שד"י. ויוסטין בויכחו
 פרק קל"ד כבר התמרמר אל רבני היהודים שמתירים שישא אדם ד' או ה'
 נשים ומביאים ראייה מן יעקב. ומן שאר האבות ולא ידעו ולא יבינו, כי יעקב
 רמז לישו ומעשי יעקב נסתרות רמזות למעשי ישו ואחר יוסטין נמשכו אבות
 הנוצרים הבאים אחריו.

הערה שורה 16 : בראשית רבה פ' ס"ה סימן א' ; ויקרא רבה פ' י"ג
 סימן ה' ; מדרש שוח"ט מזמור פ' סימן ו' מה' מהרש"ב נ"י ועיין שם בהערות.
 סימן כ"ה. ת' שורה 5 : לעשות את השבת.

הערה שורה 1 : ירושלמי שבת פ"א דף ד' ע"א דפוס קראטאשין ;
 מועד קטן פ"ב ד' פ"א, ע"ב ; בראשית רבה פ', מ"ז סימן י' ; במד"ר פ' י"ד
 סימן א' ; פכ"ג, סימן ו' ; תנחומא מכבר נשא סימן כ"ה ומה' מהרש"ב נ"י
 סימן ל"א-ל"ב ועיין שם בהערות מהרש"ב נ"י.

הערה שורה 11 : משנולד יצחק שהיה ראש לנמולים ביום ה'.
 הערה שורה 17 : צ"ל : אחד, כי המחבר קרא להימים אשר הנוצרים לא
 יאכלו בהם בשר וכו' עצרת.

סימן כ"ו. הערה שורה 6 : כן השיב ר' עקיבא לגוי אחה, תנחומא מכבר
 פינחס סימן י"ז ; מה' מהרש"ב נ"י סימן י"ז ועיין שם בהערות ; במדבר רבה

פ' כ"א, סימן כ"ה. ועיין איכה רבתי ב', ו' מה' מהרש"ב נ"י צד 113 ובהערות מהרש"ב נ"י וחזוק אמונה אמונה ח"א, פ' ל'. והטענה נמצאה יוסטין מארשיר מליצה י' פרק ל"ה.

סימן כ"ו. הערה שורה אחרונה: ע' רד"ק ישעי' שם ונצחון סימן קכ"ח וסימן רכ"ד שהיו למראה עיני המחבר ומה שכתב מהר"צ גראטין ע"ה במ"ח שלו שנת 1887 צד 552/53.

סימן כ"ח. הערה שורה 2: און גליון מת' ד', ט"ז; לוקאס א', ע"ט. הערה שורה 5: צ"ל: אשור כמו שנראה מהרד"ק שהזכיר המחבר ושאר מפרשים; ועיין נצחון סימן רכ"ו. סימן כ"ט. ת' שורה 7: אדני.

הערה שורה ראשונה: מעשי השליחים י"ג, כ"ג. ועיין יוסטין בויכוחו פרק ל"ט שכתב, שאמר לו טרפון רצוני שתבין כי בשגעון תדבר ובפרק פ"ז כתב שאמר לו טרפון איך תאמר שישעי' ניבא זאת הנבואה על ישו, הלא לדבריכם נוצר ישו קודם שנברא העולם, א"כ האך היה בלי דעת ובלי תבונה וכו'; וכן כתב הנצחון סימן רכ"ז.

סימן ל'. הערה שורה 2: באון גליון ובשאר ספרי דיתיקא חדתא כבר נמצאים פסוקים מוזאת הנבואה נדרשים על ישו. וכנגד מה שנאמר באגרת אל העברים, כי גדול קרבן ישו, שהערה נפשו למות, מן הקרבנות שהכניסו הכהנים הגדולים במקדש, שהקריבו שעירים ופרים, אמרו בספרי במדבר פסקא קל"א, שפינחם עד עכשיו לא זו אלא עומד ומכפר עד שיחיו המחים; ועיין שם במאיר עין אות מ"ט ובתי מדרשות למהרש"א ווערטהיימער בית רביעי צד ל"ב ובהערה ח'. והמאמר הזה היה למראה עיני המחבר מדרש אנדה שהוציא מהר"ש באבעד נ"ק עיי"ש פינחם הערה כ"ב שלא מצא מהרש"ב נ"י מקור המאמר. ועיין יוסטין במליצה א' פרק נ"נ"א ביכוחו עם טרפון פרק י"ג שכתב שכל הנבואה נאמרה על ישו ואריגענעס בספרו נגד צעלזום ספר א' פרק נ"ה כתב שאחד מגדולי הרבנים אשר ליהודים אמר לו, כי הנבואה נאמרה על ישראל וכן כתב הרד"ק בשם אביו. ועיין מה שכתב מהר"צ גראטין ע"ה במ"ח שלו שנת 1881 צד 43-433 ושנת 1884 צד 541 עם מי מהחכמים נשא ונתן אריגענעס. ועיין נצחון סימן רל"ו חזוק אמונה ח"א פ' כ"ב ובמפרשים. הערה שורה 8: צ"ל פילאטוס כמו שהוא נכון לקמן סימן מ"ז; ואולי הוא טעות המעתיק שנתחלה לו שר צבא מלך רומי בשר צבא מלך אנטיוכס הנזכר ביוצר לשבת א' של הנכה.

הערה שם: צ"ל הורודוס כמו שהוא נכון לקמן סימן מ"ז ועיין און גליון לוקאס כ"ג, ז"י"ב.

הערה שורה 14: שמת בן ל"ג שנה כמו שנראה מאון גליון שלו ועיין סנהדרין ק"ו ע"ב; לדידי הוי' לי פנקסיה דבלעם וכו' ומה שכתבו החכמים.

בער ויאסט געשיכטע דעם יודענמהומס אונד זיינער זעקשען ח' א', צד 405
והחכם פרץ מערלעס ע"ה בספרו צור ראבבנישען שפראכ" אונד זאגענקונדע
צד 17-6 בפירוש מאמר הנמרא.

הערה שורה 18: בפינחס, ספרי במדבר פסקא קל"א; במשה, שם,
דברים פסקא שני"ה וסוטה דף י"ד, ע"א; בר' עקיבא ירושלמי, שקלים פ' ה',
דף מ"ח ע"ג; באנשי כנסת הגדולה שם, שם ועיין שם בפ' הכותב עין יעקב
ביפה מראה.

הערה שורה 22: ירמיה' ויחזקאל היו קרובים זה לזה שניהם היו
כהנים (ירמיה' א', א'; יחזקאל, א', ג'); שניהם באו מרחב הוונה (פסיקתא
דר' כהנא מה' ש"ב נ"י דף קט"ו, ע"ב; רות רבה פ', ב', סימן א'; מדרש
אגדה מה' ש"ב נ"י מטות דף ק"ס) אבל שהיה יחזקאל מיוצאי ירך ירמיה'
לא מצאתי; כי אם על בן סירא אמרו שה' בן בתו של ירמיה' שראה זרע
באמכטי ובתו רחצה אחריו ונתעברה מזרע אביה שקלטתה. עיין אלפא ביתא
דבן סירא ולקוטי מהר"ל בסוף ספר מהר"ל דפוס ווא"שא תרל"ד דף פ"ה
ע"א; „לעבענסאלטער" למהר"ל לאו ע"ה צד 57-59 ובהערותי שם צד
78-377; בית המדרש למהר"א יעלליענקעק ע"ה ח', ו', מבוא צד י"א-י"ב.
סימן ל"א. ת' שורה 8: אי זה; אמנם; שורה 10: את ספר; שורה
14: אי זה; שורה 15: והלכה מאתו; שורה 16: רעים.

הערה שורה א': עיין יוסטין בויכוחו פרק קי"ד; ספרי, דברים פסקא
ש"ו מה' מאיר איש שלום דף ק"ל, ע"ב; עתידה כנסת ישראל שתאמר וכו'
אעפ"כ בני בית [צ"ל: בני בית] מזכירים אותו [צ"ל: אותו] וכו' וקרא להנוצרים
בני בית ויבמות דף ק"ב, ע"ב; מה שאמר ההוא מינא לר' גמליאל. עיין ג"כ
מאמר ר' יוחנן יומא דף פ"ו, ע"ב; גדולה תשובה ודוחה את לא תעשה
שבתורה.

סימן ל"ב. הערה שורה 2: בפירושי אבות הנוצרים ועיין נצחון
סימן ר"ז.

הערה שורה 4: עיין און גליון מארקוס, ג' כ"א; יוחנן ב', ג' ד' וחזוק
אמונה ח"ב, פ' כ"ט; פ' ל"ב.

סימן ל"ג. ת' שורה 1: תושע.

הערה שורה 1: עיקר הטענה מסוף הפסוק: ד' צדקנו ועיין מנחת
ש"י מה שכתב כאן בפירוש מהר"י קרא מה' שלאסבערג כאן ול"ג, ש"ו;
נצחון סימן ר"ח בסופו. ולפי שראיתי שגם בהנצחון תבא טענה זאת אחרי
הטענה מירמיה' ל"א, כ"ב לא שניתני סדר הטענות כי למראה עיני המחבר הית
הנצחון ואולי שגם החליף ירמיה' כ"ג, ו' — בירמיה' ל"ג, ט"ו.

סימן ל"ד. ת' שורה 8: אדני ה'. ת' טעות הדפוס שורה 7: בעיני.

הערה שורה 1: עיין לעיל סימן י"ט.

סימן ל"ה. ת' שורה 1 : להם : שורה 5 : פקודי ; שורה 11 : חקים לא טובים.

הערה שורה 2 : יוסטין בויכחו פרק כ"א.

סימן ל"ו. ת' שורה 22 : מורידים ; שורה 22-23 : הבר ב' כתובים לאחדים כמו ישמתי ציונם בפנים ; שורה 23 : יבינו.

הערה שורה 13 : בפנים לא הצבתי ציונים כי אם מירמי' מהושע ומזכיריה, לפי שממה שכתב : "כי כן דברי הנביאים.... שעבדו לבעלים כן יעבדו זרים בארץ לא להם" נראה שרק דברי ר' יוסי בן הלפתא היו למראה עיני המחבר, ובמה' מהרש"ב נ"שם חסר אחרי דברי ר' יוחנן הציון : ויקרא כ"ו, מ"ב.

סימן ל"ז. ת' שורה 2-3 : חבר שני כתובים, מ"ד, ב' ומ"ה, א' לאחדים ושנה סדר המלות והוסף : כל ; והחליף, "והיה", "בהוא" ; שורה 7 : החיצון ; שורה 8 : ואיש. — ת' טעות הדפוס שורה 1 : יחזקאל.

הערה שורה 4 : כן כתב רופינוס איש ריבו של היעראנימוס בספרו על "אמונת הנוצרים" והיעראנימוס בפירושו על יחזקאל מ"ד, ב' הביא את הפירוש בלי שם אומרו. והרד"ק בפירושו על יחזקאל שם כבר כתב להם תשובה. והחכם הנוצרי דערעסער שקבץ כל טענות הנוצרים בספרו : „נראמאטיקא העבראיקא הקדים להטענה הזאת : En quam praeclare SS. PP. omnes, alii quidem in sensu allegorico, alii etiam in literali, illud Ezech. 44 de Virginea Messiae Matre explicant. יחזקאל מ"ד, ב' — ג', ובספר אחיה שילוני החווה (יצחק דוב לעווינוואהן) צד 97 דפוס לייפציג כתב לעיין בספר : Salomon Maim. Lebens-geschichte, Berlin 1793 מה שמביא מפירושי הנוצרים על הפסוק הזה. ועיין ג"כ יוסטין בויכו' פרק ק"ה.

הערה שורה 10 : באון גליון שם נזכרו ד' : יעקב, יוסי, יהודה ושמעון. ועיין חזק"אמונה ח"ב פרק י"ה.

סימן ל"ח. ת' שורה 2 : ואמרת ; שורה 10 : הכתיב מטאתו שורה 11 : יזכרו לו בצדקתו. ת' טעות הדפוס שורה 6 : אתה.

הערה שורה 2 : אגרת אל הרומים ט', כ"הכ"ו ; יוסטין בויכחו פרק י"ט, ועיין חזק"אמונה ח"ב פרק ע"ח ; נצחון סימן רמ"ג. ועיין ספרי, במדבר פסקא קל"א : כיוצא בו אתה אומר : אתם לא עמי וכו' ופסחים דף פ"ה, ע"ב.

סימן ל"ט. הערה שורה שורה 2 : כן כתבו קיריל מירושלים ורופינוס בפירושיהם על "אמונת הנוצרים", ומה שכתב המחבר, שלגוי צריך לאמר שזאת הנבואה נאמרה בימי המן וכו', הטעם לפי שהנוצרים אומרים (און גליון מתי, י"ב, ל"ט"מ) כי יונה במעי הדגה היה לאות, כי ישו יהיה נקבר ג' ימים

וכו' ועיין מה שכתבתי בענין זה במאמרי על ספר יונה בליטטעראטורבלאטט של מהר"ם ראהמער נ"י שנת 1893 צד 12-11, ועיין שו"ח"ט מ' כ"ב ס' ה', סימן מ'. ת' שורה 2: נחם... מעיני.

הערה שורה 2: אגרת א' אל הקוריקתיים ט"ו, נ"ד-נ"ה ועיין חזוק אמונה ח"ב, פרק פ"ו ותנחומא הנדפס מכבר צו סימן ב' ומה' מהרש"ב נ"י סימן ד' והוא מהילמדנו, עיין ערוך ערך: קטבא, וכבר הראתי בליטטעראטורבלאטט של מהר"ם ראהמער נ"י שנת 1885 צד 173 כי הילמדנו ידע את דיתיקא חדתא להנוצרים.

סימן מ"א, ת' שורה 1: באלפי.
הערה שורה 2: און גליון מתי, ב', ה'ד'; ועיין יוחנן, ד', מ"א-מ"ב למה אמרו שנולד בבית לחם, ועיין יוסטין מליצה א', פרק ל"ד; ויכחו עם טרפון פרק ע"ח, ועיין נצחון סימן רנ"ד; חזוק אמונה ח"א, פרק ל"ג; לקמן סימן ס"ז.

סימן מ"ב, תקונים שורה 2: בקרב שנים תודיע וכו': שורה 12: רחם.

הערה שורה 2: הטענה הזאת נמצאה במתי באון גליון הננוס ומשם באה בספרי אבות הנוצרים ומקורה היא העתקת ע' זקנים שקראו: בקרב שנים חיים וכו' ועיין סוטה מ"ט ע"א דרשת ר' אילעא בר יברכיה: אילמלא תמלתו של חבקוק וכו'.

סימן מ"ג, ת' שורה 1: ואמר אליהם.
הערה שורה 2: עין און גליון מתי כ"ו, ט"ו; כ"ז, ה'ט"ו, ועיין מה שכתב החכם מהר"ו גראטין ע"ה במ"ח של מהר"ו פראנקעל ע"ה שנת 1855 צד 191/92 על היעראנימוס בפ"י על פסוק זה והביא דרשת עולא חולין דף צ"ב, ע"א, ועיין ירושלמי ע"ז פרק ב' דף מ' ע"ג; בראשית רבה פרשה צ"ח סימן ט'. ועל דברי השלשים מצות שלא נתפרשו (רש"י חולין שם ד"ה שלשים מצות; מהר"ם יאעל ע"ה במאמרו שכתב לכבוד מהר"צ גראטין ע"ה במלאת לו שבעים שנה — בהנדפס בפני עצמו צד 5) עיין בספר המיוחס לקלעמענס מרומי הנקרא: „רעקאגניציאנעס“ פרק ד', כי שליחי ישו כתבו מצות להגוים: למעלה הראשונה שלשים מצות למעלה השניה: שלשים מצות ולמעלה השלישי: מאה מצות, ועיין חזוק אמונה ח"ב פרק כ"ה.
סימן מ"ד, ת' שורה 1: ועל יושב ירושלם; שורה 2: אלי (עיין

מנחת ש"י); שורה 5: בוטה.
הערה שורה 2: יוחנן באון גליון י"ט, ל"ו; בחזיונות א', ד'; יוסטין במליצה א', פרק נ"ב; בויכחו פרק י"ד; ל"ב; ס"ד קי"ח; קכ"א; קכ"ה, ועיין סוכה דף נ"ב, ע"א; ירושלמי שם דף נ"ה, ע"ב; נצחון סימן רס"ג; חזוק אמונה חלק א' פרק ל"ו ועיין בתרגום יונתן שם; ויבעון מן קדמי על די איטלמלו.

סימן מ"ה. ת' שורה 14 : אביה.

הערה שורה 3: עיין לעיל סימן ט"ו ועיין בפירוש הרד"ק זצ"ל שם

ג-י' שהאר"ך.

סימן מ"ו. ת' שורה 3 : אמר ד' צבאות ; שורה 8-9 : חבר ב' כתובים

לְאֶחָדִים.

הערה שורה 4: עיין יוסטין בויכחו פרק כ"ח; מ"א; קט"ו; קי"ח.
 גראטין קורות היהודים חלק ב' ספר ב' צד 128 הערה ב' ומה שכתבתי
 בספרי יוסטין מארט, והאגדה פרק A סימן 23 צד 38-39, ועיין לקמן סימן
 ס"ז וחזק אמונה ח"א, פרק ל"ח.

סימן מ"ז. ת' שורה 9: יושב בש' יש' אדני יל'. שורה 22: בברחו.

הערה שורה 2: מעשי השלוחים ד', כ"ה-כ"ח; יוסטין מליצה א'

פדק מ'; וזע"ן ע"ה, דף ב', ע"א-ע"ב; ירושלמי שם דף מ', ע"ב; שו"ח מ',

מזמור ב', סימן ה' מה' מהרש"ב נ"י; נצחון סימן רס"ט; תשובות הרד"ק

שנדרפסו בסוף ספר נצחון. ועיין לעיל סימן ל' בהערות לשורה 8.

הערה שורה 8 : צ"ל : אמון ונתחלף לו יאשיהו בישעיה, הערה שם :

בדברי הימים לא נאמר בפירוש, אולם בתוספתא מוסר, פ' י"ג, ימא, דף

ג"ב, ע"ב; הוריו, דף י"ב ע"א; כריתות, דף ה', ע"ב; ירושלמי שקלים פ'

ו', דף מ"ט, ע"ג; סוטה, פ' ה', דף כ"ב, ע"ג ודרשו בן משה"ל, ב' ל"ה ג', ועייני

מה שכתבתי בספרי יוסטין מארטיר והאנדה פרק A סימן 19 בהערה א' צד 33.

הערה שורה 26: מעשי השלוחים, ^{ל"ג}, ^{ל"ג}; אגרת אל העברים: א' ה'; ה' ה' ;

יוסטיין ביוכוהו פ' פ"ה (ועיין שם בהערות אטמא הערה כ"א) ; ק"ג ; קכ"ב ;

גצחון; מימז רס"ט; חוזק אמונה ח' ב', פרק ס"ז; פרק צ"ה; תשובות הרד"ק

בסוף ספר נצחון; מדרש שוה"ט מזמור ב', סימן ט', מה' מהרש"ב נ"י; בן

לִי אַתָּה לֹא גֹאֲמֵר זָכוֹר וּבְנִדְפִס עִם בָּאוֹר הָרֹא"מ וְזֹאֲרֵשׁא תִרְבֵּה הַגִּירִשָּׁא :

מכאן תשובה לאומרים יש לו בן ואת מותיב להון בן לי וכו' ומחרש"ב

ג"י לא העיר על זה ועיי' שם בבאור הרא"מ אות כ"ה ואות ל"א

אגדת בראשית פרק ל"א במה' מהר"א יעללינעק ע"ה ח"ו צד 40 מאמר ד'

אבין בשם ר' חלקיה, החסר בדפוסים: אחרים מחמת המצוק; קדולת רבה ר'

ה', וכן שם בוזמא מה' מהרש"ב נ"י צד 101; דברים רבה פרשה ב

סימן ל"ג.

הערה שורה 35: עיין לקמן סימן נ"ט. ובמדרש שו"ט מזמור ב'.

סימן י"ד, מה' מהרש"ב נ"י דרש בר כמו בר והמשל מן החטים ומן המין והתבן

זֶהֱקֵשׁ תְּשׁוּבָה לְדַבְרֵי יוֹחָנָן הַטּוֹבֵל אוֹן גְּלִיּוֹן מִתִּי ג' י"ב כְּמוֹ שֶׁתְּשׁוּבָת ר'

אבות להחיות מינו סנהדרין ל"ט, ע"א היא תשובה לדברי הטובל שם שם.

י"א; מארקוס א' ח'; לוקאס, ג' ט"ו; יוחנן א' כ"ו, והפסוק והתבן והקאן

בגויים להכתות שהיו אז בין הנוצרים, ועיין בראשית רבה פ' כ"ג סימן ה' :

שה"ש רבה ז' ג' ; פסיקתא רבתי מה' מאיר איש שלום דף ל"ו ע"א ; אנדת בראשית פרק כ"ג.

סימן מ"ח. ת' שורה 19 : זעקו ונמלטו ; שורה אחרונה : אל דוד ואל אנשיו.

הערה שורה 3 : און גליון יוחנן י"ט כ"ד ; מת' כ"ז ל"ה ; מארקוס מ"ז כ"ז ; לוקאס כ"ג ל"ד ; יוסטין מליצה א' פרק ל"ה ; ל"ח, בוינוחו פרק צ"ו ; ק"ד, והאריך בפדקי צ"ח-ק"ו לפרש את כל המזמור על ישו, לפי שהיהודי אמרו שזה המזמור לא נאמן על ישו ולא נאמר על המשיח כמו שכתב בסוף פרק צ"ו. וחכ"ל דרשוהו על אסתר וזמרכי ועל ישראל. יומא דף כ"ט ע"א, מגלה דף ד' ע"א, דף מ"ו ע"ב ; ירושלמי ברכות פ' א' דף ב' ע"ג ; יומא, פ' ג', דף מ' ע"ב ; שה"ש רבה ו' ; אסתר רבה פרשה י' סימן י"ד ; מדרש שוח"ט מזמור כ"ב ועיין במה שאמרו מגלה דף מ"ו, ע"ב כשהגיע לבית הצלמים וכו' ; מדרש שוח"ט מזמור כ"ב, סימן מ"ו למה אמרה אסתר ג' פעמים אלי ובהערות מהרש"ב ג"י הערה ע"ט.

הערה שורה 7 : צ. ל. פודירונט מנוס מ"אס איש פידים מ"אס— „foderunt manus meas et pedes meos“ אולם אין זה תרגומו של היעראנימוס כי הוא תרגם פִּיקְסִיר נט-fixerunt וגו'. והמחבר ששמע כי ההעתקה הרומית הנקראה וואולגאטא מעשה ידי היעראנימוס השב כי גם ההעתקת ספר תהלים היא להיעראנימוס ; אולם ההעתקת ספר תהלים היא ההעתקה העתיקה, והעתקת היעראנימוס נדפסה בפני עצמה בין ספריו. ובאמת כעין זאת העתיקו גם בההעתקה העתיקה של ע' זקנים. וכבר נחלקו בפ' המלה ר' יהודה ור' נחמיה מדרש שוח"ט מזמור כ"ב סימן כ"ו. ועיין נצחון סימן רע"ה ; חזק אמונה ח"א פרק מ"ו ; ח"ב פרק כ"ו, תשובות הר"ק סוף ספר נצחון (פירוש הרד"ק על תהלים אינו ביד) ; רש"י ; ראב"ע. ועיין לעיל סימן מ"ו. סימן מ"ט. ת' שורה 7 : יעלצו ; שורה 8 : שמו ; שם ; רגלך.

הערה השירה האחרונה : ואמרו בנימין דף ס"ו, ע"א ; יבמות דף קכ"ב, ע"א : שידא בבואה אית להו וכו', א"כ יש מכאן תשובה גם להאומרים, כמו כת הדאקעטען, שלא היה ישו גוף ממש אלא רק בבוא של גוף. ועיין מכילתא, שירתא, פ' ד' ד"ה ד' איש מלחמה.

סימן נ', ת' שורה 16 : יהי שורה 23 : על הים.

הערה שורה 4 : עיין ספרי יוסטין מארסיר והאגר' פרק A סימן 7 צד 11-12 ; נצחון סימן רע"ט ותשובות הרד"ק בסוף ספר נצחון.

הערה שורה 10 : און גליון מת' כ"ד, ו"ו ; מארקוס י"ג ז"ח ; לוקאס, ב"א, מ"י.

הערה שורה 14 : עיין לעיל סימן ל' הערה לשורה 14.

הערה שורה 15 : עיין בהערה לשורה 10.

הערה שורה 18: עיין דברי הימים א' כ"ב ט', ודרשת חכו"ל: במלך שלמה במלך שהשלום שלו, ספרא שמיני מכילתא דמילואים ה' ט"ו ועוד בהרבה מקומות.

הערה שורה 24: ברכות דף ט' ע"ב; כ"ט ע"ב; שבת דף קי"ח ע"ב. הערה שורה 26: סנהדרין דף צ"ט ע"א; מכילתא, בשלה, עמלק פ' ב'; ספרי דברים, פסקא ש"י; פסיק' דר' כהנא מה' מהרש"ב נ"י דף כ"ט ע"א, ושם נאמר: דור, חד, דורים שנים הא תלתא וכן הוא בתנחומא כי תצא, נדפס מכבר סימן י"א; מה' מהרש"ב נ"י סימן י"ח.

הערה שורה 31: עיין ברש"י ברכות דף כ"ט ע"ב; אולם ברש"י דף ט' ע"ב ושבת דף קי"ח ע"ב לא פירש כן, ועיין מדרש שוח"ט מה' מהרש"ב נ"י מזמור ע"ב סימן ד': ד"א ייראוך וכו' מלפני ירח זו תפלת המנחה שצריכה קודם שיחשיך ויצטרך העולם לאור הירח. רבותינו אמרו ייראוך עם שמש זו תפלה של בין הערבים וזה ליתא בהנדפס. סימן נ"א. ת' שורה 11: שלו; שם: אדני.

הערה שורה 3: כ"ה הקרי דברים, כ"ח כ"ז; שמואל א' ה' ו'; ט'; י"ב, במקום עפלים; ועיין מגלה דף כ"ה ע"ב, ועיין נצחון סימן רפ"א. הערה שורה 6: זה לא נאמר בפירוש בשמואל, כ"א בספרי, במדבר פסקא פ"ח; מדרש שוח"ט, מזמור ע"ח, סימן י"א; מדרש שמואל פ' י', סימן ד'; פ' י"א, סימן ו' מה' מהרש"ב נ"י ולמראה עיני המחבר היה פירוש רש"י שמואל א' ה' ו'.

סימן נ"ב. ת' השורה האחרונה: ולתתך.

הערה שורה 1: נצחון סימן רפ"ה ותשובות הרד"ק בסוף ספר נצחון. ועיין כתובות דף ע"ה ע"א.

סימן נ"ג. ת' שורה 12: ותעמד; שם: הימין —

הערה שורה 3: אגדת אל העברים, ג' י"ד, י"א. ועיין סנהדרין דף ק"י ע"ב; ירושלמי שם, דף כ"ט ע"ג; תוספתא, סנהדרין פ' י"ג; ספרא סוף ברייתא דר' ישמעאל (ועי"ש בפירוש הדאב"ד; ילקוט שמעוני מלכים רמז קפ"ט); אבות דר' נתן פ' ל"ו; במדבר רבה פ' י"ד סימן י"ט; מדרש שוח"ט; מזמור צ"ה בסופו מה' מהרש"ב נ"י.

סימן נ"ד. ת' שורה 2: ולא; שורה 6: ובני שורה 10: יקראו; שורה 12: לרגליך; שורה 22: אדני על ימיןך מחץ ביום אפו; שורה 28: בהדרי (עיין מנחת ש"י).

הערה שורה 3: אגדת אל העברים א' י"ג ה' ו' וכו'; און גליון מת, כ"ב מ"ד; מארקוס י"ב ל"ו; לוקאס כ' מ"ב; מעשי השלוחים, ב' ל"ד; יוסטין מליצה א' פרק מ"ה; ויכחו פרק י"ט, ל"ב-ל"ג, ל"ה מ"ה, נ"ו, ס"ג, ע"ו, פ"ג, קי"ח; וכתב שם פרק ל"ג ופרק פ"ג כי רבני היהודים אמרו שזה המזמור

נאמר על חזקיהו (וכן אמר לו טרפון בפרק ע"ז) בשעה שעלה עליו סנחריב מלך אשור ושלה בשם ד' אל חזקיהו המלך ישעיהו הנביא, שלא יירא וכו', כמו שכתוב ישעיה' ל"ו, כ"א וכו'; מלכים, ב' י"ט כ' וכו'. ועיין מה שכתבתי בספרי יוסטין מארטיר והאגדה פרק A סימן 18 צד 32-31; פרק B סימן 5 צד 49 ולעיל סימן ד' ובהערה לשם. ומקור דברי רש"י סנהדרין דף צ"ד ע"א, ד"ה כל הניסים, שנעלם ממני אז, הם דברי המדרש שה"ש רבה ד' ח'. ועיין נצחון סימן רצ"ב; תשובות הרד"ק בסוף ספר נצחון; חזק אמונה ח"א פ' מ'; אגדה בראשית פרק כ"ז.

הערה שורה 18: קוראים: "עמך בחירק", "העיי"ן" כמו שהעיר כבר הרד"ק בתשובותיו בסוף ספר נצחון.

הערה שורה 20: צ"ל: ג' אלפים ותש"ס שנה. סימן נ"ה. ת' שורה 11: אפו; שורה 25: ואל; שורה האחרונה: זעיני. ת' טעות הר' 4: ברור; שורה 15: במסורין.

הערה שורה 6: עיין לעיל סימן ג' ובהערה לשם. סימן נ"ו (בפנים נדפס בטעות נ"ו). הערה שורה 2: שדרשוה' הנוצרים על ישו. יוסטין בויכוחו פרק ס"א; קב"ט; ועיין שם בהע' אטמא. וחכו"ל דרשוה' על התורה, פסחים דף נ"ד ע"א, פ"ז ע"ב; נדרים דף ל"ט ע"ב; מכילתא שירתא פ' ט'; ספרי דברים פסקא ש"ט; אבות סוף פרק ו'; ועיין שם בפ' מ' אבות במחזור ויטרי מה' מקיצי נרדמים צד 563.

סימן נ"ו (בפנים נדפס בטעות נ"ו). ת' שורה 2: בשלמה; וכן שורה 8; שורה 12: מי; שורה 18: כל אמרת אלוך; שם, שם. לחסים; שורה 28: ולא יסור; שורה 45: כל אמרת אלוך. ת' ט' הר' ש' 22: דבריהם. הערה שורה 1: עיין און גליון יוחנן ג' י"ג; נצחון סימן ש"י; ועיין לקמן סימן ס'.

הערה שורה 26: פסיקתא דר' כהנא מה' מהרש"ב נ"י דף ה', ע"ב ובהערות שם; מדרש משלי ל', דמה' מהרש"ב נ"י ובהע' שם; פסיקתא דבתי מה' מאיר איש שלום דף ט"ו, ע"ב ובמאיר עין שם. ועיין פירוש ספר יצירה לר"י ברצלוני מה' מקיצי נרדמים צד 157.

הערה שורה 39: פסיקתא דר' כהנא שם ומשנה אבות פרק א' משנה ב'; בפירוש ספר יצירה לר"י ברצלוני שם גרס: מי הקים כל אפסי ארץ זה משה דכתיב: עלה ראש הפסגה ושא עיניך.

סימן נ"ח. ת' שורה 19: המלך; שורה 21-20: חבר ב' כתובים לאחדים, כמו שהצבתי ציונם בפנים; שורה 22: והנה עתך; השורה האחרונה: ואכסה ערותך; שם: אדני ה', ת', ט', הר' ש' 20: דברי.

הערה שורה 1: עיין דיעסטעל געשיכטע דעם אלטען טעסטאמענטעם אין דער קריסטליכען קירכע, ועיין נצחון סימן שכ"ב.

הערה שורה 2: תהלים ס"ג, י"ב; ועיין ירושלמי ברכות פרק ה', דף ט' ע"ג; מגלה פ' ד' דף ע"ה ע"ג; ספרי, במדבר, פסקא קמ"ו; מכילתא, משפטים, כספא, פרשה כ', מה' מאיר איש שלום דף צ"ט ע"ב. מאיר עין אוה ע' (ילקוט שמעוני, משפטים, רמז שנ"ב).

סימן נ"ט. הערה שורה 2: ירושלמי שבת, פ' ו', דף ח' ע"ב; אגרת בראשית, פרק כ"ז; מדרש שמואל פ' ה', סימן ו', מה' מהרש"ב נ"י; מדרש שה"ש רבה, ו' ט'; שמות רבה, פ' כ', סימן ה', ועיין נצחון סימן שכ"ה.

סימן ס'. ת' שורה 1: אתה; שורה 2: יומיא משה; שם: שלמן; שם: וכל; שורה 3: יפלהון; שם: שלמן; שם: יעדה; שורה 11: ומלכו (דניאל ב' מ'; בפנים נדפס בטעות: י"ב, מ'); שורה 11-12: כל מלכותא; שורה 12: ותאכל. ש' 11-12: חבר ב' כתובים לאחדים כמו שהצבתי ציונם בפנים.

הערה שורה 4: יוסטין מליצה, א', פרק נ"א; ויבחו עס טרפון פרק י"ד, פרק ע"ו, ע"ט; ועיין ירושלמי תענית פ' ב', דף ס"ה ע"ב; תנחומא, מסעי, דפוס ויניציא דף צ' ע"א; וכן נמצא המאמר ג"כ בדפוס קאנשטאנטינא ובכ"י אקספארד ובכ"י ספרדי כמו שכתב מהרש"ב נ"י במה' שלו הערה כ"ז; וכן היה בתנחומ' שלפני הכותב העין יעקב, כמו שנראה בפירושו על הירושלמי תענית פרק ב', סימן ו', וזה נעלם מעיני מהרש"ב נ"י במבוא התנחומא פרק י' סימן נ"י. ועיין מאמר ילמדנו נדפס מהילקוט דפוס פאלוניקי במ"ע של גייגער שנה י'; בית המדרש למחז"א יעלדינעק ע"ה ח' ה' בסופו צה 208. הערה שורה 9: עיין בפירוש הראב"ע, בראשית כ"ז מ'; דניאל, ב' ל"ט-מ'; ו' י"ג-י"ד. ועיין מה שכתבתי במאמרי על "הלכת טוב לר' מזוביה" בליטטערעאטורבלאטט של מהר"ם ראהמער נ"י שנת 1894 צד 76; נצחון סימן שכ"ט-ש"ל; חזק אמונה ח' א', פ' מ"א.

סימן ס"א. ת' שורה 3: אנכי; שורה 4: תשמרו; שורה 10: או בתך; שם: אלקי' אחרים; שורה 11-12: ולא תחוס; שורה 12: ולא תחמל; שורה 30 ושורה 32: דכה; שורה 36: אמת; שורה 50: נודע.

הערה שורה 18: עיין שבת דף קמ"ז ע"א-ע"ב ומה שכתב מהר"ם גידעמאנן נ"י בספרו: רעליגיאנסגעשיכטליכע שטודיען צד 67-99. ועיין מה שאמר טרפון ליוסטין פרק ס"ז ביוכחו; חזק אמונה ח' א', פרק י"ט; ח' ב', פרק י'. וע' דברים רבה פ' ח' סימן ו' לקושים מה' ש"ב סימן ל"א ושם ד', ס' א'. הערה שורה 32: עיין משנה יבמות פ' ח', משנה ב' ובגמרא שם דף ע"ה ע"א וכו'; ירושלמי, שם דף ט' ע"א וכו'; תוספתא, פרק י', הלכה ג'; ספרי, דברים פסקא רמ"ז; וש"ע, א"ה, סימן ה', — ועיין נדרים משנה פ' ג', משנה י"א; גמרא, שם, דף ל"ב ע"א; בראשית רבה פ' מ"ו, סימן א', שלא נקרא אברהם תמים עד שמל עצמו; ועיין בראשית רבה שם, סימן ה' פלוגת' י' ישמעאל ור' עקיבא שהיה אברהם כהן גדול ומה שכתבתי אני בספרי

יוסמין מארטר והאגדה פרק B סימן 5-6 צד 49-54 ולעיל סימן ד' וסימן ג"ד בהערות.

הערה שורה 45: עיין מכילתא, בחדש פ' ב'; חגיג' דף י"ג ע"א; תנחומא, משפטים, הנדפס מכבר סימן ה'; מה' מהרש"ב נ"י סימן ג'; שופטים, הנדפס מכבר סימן א'; מה' מהרש"ב נ"י סימן א'. איכה רבתי, ב' ט'.

הערה שורה 48: מדרש שוח"ט, מזמור ל"א, סימן ב'; פ"ח ס"י א'; ק"ד ס"י ב' מה' שלמה באבער נ"י הערה ה'; מנחות דף ק"ט ע"ב, ירושלמי, חגיגה, פ' ב', דף ע"ז ע"ג; בראשית רבה פ' י"ב סימן י'; פסיקתא רבתי מה' מאיר איש שלום דף ק"ט ע"ב; מדרש שוח"ט, מזמור ס"ב סימן א'; מזמור קי"ד סימן ג'. ועיין תרגום יונתן ישעיה שם; וכן כתב בכלי פז בשם מהר"א. ופירושי מהר"א אינם בירי.

הערה שורה 49: און גליון מתי, י"א כ"ז; יוחנן ח', נ"ד-נ"ה; יוסמין מליצה א', פרק ס"ג; ויכוחו פרק ק'.

סימן ס"ב. ת"ק, שורה 3: גדול; שורה 7: אדני.

הערה שורה 13: צ"ל: בכבוד גדול.

סימן ס"ג. הערה שורה 1: און גליון מתי, א' כ"ג; יוסמין מליצה א', פרק ל"ג; ויכוחו פ' פ"ד. וכבר כתב יוסמין שם פרק מ"ג; ע"א; פ"ה. כי היהודים אומרים כי עלמה אינה בתולה. ועיין אשטא פרק מ"ג. הערה י"ח מה שהביא מאירענעאוס. בספרו נגד הפוקרים, ספר ג', פרק כ"א, כי כיון לעקילס הגר. ועיין ספר הגלוי לר"י קמחי מה' מקיצי נרדמים צד 134; נצחון סימן רכ"ה; חזקת אמונה ח' א' פרק כ"א.

סימן ס"ד. ת' שורה 3: ותבינו; שורה 6: גוים לשמע; שורה 12: ישראל עבדי יעקב וכו'; שורה 17: מלך ישראל וגאלו ה' צבאות.

הערה שורה 4: מכילתא בחדש פ' ח'; כי תשא, שבת, פ' א'; ספרי דברים פ' שמ"ו; ועיין ספרי, שם פסק שכ"ט; מכילתא פסחא פ' י"ב; כיוצא בדבר אתה אומר ונגל' כבוד ד' וכו' כנגד מה שכתוב בלוקאס ג', ד"ו; יוסמין בויכוחו פרק ג'; פרק קכ"ב; ועיין נצחון סימן רל"ה.

הערה שורה 14: ולא כמו שאמרו יוסמין בויכוחו פרק ק'; קי"ד: קכ"ג, והבאים אחריו, כי ישו וגם הנוצרים נקראים ישראל, ואמר לו טרפון שם: פ' קכ"ג מה תדבר? אתם הם ישראל? ועליכם נאמר? ועיין מה שכתבתי בספרי יוסמין מארטר והאגדה פרק A סימן 17 צד 29-30.

הערה שורה 19: עיין לעיל סימן ס"א בהערה לשורה 48.

סימן ס"ה. ת' שורה 2: אליהם; שורה 10: היא ליעקב שורה; 12: אך; שורה 16: לכן; שם: צריך כלם; שורה 17: סערת ד'; שורה 19-20: לכל משפחות ישראל.

הערה שורה 6: עיין לעיל סימן ל"ג ובהערה לשם.

הערה שורה 14: עיין פסיקתא דר' בהנא מה' מהרש"ב נ"י דף ק"ב ע"ב-קנ"א ע"ב ובהערות שם.

סימן ס"ו. ת' שורה 3: אדני ה'; ושפמתי בין; שורה 6: עץ אחד; שורה 8: בית; שם: ה' אלקיהם מן; שורה 11: זה גבול אשר.

הערה שורה 2: לפי מנהג בני איטליא שקוראים ד' עזי ומעזי (ירמיה ט"ז, י"ט וכו') שהיא הפט' בחקתי לפי מנהג שלנו, בפרשת בהר.

סימן ס"ז. ת' שורה 5-6: יהיה הר בית ה' נכון והמחבר הביא לשון ישעיה' ב' ב'. שורה 7: ואתה; שורה 8: יהוד'; שורה 19: ההמה אשר;

שורה 20: והחזיקו בכנף; שורה 22: שמים... ארץ; שורה 24: אין לי; שורה 26: ועד; שורה 33: ואת; שורה 44: ואתה; שורה 56: אליה.

הערה שורה 8: עיין לעיל סימן מ"א.

הערה שורה 26: עיין לעיל סימן מ"ו ובהערה לשם.

הערה שורה 37: ר"ל: ומנחה מהורה אינה דבוקה עם שלפניה אלא מאמר בפני עצמה: הם כשמקריבים לאלקיהם מביאים, "בכלי שוהר" ואתם מביאים, "בעלי מומים".

הערה שורה 40: מנחות דף ק"י, ע"א: דקרי ליה אלה' דאלה'.

סוף דבר.

קורא היקר! ספר תשובת הנוצרים אשר אני נותן לפניך נדפס עפ"י ההעתקה ששלח לי החכם מהר"א בערלינער נ"י ראש הברת, "מקיצי נרדמים" (אשר לא מנע ממנו חסדו מנעורי מעת באתי בצל קרתו בשנת תרכ"ט לפרט עד היום הזה), לתקנו להדפוס ופקדתו שמרה רוחי. מחיתי שגגות המעתיק, שמתי רוח בין הדבקים, נתתי סימנים בהתשובות והצבתי ציונים בפנים הספר לכל הכתובים שהביא המחבר מתנ"ך, ולדברי חזו"ל שרמז עליהם המחבר. וכן לדברי "החיצונים" אשר רמז עליהם המחבר. אולם לדברי חזו"ל שהיו לע"ד מקור לפירושי המחבר ולדברי הטענים עליו הצבתי ציונים בההערות שבאות בסוף הספר. ושם הצבתי גם ציונים להתשובות הדומות הנמצאות בספר הנצחון לר' יום טוב ליפמאן מילהויען ובספר חזק אמונה לר' יצחק בר' אברהם וב"ויכוחים" מאמר ה' בספר, "פלישת סופרים" שהוציא לאור מהר"א בערלינער נ"י. כי שלשה ספרים אלו הם בידי; "ויכוח הרד"ק עם הנוצרים" ושאר ספרי "ויכוחים" שנדפסו או שהם בכ"י לא השיגה ידי. אולם הצבתי ציונים למאמרי חזו"ל בתלמוד בבלי וירושלמי, בתוספתא, במכילתא, בספרא ובספרי, בפסיקות ובמדרשים שהם לע"ד תשובות למענות אשר דומות להמענות שהביא המחבר, יען כי קראתי בדברי החסיד שהיה באו"ה פראנץ דעליטש

שכתב כי חטאו חכו"ל שהיתה אמנות הנוצרים קלה בעיניהם ולא שתו לבם לשענות הנוצרים להשיב מילין ; והחזיק בדעתו גם מהר"ם ד"ר יאָעל. ואני החזקתי בדעת מהר"צ גראָטין, שכתב במ"ח למחר"ו פראנקעל ע"ה שנת 1855 עד 191-92, כי הרבה אנדות שהן נפלאות בעינינו הן תשובות לשענות הנוצרים ואם נדע הטענות שהעירו אותן נבין גם מעמן, כמו שכתבתי כבר בספרי יוסטין מארטיר והאנדה במבוא צד 1. הטענות הנמצאות בדיתיקא חרתא ובספרי יוסטין מארטיר כתבתי בהציונים נכונה אנה נמצאות, יען כי "דיתיקא חרתא" וגם ספרי יוסטין מה' אטטא מה' שניה שנדפסה שנת 1847/48 (מה' נ' שנדפסה שנת 1876-1875 לא ראיתי עד הנה) הם בידי. אולם להטענות שנמצאות בספרי שאר אבות הנוצרים הצבתי ציונים רק עפ"י הלקוטים שישנם בידי מכבר. בכתובים שהביא המחבר מתנ"ך נמצאות שונות, כי המחבר לא כתב דברים שבכתב מן הכתב כ"א בטח בזכרונו, ולא שלחתי בהן ידי ; אולם כתבתי תקונים בסוף הספר.

מתולדות המחבר לא ידעתי מאומה, כי אם מה שכתב מהר"א בערלינער נ"י בספרו קורות היהודים בעיר רומי כרך ב', חלק א', צד 120 ; כי אינם בידי הספרים הנצרכים ובדברי המחבר לא מצאתי רמזים לקורות חייו. רק זאת נראה מסימן ס' שורה 9-10, כי בעת שכתב המחבר דבריו עוד לא חרבה מלכות רומיים בעיר קאנשטאנטינא על ידי מלכות ישמעאל. ממה שכתב המחבר כמה פעמים בתשובותיו: יש משיבין, ויש אומרים וכו', נראה שהיו בידו ויכוחים ותשובות ממחברים אחרים ; ואם תשים תשובות המחבר לעומת התשובות הדומות בספר הנצחון, שנכתב זה חמש מאות שנה מר' יום טוב ליפמאן מילהויזען ע"ה, תראה שספר הנצחון היה למראה עיני המחבר. ספר "דיתיקא חרתא" קרא המחבר ; אולם שאר ספרי אבות הנוצרים לא קרא, והטענות שהביא שמע מן הנוצרים אשר נשאונתן עמהם בעל פה ; עיין מה שכתבתי בהערה לסימן מ"ה על מה שהביא בשם היערָאָנימוס.

באטש-טאָפּאָליא, כ"ה טבת תר"ס.

שלמה חנוך דנל זהב.